

ADALÉKOK

A SZÉKELYEK RÉGI TÖRTÉNETÉHEZ

9
IRTA: JÓSA JÁNOS, ÁLLAMI
FÜGIMNÁZIUMI TANÁR.

ÁRA 1 KORONA 60 FILLÉR.

ADALÉKOK

A SZÉKELYEK RÉGI TÖRTÉNETÉHEZ.

IRTA:

JÓSA JÁNOS

állami főgimnáziumi tanár.

ÁRA 1 KORONA 60 FILLÉR.

„Az igazság, hogy szép legyen,
Díszre nem szorul . . . !“

A szabadságot mindennél jobban szerető, ezért élni s ha kell, halni tudó székelyeknek hősi küzdelmekben gazdag, lélekemelő és tanulságos a története.

A hagyomány, a krónikák és királyi oklevelek egyformán mind arról tanuskodnak, hogy a székelyek hunivadékok, hogy mai hazájukban ősfoglalók, hogy ősi idők óta külön nemzeti törvényeik és statútumaik alatt éltek, hogy az önként vállalt s csak bizonyos ünnepélyes alkalmakra szorított ökör-adón (ökörsütés) kívül semmi adót nem fizettek; hogy „*ius regium*“ nem volt közöttük; szóval a magyar király fősége alatt ugyan, de igazi külön nemzeti életet éltek s hazájukat s a magyar hazát saját fegyverükkel, saját költségükön hősiiesen védelmezték mindenkoron.

Mindez élt a székelyek köztudatában s apáról fiúra, nemzedékről nemzedékre drága hagyományként szállott át; s a köztudatban is élt hagyomány igaz voltát a székelyek intézményei, jogviszonyai, külön törvényei és statútumai, egész élete és cselekedetei is igazolták, bizonyították.

E szép, dicső és lélekemelő mult volt a székely egyetlen nemes büszkesége. Ez lelkesítette hősi, vitézi tettekre; ez bátorította nehéz, küzdelmes napjaiban s nem engedte elcsüggedni soha.

Némely tudósok ezeket a dolgokat nem tudván megérteni, mintegy 200 évvel ezelőtt, támadást intéztek a székelyeknek addig vallott történeti multja s hagyományai ellen.

Kétszáz év alatt aztán csináltak cifrábbnál cifrább elméleteket a székelyek történeteiről, miközben egyik elmélet agyonütötte a másikat, s a székelyek történetét nem hogy megvilágították volna, hanem még a világos dolgokat is elhomályosították, a tiszta dolgokat összezavarták. Mert téves adatokból indultak ki, s tudományos színezetű valótlanságokat hirdettek történeti tények gyanánt a székelyekről.

Ujabb időben is jelent meg többek között egy munka a székelyekről, amely munka egy csapásra halomra akarja dönteni a székelyeknek egész történeti multját. A munka minden lehető körülményre kiterjed, tudományos színezettel s azzal a biztos tudattal indul utjára, hogy most már véglegesen, megdönthetetlenül, pörére vetköztetve ország-világ elé állítja a szerző szerint magyarországi pásztorokból kitelepített favágó, útcsináló

székely ősoket. S teszi ezt bevallottan a történeti igazság szent nevében és szent nevéért.

Ez a munka, mint akadémiai székfoglaló értekezés, 1904-ik évi decemberben olvastatott föl a Magyar Tudományos Akadémiában, melyet az Akadémia 1905-ben külön füzetben is kiadott¹⁾.

A székfoglaló az I. Fejezet-ben A) pont alatt a hun krónika bírálatával foglalkozik. Elmondja, hogy a krónikát Kézai írta 1280 körül. E hun krónika szerint a székelyek hun eredetűek. A székfoglaló ezt mesének tartja, s ezt a mesét — a székfoglaló szerint — Kézai a hód tövi csatában valamelyik székelytől hallotta, s a hallott, de nem régi dolgokat aztán áttette Attila idejére, s így megvolt a székelyek eredete.

Legujabban azonban odamódosítja ezt, hogy Kézai a *kerczi* (Nagy-szebentől keletre) német cisztercitáktól hallotta a székelyek huneredetére vonatkozó dolgot, amit bizonyít — szerinte — az is, hogy Kézai a székelyek nevét Zakuli-nak írja (Századok, 1913. évf. 4. füz. 392—4. l.)

Végeredményként aztán kimondja, hogy:

„A hun krónikát a székelyek eredeténél úgy félre kell vetni, mintha sohasem olvastuk volna. Mihelyt egyszer vele alkudozásra lépünk, mihelyt azt gondoljuk, hogy hátha mégis tudott valamit a szerzője a székelyek eredetéről? biztosan verembe víz bennünket.“ (Székf. 20. l.)

B) pont alatt az okleveleket rostálja meg.

C) pont alatt „A jogi intézményekből vont következtetések ellenőrzése“ címen a székelyek jogi intézményeit veszi bírálat alá, s először a fiú-leányságról kisüti, hogy az csak a 16. század közepén keletkezett.

Aztán azt állítja, hogy a székelyföldön mindig volt „*ius regium*“, mert — szerinte — a királyok megszükitették a székelység területét, egész falvakat véve ki a székely közigazgatás alól. Ezt bizonyítja a görgényi uradalom elajándékozásával, *Peselnék* és a Nagy-küküllő mellett eső Sárd falunak megyei területhez való csatolásával és Lak-Kászon nevű falu eladományozásával.

A székely önkormányzatról is azt mondja, hogy „*az sem mutat valami külön nemzetiségre.*“ S egy füst alatt emlegeti a székely önkormányzatot *Győr vár szőlőműveseinek* a királytól kapott falubíró választási kiváltságával.

A hadi szervezetre vonatkozó maior exercitus (hadnagy) és primipilus (lófő) szavak is előbb fordulnak elő a Királyhágón túl (Magyarországon), mint a székelyeknél, ez is a kitelepítés mellett s a huneredet ellen tanuskodik — a székf. szerint. (Székf. 27. l.)

¹⁾ Ezt a munkát írta dr. Karácsonyi János akadémiai rendes tag úr.

Állítja továbbá, hogy a székelyek a király emberének, az ispánnak is adóztak, annál inkább a királynak, akinek szárvasmarhát, juhot és sertést fizettek adóba. (Szól erről a II. fejezetben is, a székf. 61. lapján).

A II. fejezetben „A székelyek eredete és neve“ cím alatt nyelvi alapon próbálja a huneredet megdöntését. Kimondja, hogy a székelyek nem származtak semmiféle más nemzetből. Ezt bizonyítja először is a nyelvük; aztán a személy-(vezeték-) és helynevekből vont következtetésekkel próbálja a hun származást megdönteni. A *székely* nevet a szláv *sjek* (= szék) vágás jelentésű szóból, meg a török *li* képző összetételéből származottnak mondja, s így *székely* annyi, mint favágó, útvágó, útkészítő magyar — a székf. szerint.

A III. fejezetben „A székelyek Erdélybe való települését“-vel foglalkozik, s Magyarország területéről, három különböző időben, különböző helyekről telepített be őket, s ezzel magyarázza meg, hogy a székelyeket még a 14. században is „három nemzetségu székelyeknek“ („trium generum Siculi“) nevezik.

Jogunk, sőt kötelességünk nekünk székelyeknek is, hogy foglalkozunk történelmünkkel; jogunk és kötelességünk, hogy ellenőrizzük a székely történelemmel foglalkozó munkákat. Jelen esetben ez annyival inkább kötelességünk, mert a kérdéses székfoglaló munka, mint ki fogom mutatni, tudományos színezettel készült bár, de tévedéseken épült föl.

Dolgunk itt annyival könnyebb, mert a székfoglaló által cáfolni próbált történeti igazságok megvédésére nem is kell egyebet tennünk, mint kimutatnunk, hogy a felhozott cáfoló érvek mind tévedésekből állanak.

Ha ezeket kimutattuk, a megtámadott székely történeti igazságok sértetlenül, szilárdul állanak újra, s a cáfolást ismét előlről kezdhetik a tudós urak — ha bírják.

I. FEJEZET.

A) Valami a hun krónikáról.

Mint fennebb láttuk, a hun krónikát, amely a székelyek hun eredetét hirdeti, Karácsonyi feltétlenül elveti, mint értéktelent, sőt veszélyest, amely biztosan verembe viszi a vele alkudozásba lépőt. (Csodálatos Karácsonyinak a hun krónikától való nagy félelme; hiszen amítől nem félt, az 1451-iki székely törvény, amely pedig eléggé megvilágítja az igazság útját, mégis éppen ez vezette őt verembe).

En röviden végzek a hun krónika dolgával. Karácsonyinak a hun krónikáról nyilvánított véleményével én egy szakember véleményét állítom szembe.

Dr. Bleyer Jakab egyetemi tanár ugyanis már 1905-ben, a következőket írta:

„Kétségtelen, hogy Karácsonyi a hun mondánk kérdését félreértette¹⁾; az bizonyos, hogy a székely problema nem dönthető el a hun krónikából, de épp úgy az is kétségtelen, hogy igazi és teljes megoldása nem történhetik a hunhistoria, vagyis inkább a hunmonda ellenére²⁾.”

1912-ben ezeket írja³⁾:

„Kétségtelen — és ezt Riedl Frigyes is megengedi — hogy a hun krónikának olyan részei vannak (pl. Pannónia elfoglalása és a hun birodalom felbomlása), melyeknek megfelelőit a külföldnek sem krónika-irodalmában, sem monda-költészetében nem találjuk és emberi számítás szerint nem is fogjuk találni. Ezek a részek azonban nem „áthidalások“, hanem hunkrónikánk kiinduló forrása és gyűjtőmedencéje, amelybe egy világosan látható alapgondolat az idegen vizeket, a külföldi krónikákból átvett tudósításokat is beletereli. Minthogy pedig krónikáirónk e részeket semmiesetre sem költötte és — mint tartalmukkal és alakjukkal bizonyítható, — nem is költötte, és minthogy másrészt hazánk mai területén a magyarok beköltözése előtt nem volt évszázadokra visszanyúló történetírás, melyből a hun krónika írója meríthetett volna

¹⁾ L. „Akadémiai Értesítő“ 1905. évi aug.—szept. kettős füzetében „A magyar hunmonda germán elemei“ c. cikket, (401. l.)

²⁾ U. o. 412. l.

³⁾ L. Egyetemes Philológiai Közlöny, 1912. VIII. füz. 722—725. lapokon „Hunkrónikánk mondái elemeiről“ c. cikket, (723. l.)

és amely azóta nyom nélkül elveszett, a priori azt kell következtetnünk, hogy a krónika szerzője e részek megírásánál hazai néphagyományra, magyar mondaköltészetre támaszkodott.

De vajjon volt-e az Árpádok idejében egyáltalán hazai néphagyományunk, magyar mondaköltészetünk?

Feleletül talán elég lesz, ha Anonymus híres szavait idézem: „Si tam nobilissima gens Hungariae . . .” „S ha az oly igen nemes magyar nemzet eredetének eleit s minden vitézi tetteit a parasztság csalfa meséiből vagy a hegedősök csacska énekéből mintegy álmodozva hallaná, igen éktelen és elég illetlen lenne.”

Vajjon azonban e néphagyomány és mondaköltészet foglalkozott-e a hunok sorsával is? Erre a kérdésre a legteljesebb biztossággal maga a hunkrónika felel. A felelet egyrészt a krónikában előforduló tulajdonnevek nyelvi alakjában, másrészt elbeszélésének tartalmában rejlik.

Ezekkel szemben hiába állítja K. J. legújabban azt¹⁾, hogy Kézai a kerctzi német ciszterciaktól hallotta a székelyek huneredetűségét 1272-ben, mert ennek semmi jelentősége nincsen, hiszen Anonymus már 1200—2-ben hirdeti a székelyek huneredetét; és nem ez, hanem a K. előadása igazi mese, mert ennek igazán nincs semmi alapja. Sőt Kézai-nak a „Zakuli” névírása is igazolva van a II. fejezetben alább felhozottakkal (Szekoli, Szakoli — hadakozó, harcos testület hun-kabard-székely nyelven).

B) pont alatt az oklevelek megrostálását helyesen cselekszi, én magam is csak a kétségtelenül hitelesnek elismert okleveleket használtam.

C) A jogi intézményekből vont következtetések ellenőrzése.

A székely fiúleányág.

Az akadémiai székfoglaló értekezés 22. lapján ezeket olvassuk:

„Sokan hajlandók a székelyeket külön nemzet maradványának tekinteni azért, mert hajdan oly jogi intézményeik voltak, amelyek legkönnyebben a külön nemzetből való származás által magyarázhatók meg.”

Tehát a székfoglaló is elismeri, hogy a székelyek régi jogi intézményei mégis csak különböznek a magyarokéitól, annyira, hogy ezekből a külön nemzetből való származásra lehet következtetni. Vizsgálat és ellenőrző szemle alá veszi tehát a székfoglaló a székelyek régi jogi intézményeit azért, hogy kimutassa, hogy azok nem oly „rettentően különösek és nem oly nagyon régiek.” (U. o.)

Alig indul el azonban ellenőrző szemle útján, már az első lépésnél

¹⁾ L. Századok, 1913; V. füz. 394. l.

olyan tévedésbe esik, akkora hibát követ el, hogy ez egy tévedés és hiba is feltétlenül feljogosít munkája iránt a legteljesebb bizalmatlanságra. Ez birt engemet is arra, hogy munkáját „ellenőrző szemle” alá vegyem.

A székfoglaló ugyanis legelőször is a székely fiüleányság jogintézményét veszi ellenőrző szemle alá és az 1451. és 1555-iki székely törvényekkel kezében, kimondja a sujtó szententiát, hogy: a székely fiüleányság jogintézménye csak a 16. századból, 1555-ből való; ez a jogintézmény tehát éppen a külön nemzetből való származás *ellen* szolgál egyik fontos bizonyítékul — a székfoglaló szerint.

Ezt írja ugyanis a székfoglaló úr akad. értekezése 23. lapján:

„Mily réginek, az általános magyar jogtól mennyire elütőnek tartják pl. a (székely) fiüleányságot! Pedig e jogi intézményre az első adat csak 1555-ből ismeretes s ha egy kissé feljebb haladunk, 1451-ben oly törvényre bukkanunk, amely a fiüleányságról semmit sem akar tudni, hanem egész ellenkezőleg rendelkezik.”

Ez már világos beszéd! A székfoglaló szerint az 1451-iki törvény nemcsak hogy nem akar semmit tudni a fiüleányságról, hanem azzal egész ellenkezőleg rendelkezik!

Mivel én az 1910-ben megjelent füzetemben kimutattam s bebizonyítottam, hogy az 1451-iki törvény, melyet a székelyek Magyarország kormányzójának, Hunyadi Jánosnak két kiküldött embere és a székelyek főtisztjeinek előlülésével hoztak, világosan megmondja, hogy:

„A székelyeknek a fiüleányságot is magában foglaló örökösödési rendjét az összes székelységnek ősi időktől fogva helyben hagyott szokása alapján és értelmében foglalják 1451-ben élő, tételes törvénybe, s így a székfoglaló fennebb idézett s a törvény világos rendelkezését határozottan tagadó állítása a legsúlyosabb tévedés, mert az igazsággal homlokegyenest ellenkezik, azért itten most bővebben nem foglalkozom vele, hanem utalom az olvasót említett, „A csiki székely krónikáról” c. füzetemre.

Főlemlitem azt is, hogy a székfoglaló írója választ irt eme munkának a fiüleányságot tárgyaló részére, az 1911-ben Brassóban megjelent „Batthyaneum” c. folyóirat I. K. 163—5. lapjain. Ez a válasz azonban éppen még rádupláz a székfoglaló bámulatot keltő tévedésére.

A székfoglaló írója ugyanis — tévedése beismerése helyett — magát igazolni s engemet megcáfolni akarván, azt írja először is, hogy *szóról szóra idézi, amit székfoglalójában a fiüleányságra vonatkozólag irt.* És aztán idéz úgy, hogy a fennebb vastag betűkkel szedett s az

1451-iki törvénynek a fiúleányságról rendelkező részét határozottan *letagadó sorait, tehát éppen a fődolgot, egyszerűen elhagyja*, s aztán beismeri, hogy az 1451-iki törvény csakugyan tud és rendelkezik a fiúleányságról, még pedig az 1555-iki törvény értelmében; a végén mégis azt mondja, hogy *„az csak csirája volt később a székelyeknek is behozott fiúleányságnak s hogy én őt — a székf. íróját — azért támadtam meg, mert ő megmerte dönteni a székely fiúleányság jogintézményének régi voltát!”*

Erre a válasznak nevezett csavarintásra irtam aztán én „Vergődés” című füzetemet, melyben kimutattam a székfoglalónak emez újabb s még nagyobb bámulatot keltő „tévedését” s azért a szíves olvasót bővebb fölvilágosításért e füzetemre utalom; csak azt emelem még ki, hogy — mint fennebb láttuk — az 1451-iki törvényben a székelyeknek és időkből származó jogszokása van codificálva és 1555-ben sem új törvényeket hoztak, csak a régi jogszokásokat írták össze s ezek közé felvették az ősi jogszokás alapján 1451-ben már tételes törvénybe foglalt fiúleánytörvényt is.

Aki akkora „tévedést” követ el — mint a székfoglaló is — akkor, amikor a vonatkozó oklevelek a kezében vannak, az nem jogosult arra, hogy a székely kérdésben *„rengeteg sok tévedésről, meséről és hamis állításról”* meséljen, mint ezt a székf. úr teszi még „válaszá”-ban is és nem hivatott a *„tévedések, mesék és hamis állítások”* eloszlására.

Most talán mégis belátja a székfoglaló úr, hogy nem én tartozom azok közé, akik *„nehezen tudnak kibontakozni a tévedésekből.”*

Rá kell mutatnom azonban itt arra, hogy, ha K. szerint csakugyan csak 1555-ből való volna a székely fiúleányság, akkor ez a körülmény a székelyek külön nemzetről való származása *ellen* hatalmas bizonyíték volna, mint amire a székf. írója fel is akarta használni ezt a képzelt adatot; mivel azonban a fiúleányság a székely nemzetben ősi időkből keletkezett, mint ősi szokás s 1451-ben csak törvénybe foglalták, 1555-ben pedig az összeírt törvények közé csak felvették: ez a ténykörülmény most már a székelyek külön nemzetről való származása *mellett* hatalmas bizonyíték. Ezt többé kétségbe vonni nem lehet.

Mint különös jelenséget és jellemző dolgot felemliten itten, hogy noha én 1910. szeptemberben megjelent „A csiki székely krónikáról” című füzetemben világosan bebizonyítottam K. J. tévedését, mégis Kölönte Béla¹⁾, Karácsonyinak sokban hű követője, aki olvasta említett

¹⁾ Nem akarok Kölönte könyvével foglalkozni, csak némely, a kérdéssel kapcsolatos nyilatkozatára teszek itt-ott némi észrevételt.

füzetemet, mégis azt írta 1910-ben, a „Csikvármegye“ november 27-iki számában, hogy: „*Dr. Karácsonyi J. egy rossz órában azt találta bebizonyítani, hogy a székely fiúleányság nem pusztán székely privilegium. S emiatt kapott ki.*“ Tehát a tévedés kimutatása s a történeti igazság földerítése „kikapás“! Sőt 1911-ben is, ugyancsak a „Csikvm.“ 43. számában „*képtelen valótlan*ság“-nak mondotta, hogy nekem a kérdésben, Karácsonyi állításával szemben, igazam volna. Ezen nyilatkozatok után végre mégis elismeri „*Gyergyó története*“ című munkájában (65. l.), hogy az 1451-iki törvény igenis tud és rendelkezik a fiúleányságról. A belátás és abból folyó beismerés szép és helyes dolog; azonban most már olyan dolgot bizonyítgat, amiről eddig szó sem volt.

Ezt írja ugyanis a fiúleányságról:

„Hogy azonban ez (t. i. a fiúleányság) nem speciális székely intézmény, bár e felfogásnak manapság is sok híve van — kétséget kizáróan bizonyítja be dr. Karácsonyi.“ (Gyergyó tört. 58. l.)

Sajnálatos dolog, de ez már csak kertelés; mert hiszen csak arról volt szó, hogy tud-e és rendelkezik-e az 1451-iki székely törvény a fiúleányságról? Igen vagy nem? S mivel magával a törvény szövegével be van bizonyítva, hogy igen, tud és rendelkezik, még pedig mint ősi időkből származó székely jogszokásról, most már a fiúleányság székely specialis voltát firtatja, hogy ezzel a sajnálatos tévedésről a figyelmet elterelje. De hiábavaló ez, mint alább ki fog tűnni.

Tény ugyanis, hogy még a legegyszerűbb székely ember is, fia nem létében, saját jogi tényével, még pedig, amint ezt az 1451. törvény is mondja, az összes székelységnek ősi időktől fogva helybenhagyott szokása értelmében reáruházott jogánál fogva (tehát e jogszokás forrása maga a székely nemzet) ez ősi jogánál fogva átszállíthatta birtokát leányára, mint törvényes örökösére, mit még a leghatalmasabb magyar főúr sem tehetett meg saját leányával szemben; hanem kivételesen, ritka esetekben, a királyi kegy szállította át a magyar főúr birtokát leányára. Már ez is nagy jogi különbség. De nagy jogi különbség az is, hogy amíg a székely fiú-leány atyja birtokát, mint ősi birtokot, mint törvényes, természetes örökös örökölte s úgy szállott az az ő örökösére is s jogilag nem különbözött semmi tekintetben a fiú örökölte ősi birtoktól: addig a magyar nemes birtoka, a királyi kegy által „*fiúsított*ra“ csak **szerzeményi birtok** vala, mint Heil Fausztin jogtudor, kir. táblai bíró is írja egyik cikkében, mert a magyar jogban az ilyen átruházott birtoknak „*csak annyi tulajdonsága és ereje vagyon, mint a donationnak és első adománynak,*“ írja Verböczi Trip. I. rész, L. titulussában.

Tehát egyáltalában *nem is fiú-ledny az illető*, hanem csak birtokszerző, mert a királyi átruházás sem adhatta meg azt, ami a leányt valóban fiú-leánnyá tette: t. i. az atyai ősi birtoknak ősiségi jussal való örökölhetségét.

A *fiú-leányság* kizárólag csak a székely jogban, a „*fiúsítás*” kizárólag csak a magyar jogban van meg. A jogtudományi írók is a kettőt mindig megkülönböztetik (L. pl. dr. Heil F. cikkét a székely „fiú-leányról” és a magyar „fiúsításról”, P. N. L. VII. 245. és 256. l.)

A székely fiú-leányság magában foglalja az atyai ősi birtoknak leánya által való rendes, törvényes öröklését, még pedig ősiségi jussal, vagyis a székely fiú-leány születésétől kezdve az örökösödés dolgában éppen olyan jogi és éppen olyan jogu személy, mint a fiú. Ezért fiú-leány.

A magyar „fiúsítás” egészen más. Ez az örökös nélkül elhalt atya királyra szállott birtokának királyi hatalommal, királyi privilegiumként való átszállítása az elhunyt *lednyára*, vagy *nővérére* (Dr. Heil F. i. c.), akik örökösödési joggal egyáltalán nem bírnak s így a birtokot is *szerzeményi birtokként* kapják csak.

Hogy mennyire különbözik a székely „fiú-leányság”-tól a magyar „fiúsítás”, kitűnik ez IV. Bélának éppen Karácsonyi által idézett s alább ismertetett, 1261-iki okleveléből is, amely szerint az örökös nélkül elhalt-nak először fiútestvére, ennek nemlétében a leánya és felesége, ha pedig az elhalt-nak sem fiútestvére, sem leánya nincsen, akkor a felesége „*fiúsittatik*”. Ugyebár a *fiútestvér* vagy a *feleség fiú-leánynak* még csak nem is nevezhető, de „*fiúsított*”-nak igen, mert ez azt teszi, hogy bizonyos, csak fiút illető vagyon ruháztatott a fiútestvérré, vagy a leányra, vagy pedig a feleségre, még pedig királyi hatalommal, a donatio tulajdonságával és erejével (Verböczi i. h.) és így „*fiúsított*”-nak (fiút illető vagyont adományul nyertnek) mindhárom személy nevezhető.

Hiszen, hogy csak privilegium a „fiúsítás”, azt maga Karácsonyi is felhozott két példájával elismeri, megerősíti, midőn azt írja, hogy:

„1243-ban IV. Béla szabadságot (privil.) ad a szepesmegyei nemeseknek; ugyancsak IV. Béla 1261-iki oklevelében a lipótmezei települőknek ad szabadságot (privil.)” (Az oklevelek tartalmát alább közlöm).

Már most ki hiszi el, hogy egy pásztorokból kitelepített nép olyan jogokat élvezzen, aminőket az anyaországban még a leghatalmasabb főúr sem élvezett soha?

De, hogy csakugyan és valójában „*Specialis székely intézmény*” a fiú-leányság, errenézve idézem még dr. Nagy Géza egyik tanulmányából¹⁾ a következőket:

¹⁾ L. „*Ethnographia*” 1912. évi 4. füz. 217. l. „A honfoglalók Zemplénben” c. cikkben.

„Aba királysága adja meg a magyarázatot arra, miért kellett hangsúlyozni a külföldre menekült *Árpád-ivadékok* trónigényeivel szemben, hogy *Aba* ősei *Ed* és *Edemen* hun vezérek egyenesen Áttilának az ivadékai, amit Anonymus korában, midőn Árpádot is Áttilával kötötték össze, félig-meddig érthetetlennek tartottak. Ezért hallgat róla Anonymus¹⁾. Egykoru adatok bizonyítják, hogy *Aba* ellenségesen viselkedett *Szár László* fiainak igényeivel szemben, valamelyiket, talán Endrét, (Karácsonyi Szár Lászlót véli), ki cseh segítséggel el akarta foglalni Nyugati Magyarországot, fegyverrel tűzte ki. A népre való támaszkodása is, amit a krónika emleget, nyilván azt jelenti, hogy uralmának alapját a magyarság *hun-kabar* (székely) elemeinél szokásos örökösödési jog adta meg²⁾, mely az u. n. fiúleánynak elsőbbséget adott a mellékgéből származott férfiak fölött, holott a türk eredetű vezéri nemzetségek a fiági leszármazás örökösödési rendjét követték, ezeknek felfogása szerint tehát Szent István halála után nem nőtestvéreit, hanem az Árpád-ház ifjabb ágát illette az uralom.“

Hogy a dolgot világosabbá tegyem, ide iktatom kivonatossan a nemzedékrendet:

Árpádházi királyok:				
Taks fejedelem				
Géza fejed.		Mihály		
I. Szt. István † 1038.	N. Leány	Szár László		
király	férje: Aba Sámuel	I. Endre	I. Béla	Levente
Imre † 1031.	király	király	király	

A hun Aba Sámuel, aki Szt. István életében a nádori méltóságot viselte, a magyarság *hun-kabar* (-székely) elemeinél szokásos *fiúleányság* (tehát neje) révén igyekszik elnyerni a magyar trónt; az Árpád-házi hercegek pedig az *Árpád magyarjainál szokásos fiági örökösödési rend alapján*. *I. Endre*, Szár László fia, az Árpád-ház ifjabb fiágából, tehát *mellékgéből* származott; ellenben *Géza leánya*, Aba Sámuel neje, Szt. István nővére, Árpád utalkodó ágából egyenes vonalon jő le. *Itt tehát most ellentétbe jön a két különböző öröklési jogrend*. Vagyis világosan kitűnik itt is, hogy a *fiú-leányság* kizáróan *speciális székely intézmény a magyar ifjabb fiági leszármazás örökösödési rendjével szemben*, mert a magyar jog a *fiú-leányságot* nem ismerte, de a székely jog sem a *fiúsítást*, amely, mint láttuk, királyi privilegium, donatió.

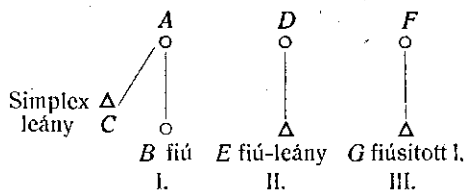
¹⁾ Ebből érthető meg az is, hogy Anonymus a székelyekről csak annyit mond, hogy a „székelyek előbb Attila király népei voltak“ (Anonymus 50. fej.); mert éppen azt akarta feltüntetni, hogy a székelyek — habár hunnok, mint Árpád és magyarjai, de nem Árpád hun népéből, hanem Attila hun népéből valók, vagyis régibb betelepülők a magyarokrál.

²⁾ *Fraknói V.* is valószínűnek tartja, hogy Aba Samu trónra jutásában nejének származása (fiúleány!) volt a mérvadó. L. „A kir. örök. rendje az Árpádok alatt.“ Kath. Szemle, 1913. évi I. füz., és Akad. Ért. 1913. II. füz.

A fentiek rációlnak Karácsonyi amaz állítására, hogy „a *fiú-leányságot sokkal hamarabb feltaláljuk Magyarországon*“ („*Batthyá-neum*“ I. 165.), mint t. i. a székelyföldön; mert Magyarországon egyáltalában sem hamarabb, sem később meg nem találja soha.

Éppen ezért téves Karácsonyinak az a mondása is, hogy: „*ne keressük a hunnoknál, ami itt van a magyaroknál*“ (i. h.); mert a fentiek igazolják, hogy igenis csak a *hunnoknál* és *hun székelyeknél van az*, ami nincs a *magyaroknál*, t. i. *fiú-leányság*.

A felsoroltakat figyelmesen fontolóra véve, azt kell mondanom, hogy Karácsonyinak és Kölöntének, a *fiú-leányság* ügyét illetőleg, téves a felfogása. A dolgot példákkal fogom megvilágítani.

Az I. és II. ábrán A. és D. székely nemes birtokos atyák. A III. ábrán F. magyar nemes birtokos atya. A II. ábrán D. nemes székely birtokos atyának leánya E. született fiú-leány (na-

turaliter praefecta), mert bár természet szerint (nemileg) leány, de a székely örökösödési jog szerint e leány éppen úgy örökl, születésénél fogva, atyja birtokát s úgy szállítja át ivadékaiba, mint az I. ábrán A-nak természet szerinti (nem szerinti) fia: B. Tehát D. székely atyának, ha nincs is *nem* szerinti fia, mégis **természetes, törvényes örököse van** leányában; mikor tehát D: *atya meghal, nem hal meg természetes, törvényes örökös nélkül*.

Ellenben, a III. ábrán F. magyar nemes atyának leánya G. született simplex leány, mert a magyar örökösödési jog szerint ez a leány sem örökl atyja birtokát, éppen úgy, mint A. székely nemesnek C. simplex leánya. F. magyar nemesnek tehát (bár leánya van), a magyar örökösödési jog szerint *egyáltalán nincsen örököse; mikor tehát meghal F., örökös nélkül hal meg*. Így aztán F. magyar nemes birtoka a királyra száll.

Ha már most a király a reá szállott birtokot az elhalt F. leányára: G-re ruhazza kiváltsággéppen, a királynak eme ténykedését a magyar jogban „*praefectio*“-nak, „*fiúsítás*“-nak, az ilyen leányt „*fiúsított*“-nak nevezik; azonban „*fiúsított*“, fiút illető vagyont nyert lehet *fiú-testvér, nő-testvér*, (dr. Heil c.) és *feleség*, sőt a Karácsonyi által példa gyanánt felhozott 1261. oklevél szerint (l. alább az oklevelet), emezekkel együtt még az *ispán* is; de itt *nincs fiú-leányság*, itt nincs fiú-leány, mert az így királyi hatalommal, kiváltsággéppen átruházott birtoknak, ismétlem,

csak olyan és „annyi tulajdonsága vagyon, mint a donatiónak és első adománynak”¹⁾. A „*praelectio* királyi privilegium.”²⁾.

Nos, most elő áll Karácsonyi és követője: Kölönte Béla, IV. Béla két oklevelével s ezekkel akarják bebizonyítani, hogy a fiú-leányság nemcsak megvolt, hanem még hamarabb megvolt Magyarországon, mint a székelyeknél”).

IV. Béla egyik kiváltságlevele 1243-ban kelt; ebben az oklevélben a szepesmegyei nemceseknek (akik kevesen voltak) ad szabadságot a király:

„Si quis de ipsis, sine herede decesserit, universa bona tam mobilia, quam immobilia ipsius, cui filia, si habeat, vel relicta, si nupserit, succedant, sed illa ad eadem servitia teneatur, ad que, decedens, cui succedit, fuit obligatus.”

„Világos tehát — írja Karácsonyi folytatólag, — hogy a szepesmegyei fiú-örökös nélkül elhunyt nemesnek birtokát férjhez ment leánya örökölte, tehát e *fiú-leány lett*.”

Karácsonyinak ez a megjegyzése a laikus olvasót igen könnyen megtévesztheti, mert úgy tünteti föl a dolgot, mintha itt nem is volna kiváltságról szó: **meghalt a nemes fiúörökös nélkül, tehát a leánya örököli a birtokát**. Pedig a dolog nem így áll. Már fennebb is kifejtettem, hogy az örökös nélkül elhalt nemes birtoka a királyra szállott s a király aztán eme szabadságlevéllel ezt a birtokot átruházta az elhunyt leányára donatióképpen. De ez nem fiú-leány! Már maga ez a *kiváltságlevél* kézzelfogható bizonyíték, hogy eme leány *nem fiú-leány*. Éppen azért volt szükség *kiváltságlevélre*, mert nem vala fiú-leány. Ahol fiú-leány van, ott nincs és nem lehet kiváltságlevél. Megfordítva: ahol kiváltságlevél van, ott nincs és nem is lehet fiú-leány.

IV. Béla másik — Karácsonyi idézte — kiváltságlevele 1261-ben kelt. Ebben a király a lipótmegyei települőknek ad *kiváltságot*, vagy Karácsonyi kifejezésével: *szabadságot*, ilyen formán:

„Si quis ipsorum sine herede decesserit, omnia bona sua, si fratrem habuerit fratri suo devolventur, hoc observato, quod comes recipiet ex bonis suam unam rem, quam volat. Si vero fratrem non habuerit et habuerit filiam, comes similiter unam rem recipiet aliae vero res ipsius remanebunt filiae et uxori. Si vero nec filiam, nec fratrem habuerit, ex tunc duae partes suorum rerum cedent comiti, tertia parte uxori ipsius defuncti remanente.”

¹⁾ Verbőczy, Trip. I. r. L. tit.

²⁾ L. Dr. Heil F. i. cz.; és Verbőczy, Trip. II. r. VII. tit. „A privilegium oklevél vagy szabadságlevél, melyet a fejedelem jó akaratjából, gyakran még a közönséges törvény ellenére is, engedett valakinek.”

³⁾ L. a Brassóban megjelent „Batthyaneum” I. k. 165. l. és „Gyergyó tört.” 65. l.

Azt a szabadságot kapják tehát a lipótmezei telepések, hogy ha közülök valamelyik örökös nélkül meghal, minden vagyona, ha fítestvére van fítestvérére száll, úgy azonban, hogy az ispán ama vagyonból egy tetszésszerűen részt vesz magának; ha azonban fiútestvére nincs az elhunynak, de van leánya; akkor is az ispán kiveszi a maga részét, s a vagyon többi része az elhunyt leányának és nejének marad. Ha pedig sem leánya, sem fiútestvére nincs, akkor a vagyonból két rész az ispáné, a harmadik rész pedig az elhunyt nejének marad.

Erről az oklevélről Kölönte B. idézett munkája 65. lapján szóról szóra ezeket írja:

Ez utóbbi oklevél sokkal fontosabb bizonyíték, mint az előbbi, mert azt bizonyítja, hogy még az idegenből ideszakadt telepések is hozzájutottak a kiváltsághoz. Így, s mennyivel könnyebben juthattak hozzá a székely telepések! (oh jó!)

Hát amiről ez a „sokkal fontosabb oklevél“ beszél, az fiú-leányság?! Fészkes fülemüle! mint egyik néhai jeles publicistánk mondaná. De ha — Karácsonyi és Kölönte szerint — ez is fiú-leányság, akkor még legszerencsésebb „fiú-leány“ az — ispán! mert ő, a királyi szabadságlevél szerint, mindahárom esetben kap részt az örökös nélkül elhunyt vagyonából, a 3-ik esetben pláne két részt kap, a „feleség-fiúleány“ pedig csak egy részt. — Lám hová vezet a kellő megfontolás és a kellő tájékozottság hiánya! Az ilyen elméletek teszik a székelyek régi igaz történelmét „holdvilágbeli mesévé“!

S IV. Béla fenti okleveleire támaszkodva, „rettentően hirdeti“, most már másodizben Karácsonyi s utána Kölönte B., hogy a székely fiú-leányság jogintézményének régivoltát megdöntötte!

Még ezt is írja Kölönte:

„Hogy a székelység e jogot (a fiú-leányságot) is urától, a magyar királytól kapta s nem ősrégi székei privilegium, mutatja az is, hogy János Zsigmond 1562. után ugyancsak a hatályba helyezett „ius regiumra“ támaszkodva, e jog gyakorlását is minden egyes esetben a fejedelmi akaratától teszi függővé“¹⁾.

Ez állítás fölületessége és alaptalansága már a fentebb felsoroltakból is eléggé kiderül, mégis ismétlem, hogy az említett 1451-iki törvény, melyet Hunyadi Jánosnak, Magyarország kormányzójának kiküldött emberei előölülésével hoztak a székelyek, világosan mondja, hogy az a törvény az összes székelységnek ősidőktől fogva helyben hagyott szokása alapján s értelmében hozatott“, a mi nyílt tagadása és cáfolata a Kölönte fenti állításának. Ha a magyar királytól kapták volna a székelyek e jogot,

¹⁾ „Gyergyó tört.“ 60. l.

a kormányzó megbizottai bizonyára tiltakoztak volna a kir. jog nyílt megtagadása ellen.

Aztán János Zsigmond eljárásával se igen bizonyitgasson e kérdésben Kőllönte ur, mert tudnia kell, hogy János Zsigmond már csak erdélyi fejedelem volt. Az erdélyi fejedelem központi hatalmának korlátja a székelyek alkotmánya. Ezért intéz csapást a székelyek ősi alkotmánya ellen. Erre jó alkalmul szolgált 1562-ben a székelyek felkelése és leverése. Ez aztán sok mindent megváltoztatott!

*

Ime, szives olvasó! Karácsonyi J. először székfoglalójában (23. l.) az 1451-iki törvénnyel hitte és hirdette megdöntöttnek a székely fiú-leányság jogintézményének régi voltát s Kőllönte B. Karácsonyi után, minden fontolgtatás nélkül, hirdeti könyvében (58. l.): „hogy a székely fiú-leányság nem specialis székely intézmény, ezt kétséget kizáróan bizonyítja be dr. Karácsonyi.“ De kiderült tévedésük.

2-szor a „Batthyaneum“-ban megjelent válaszában, IV. Béla fent ismertetett két oklevelével áll elő Karácsonyi s aztán odamódosítja a kérdést e két oklevél alapján, hogy ime: „Magyarországon sokkal hamarabb feltaláljuk a fiú-leányságot“, mint a székelyeknél.

Az olvasó azonban a felsoroltakból teljesen meggyőződhetik arról, hogy a magyar és hun-székely örökösödési rend között már Szt. István király idejében feltűnt a lényeges különbség s azóta fenn is állott a legujabb időkig;

meggyőződhetik az olvasó, hogy fiú-leányság csak a székelyeknél volt; ellenben a magyaroknál ilyen nem is volt;

meggyőződhetik az olvasó, hogy Karácsonyinak és Kőllöntének a fiú-leányságról való felfogása téves s hogy ők nemcsak meg nem döntötték a székely fiúleányság jogintézményének régi voltát, hanem most már az is kiderült, hogy a székely fiú-leányság valóban „specialis székely intézmény“, mert:

Székely fiú-leányság, *naturaliter praelecta*: a törvényes örökös hátrahagyásával elhunyt nemes székely birtokos atya birtokának, az ő hun-székely jogszokás, majd specialis székely tételes törvény parancsa szerint való természetes, törvényes örököse, ősiségi joggal; 1848-ig fennállott e törvény.

Magyar királyi fiúsítás, *praelectio*: királyi privilegium, az örökös nélkül elhalt magyar nemes birtokos atya immár a királyra szállott birtokának királyi kegyelemmel és királyi hatalommal, donatió, adomány jellegével, természetével és erejével, az örökös nélkül elhaltnak leányára vagy nővérére (a Karácsonyi idézte egyik oklevél szerint a fiútestvérré és feleségre s velük együtt az ispánra is) való átszállítása. „Ez világos!“

Végre arról is meggyőződhetik az olvasó, hogy a székely fiú-
leányosság jogintézményével nem lehet bizonyítani a székelyek magyar
telepes voltát, ellenkezőleg, ez éppen a székelyek hun származását és
ősfoglaló voltát bizonyítja, meggyőző módon.

Ius regium a Székelyföldön?

1. Görgény.

A hagyomány után, krónikákból s királyi oklevelekből általánosan
ismeretes volt a királyi udvarban és az országban egyaránt a székelyek-
nek ősidőkből származó ama nemzeti külön joga, hogy a Székely-
földön kir. hatalom (ius regium) nem volt. A székely birtok ősfoglalásu
volt. A községi vagyont képező földek voltak a nyílföldek, melyek bár
nem képezték senkinek egyéni tulajdonát, még sem voltak alávetve a
ius regiumnak (V. ö. Gen. Füz. 1903. 3. sz.)

Dr. K. J. ennek is ellene mond, le akarja cáfolni, illetőleg be akarja
bizonyítani, hogy de bizony volt ius regium a Székelyföldön régen, t. i.
1562 előtt is. Bizonyítékait székfoglalója 23—25. lapjain imígyen adja elő:

„Rettentően hirdetik némely történetírók, hogy a Székelyföldön kir. hatalom
nem volt s így a székelyek első foglalás jogán birták volna földjeiket.

Ezzel szemben azt látjuk, hogy a régi székelyek egyenként és csoportonként
egyenánt elfogadnak királyi adományokat, mint pl. az egész Aranyosszéket s ez
adományos földön ugyanazon jogi intézmények közt élnek, mint Maros- és Udvarhely
stb. székeken. Ha tehát a székelyek egy része királyi adományból bírta Aranyos-
széket, a többi része épp úgy királyi adománnyal *kaphatta a többi székeket*, bár az
azokról kiállított adománylevelek nincsenek meg. S hogy nemcsak *kaphatta*, hanem
királyi adománnyal kapta is a többi székelység földjét, azt elvitázhatatlaná teszi
az, hogy a királyok még a XIV—XV. századokban is rendelkeznek a székely területek
jó nagy részével. Mert ha a Székelyföldön királyi hatalom nem lett volna, akkor nem
szűkíthették volna meg a királyok a székelység területét, nem vehettek volna ki a
székely közigazgatás alól egész falvakat. Ámde biztosan tudjuk, hogy:

1) A görgényi uradalom 1366-ban még a székelységhez tartozott, azonban
1453-ban a király elajándékozta Hunyadi Jánosnak.

2) A Kézdi-Vásárhelytől északra eső Peselnek falu 1364-ben még kézdiszéki
falu, de később nemessé vált urai kivitték, hogy a király kivette a székely hatóság
alól és Fehérmegyéhez csatolta.

3) A Nagyküküllő mellett eső Sárd falu is, a pápai tizedjegyzék szerint, valaha
a telegdi főesperességhez és így a székelységhez tartozott, tehát csak később szakadt
el a székelységtől akként, hogy a király áttette Küküllő megyébe.

4) A király 1324-ben Lák-kászon nevű falut, a Csiki székelyek kétszeri ellen-
mondása dacára is eladományozta s elrendelte Apor fia Sándornak a lakkászoni
birtokba való beiktatását.“

Ezekkel akarja K. J. bebizonyítani, hogy régen is volt *ius regium* a Székelyföldön. Vizsgáljuk meg tehát az ő bizonyítékait rendre.

Abban igaza van Karácsonyinak, hogy a régi székelyek közül egyes ember is fogadott el kir. adományt. Pl. Vince, Sepsi székely, Akadás fia, IV. Béla királytól kapta *Szék földét* adományul. Ámde, eme Székfölde a Székely föld területén kívül esett¹⁾. Nem kell tehát lágész annak megértésére, hogy a király nem gyakorolt *ius regiumot* a Székelyföldön azzal a tényével, hogy egy székelynek a Székelyföld területén kívül eső területet adott. Erről tehát nincs is miért tovább beszélni.

Igaz az is, hogy V. István király a fardai kir. vár *Aranyos földé* nagyobb részét kézdi székelyeknek adta; de ez a föld is jó távol van az ősi Székelyföldtől. Ezzel tehát a király szintén nem gyakorolt *ius regiumot* az ősi Székelyföldön.

Nem tudható, hogy V. István minő feltételekkel adta Aranyosföldét a székelyeknek, mert az oklevél elveszett, csak IV. László megerősítő okleveléből ismeretes ez adományozás.

Van azonban egy, 1257—72 közt keltezett oklevél (Szék. okltr III. 1.), mely oklevél szerint „*Nobilis vir Comes Ehellös*“ az ő örökös várát *Torockót*, saját tulajdonjoga föntartásával, védelem végett átadja szomszédainak, az Aranyos melléki kézdi székelyeknek mindaddig, míg e székelyek vagy utódaik az Aranyos mellett laknak. Ez arra mutat, hogy eleinte ideiglenesen kapták, megélhetési tekinteteből telepedtek le említett helyen, mint ez a legrégebb időktől a legújabb időig történik.

Ugy látszik, hogy IV. László király 1280-ban kelt oklevelével kapták aztán örök tulajdonul, a királynak tett szolgálataikért (a kunok fellázadtak s a királyt országától és koronájától akarták megfosztani, a székelyek mentették meg a királyt) s ama 80 lóért, melyet a király nagy szükségben tőlük kapott, tehát kártérítés, recompensatióképen: „*in recompensationem fidelium servitorum ipsorum Syculorum, et pro octoginta equis, quos ab eisdem Siculis in nostra necessitate recepimus . . .*“ mondja az oklevél (Szék. okltr. I. 21—3.); tehát adományuknak lefizetéseül, székely jussal, mint N. Kovács I. is megjegyzi (Nemz. Társ. 1833. évf. 318. 1.)

III. Endre király is megerősítő levelében „*Siculi nostri de Keezd super terra Aranós residentes*“ írja őket (Szék. okltr I. 26.)

De kik is voltak tulajdonképen ezek a Kézdi Székelyek? Maga K. J. is azt mondja (Századok, 1912. évf. 294. 1.) s helyesen, hogy ezek a kézdi székelyek a mai Szászkezd vidékéről kerültek az Aranyos mellé,

¹⁾ Szék földé: terra Zék, 1252-ben kelt oklevél szerint a brassói szászok és a sepsi székelyek földé között feküdt s Fulkun nevű szászé volt, de a tatárok dúlásai miatt pusztá és lakatlan vala. Szék. okltr I. 9—10.

(Lásd bővebben *Peselneknél* alább); Szászkezd vidékére pedig Háromszékről kerültek. A székely nagyon szapora faj volt s megélhetésük végett, mint már említettem, kisebb-nagyobb csoportokban régen úgy, mint újabb időben, gyakran mentek ki távolabb vidékekre s közülök többen künt is maradtak, mint pl. Bukovinában, Moldvában is¹⁾. Az Aranyos mellé telepedett székelyek azonban, amikor a király nagy szolgálataikért, adományaiknak lefizetésül, Aranyos földét nekik adta, biztosították maguknak azokat a székely jogokat s jogi intézményeket, melyeknek a régi székely székek élvezetében voltak; úgy alakult aztán idővel *Aranyos szék*. 1464-ben fordul elő először oklevelesen „*Sedes Araniyas*“ néven. (Szék. okltr I. 200. l.)

Mindezek a régi Székelyföld jogviszonyaira semmi tekintetben befolyással nem voltak, *ius regiumot* meg nem állapítanak.

Karácsonyi abból, hogy a kézdi székelyek Aranyos földét a királytól kapták, azt következteti, hogy a székelyek többi része is a többi székeket ép úgy adománynyal *kaphatta*; tehát csak *föltételesen, lehetőségről* beszél. Ezt a *lehetőséget* azonban teljes bizonyossággá akarja tenni a fennebb 4 pont alatt idézettekkel.

Lássuk tehát *Görgény várat*, hogy vajjon gyakorolt-e a király *ius regiumot* a Székelyföldön Görgény elajándékozásával?

Nagy Lajos király a velencei dogehoz 1336. június 20-án irt levelét így keltezi: „Dato sub Castro Gurgen in terra Siculorum nostrorum“²⁾. 1453-ban V. László király Hunyadi Jánosnak ajándékozza a görgényi uradalmat, miután Hunyadi tisztéről lemondott s Erdélybe vonult vissza.

Karácsonyi szinte ujjongva írja: „Ime, Görgény 1336-ban még a Székelyföldhöz tartozott s a király 1453-ban a Székelyföld eme darabját elajándékozza; ime itt a *ius regium* a Székelyföldön! Csakhogy a dolog nem így áll. Lássuk tehát.

Magyarország és a Székelyföld között kezdettől fogva megvolt a közjogi kapcsolat, bár a Székelység függetlenül, szabadon élt saját külön nemzeti jogaival s törvényeivel. A székelyek főura a m. király volt. Erdély élén eleinte királyi hercegek állanak, majd magyar nemes vajdák, mint a király helytartói. A király a székelyekre csak *Comes* (ispán), helyettese ugyanezt a nevet viseli: *Comes Siculorum*. Ez fűzte a székelységet a magyar nemzet államtestéhez és a koronához. A 15. században

¹⁾ Egy, 1314-ben kelt oklevél szerint, a Magyarország és Ausztria határszélén fekvő *Parendorf* helységben is egykor, 1314 előtt, székelyek laktak s ők művelték a földet ottan „... possessionem in metis Hungarie et Austrie existentem Barandanbe vocatam, quam olim *Siculi* inhabitabant et colebant...“ Szék. okltr III. 7. 8.

²⁾ Anjou-kori Dipl. Eml. II. 650.

ruházták a királyok az erdélyi vajdaságot és székely ispánságot egyazon személyre.

Ebből a kapcsolatból folyt aztán az is, hogy a Székelyföldön a királynak, főleg honvédelmi érdekből, a székely székekben bizonyos területek, nevezetesen várak s várbirtokok, már a régi időkben jutottak birtokába, ami a közjogi kapcsolatot tekintve, nagyon természetes és érthető dolog. Eme várakkal s várbirtokokkal, mint kir. tulajdonnal, a király szabadon rendelkezett, a várat s ahhoz tartozó birtokot, vagy egyes részeit el is adományozhatta, elajándékozhatta.

Ilyen királyi vár, királyi birtok volt Görgény és a hozzátartozó uradalom, melyet a király a mindenkori székely ispán részére tartott fenn, annak lakásul és jövedelméül. Hogy Görgény a székely ispán tisztéhez tartozott, ez kitűnik többek közt egy 1426. aug. 28-án kelt oklevél e soraiból: „ . . . in dominium Castri Georgen, ad honorem Comitatus Siculorum pertinentis¹⁾. I. Ferdinánd biztosának 1552-iki jelentésében ez áll: „ . . . in pertinentiis Arcis Görgin, quae pertinet ad Officium Comitatus Siculorum . . . ”²⁾

Az itt elmondottakat s Görgény kir. vár és a Székelyföld közti viszonylatot még jobban megvilágítja egy 1471-beli oklevél, melyben egyebek közt szó van e görgényi uradalomhoz tartozott s a király által egykor eladományozott *Toldalag* nevű helységről, melyet Toldalagi András őseitől örökölt s Hunyadi Mátyás király újra adományozott neki. Az oklevélben egyebek közt ez áll: „ . . . possessionem meam Tholdalag vocatam, in Comitatu de Gherghen sub districtu sedis Marus existentem . . . ”; vagyis Toldalag helység Görgény vármegyében Maros szék kerületében fekszik. Ezért adományozhatta el a király. Székelyföldi királyi birtok volt, mint a *comitatus* megnevezés is mutatja. Ezért írta hát Nagy Lajos király 1366-ban: „sub Castro Görgény, in terra Siculorum nostrorum” és aztán elajándékozhatta V. László király 1453-ban a székelyek jogsérelme nélkül s anélkül, hogy az elajándékozással a Székelyföldön *ius regiumot* gyakorolt volna, annál inkább nem, mert hiszen éppen a Görgényt elajándékozó király, pár év múlva, 1456-ban, kétszer: április 24-én és október 21-én kelt, ő adományozta birtokba való beiktatást elrendelő leveleiben azt mondja, hogy: **az adományozott birtokba a beiktatás azonban csak úgy történhetik meg, ha az adományozott birtok nem tartozik a székelyek földéhez, „dummodo . . . possessio . . . ad terras Siculorum non pertineat³⁾”.** Ezzel elismerte a király maga is, hogy székely birtokot senkinek sem

¹⁾ Szék. okltr I. 119.

²⁾ Szék. okltr II. 95.

³⁾ Szék. okltr I. 174.

adományozhat. Már ez az egy adat is halomra döntené a székfoglaló állítását, a székfoglaló azonban erről mélyen hallgat.

Görgény vár és uradalom tehát kir. birtok lévén, soha sem állott Székely hatóság alatt; területén jobbágyság lakott s a várban is azok szolgáltak. Mikor 1562 után a székelyek 3. rendje nemesi szabadságát elvesztette s fejedelmi jobbágysággá lettek, a marosszéki székelyeket is vitték aztán Görgénybe várjobbágysággal, várszolgálatra¹⁾. Mikor pedig később újra visszakapták szabadságukat, maguk a rendek mondták ki az 1607-ik évi kolozsvári országgyűlésen, hogy „a marosszéki székely darabontok Görgény várához való szolgálattól eximáltatnak és a többi székelyek közé azon szabadsággal incorporáltak²⁾).

Görgény elajándékozásával nem gyakorolt tehát a király ius regimot a Székelyföldön. K. J. ellenkező állítása az ő nagy tévedése.

2. Peselnek.

Peselnek falu dolga hasonlít a Görgényéhez. Mint fennebb idéztem, K. J. ezt írja (Székf. 24. l.):

„A Kézdi-Vásárhelytől északra eső Peselnek falu 1364-ben még Kézdi széki falu, de később, nemessé vált urai kivitték, hogy a király kivette a székely hatóság alól és Fehér megyéhez csatolta.“

Állítása bizonyítására hivatkozik a *Székely oklevéltár* III. k. 16. lapjára s utal a *Monumenta Vaticana Hungariae* I. Sor. I. k. 105. és 114. lapjaira.

Vizsgáljuk meg először is a Mon. Vat. H. adatait. Ennek 105. lapján ez áll:

„Notandum, quod archidiaconus de Kyzdi, Dico sacerdos de Dabunk pro se et pro sociis suis pro prima et secunda solutione in festo assumptionis Beate Virginis solvit XL. banales antiquos.“

Aztán több község megnevezése után következik:

¹⁾ A br. *Bálinti* család levéltárában (a levéltár most az Erd. Nemz. Múzeumban van elhelyezve) van *Békés Gáspár*-nak 1564-ből egy Görgényre vonatkozó inscriptiója, melyből látható, hogy Görgényhez 27 falu tartozott s mely oklevél elmondja aztán, hogy az 1562-iki székely felkelés következtében a székelyek 3-ik rendje elvesztvén nemesi szabadságát, 7 székely falut csatoltak Görgényhez, melyeknek székely lakossága azóta szolgál Görgényhez (Kelemen L. ism. az *Ellenzék* 1913. aug. 193. számában).

²⁾ Approb. Const. Reg. Transilv. P. V. Edict. LVI,

„Item Dominicus sacerdos de Pusulnik solvit VIII. parvos denarios et II. banales antiquos.“

A 114. lapon:

„Item de archidiaconatu de Kyzdi Paulus sac. de villa Ika solvit III. ban. cruciatos.“

„Item Dominicus sac. de Pusulnik solvit III. ban. antiquos etc.“

Ez adatokból az látszik, hogy Peselnek 1332-ben a kézdi főesperességhez tartozott. K. J. ebből azt akarja kihozni, hogy tehát *Kézdi székhöz is* tartozott. Pedig ez adatok e föltevésre jogos alapot nem adnak. Mert az egyházi beosztás a polit. beosztást nem fedi. Hogy ez így van, csak egy példát hozok fel, éppen a Mon. Vat. Hung. ugyanazon kötete 133. lapjáról: „*Notandum, quod hec sunt nomina sacerdotum de archidiaconatu Albensi de districtu de Gybasy*“ (= sepsi) (és itt előszámlálja Körispatak, Ilyefalva, Szentkirály, Arkos, Zalán, Uzon, Bölön, Kálnok stb. sepsi széki falvakat. Vagyis a sepsi széki székely községek az *Alsófejéri* főesperességhez tartoztak 1334-ben, de még K. J. sem meri azt mondani, hogy e községek Alsófejér vármegyéhez lettek volna csatolva. Hiszen ma is pl. a *küküllői főesperességhez* Kisküküllő megyei és Udvarhely megyei parochiák; a *marosi főesperességhez* Maros-Torda m. és Kolozs megyei parochiák tartoznak. (Schematizmus cleri dioec. Transilv. 1882. 127—135. és 136—152. l.)

Éppen így nem lehet bizonyítani Peselnekről sem, hogy az kézdi székhöz tartozott volna politikailag 1332—4-ben¹⁾.

¹⁾ Itt rámutatok egy körülményre. A „Mon. Vat. Hung.“ I. sor. I. k. 106. lapján ez áll:

Notandum, quod magister Paulus Priscianus pro sacerdote **de Sebusy** (= Sepsi) secundo die festi assumptionis Beate Virginis assignavit subcollectoribus pro prima et secunda solutione, in primis Johannes sacerdos de *Sancto Johanne* solvit XVI. ban. ant. (Összesen 25 község).

111—112. lapon:

Notandum, quod sacerdos **de Gybasy** (= sepsi), Paulus de *Villa Elye*, solvit III. banales antiquos. (Összesen 13 község).

A 126. lapon:

„Hec sunt nomina sacerdotum **de Sebusi** (= Sepsi), qui ultimam solutionem fecerunt. In primis Petrus sacerdos de *Lehman* solvit XIII. banales antiquos. Item . . . de *Sancto Spiritu*, de *Torya Inferiori*, de *Izkulnuk*, item **Dominicus de Pusulnik**, de *Natand*, de *Odula*, de *Sta Katherina*, de *Hatalka*, de *Lezafolva*, de *Villa Bycha* (= Sitka = Bitá), de *Moya* (= Maksa), de *Villa Iká*; de *Torya Superiori*. (Összesen 14 község).

A 133—4. lapon:

Notandum, quod hec sunt nomina sacerdotum *de archidiaconatu Albensi de districtu de Gybasy* (= Sepsi) In primis Steph. S. de . . . (Összesen 22 község).

Most nézzük a Szék. Okt. adatát. A Szék. Okt. III. k. 15—20. lapján van egy 1364. márc. 21-én kelt oklevél, mely szerint Péter erdélyi alvajda Kadocsnak, Apor fiának és Lászlónak, István fiának, Apor unokájának, Peselneki László, István fia ellen folyt perében végítéletet hozván, meghagyja a gyulafehérvári káptalannak, hogy miután Kadocs időközben elhalt s joga rokonára Lászlóra, István fiára szált, ezt igtassa be a Kézdi (nevű) székelyek földén (birtokán, uradalmában) fekvő *Peselnek* helység felébe stb. A 16. lapon ez a kifejezés áll: „ . . . *ad faciem possessionis Pysulnuk vocate, in terra Kizdi syculorum habite*“ stb. Ebből a kifejezésből állapítja meg K. J., hogy Peselnek helység 1364-ben kézdiszéki falu s a király később a vármegyéhez csatolta.

Pedig már az a tény, hogy az erdélyi alvajda a gyulafehérvári káptalant bizza meg a beiktatással, kétségtelenné teszi, hogy Peselnek

Ugyanezen kötet 105. lapján ez áll: Notandum, quod **archidiaconus de Kyzdi**, Dico sac. de **Dabunk** (= Dálnok), pro se et pro sociis suis pro prima et secunda solutione in festo assumptionis B. Virginis solvit XL. bant. ant. Item Paulus sac. de *Superiori Torya*, de *Torya inferiori*, de *Sancto Spiritu*, de **Polyan**, de **Kuruacun** (= Alsó Csernátón), de *Izkulnuk*, de *Lehmen*, de *Isdula*, de *Nachtand*, de *Sta Katherina*, de *Hatolka*, de *Villa Beze*, de *Villa Sitka* (= Bita), de *Moya* (= Maksza), de *Villa Ika*, item **Dominicus sacerdos de Pusulnuk**. (Összesen 17 község).

A 114. lapon: Item **de archidiaconatu de Kyzdi** Paulus sac. de *Villa Ika* solvit . . . etc. Item **Dominicus sac. de Pusulnuk** solvit etc. (2 község).

A 130. lapon: Hec sunt nomina sacerdotum de **archidiaconatu de Kyzdy**. In primis Petrus sac. de *Churuacun* . . . Item Dico s. de *Dalnuk* . . . Item Joh. s. de *Polyan*. (3 község).

A számokat összeadva, *Sepsiben* 74, *Kézdi*ben 22, együtt 96 község jön ki; de mivel több község neve ismétlődik, csak 51 község neve szerepel a fent megjelölt lapokon. A 116. lapon is előfordul 8 község neve, de ezek a fent jelzett lapokon már előfordulnak, *Szent Mihály* kivételével. Hovatartozandóságuk azonban nincs megmondva.

És itt az a különös, hogy az 51 község közül csupán kettő (Dálnok és Polyán) van olyan, melyek csak a *kézdi főesperesség* jelzés alatt fordulnak elő, a többi mind előfordul a *Sepsi* jelzés alatt is, pl. a *kézdi jelzés alatt lévő 17 községből 13 a sepsi jelzés alatt is előfordul*, amint ez a *Sepsi jelzés alatt* a 126-ik és a *kézdi jelzés alatt* a 105. lapon látható. Pl. **Peselnek** a 105. és 114-ik lapokon — melyekre Karácsonyi hivatkozik — a *kézdi főesperesség* jelzés alatt fordul elő, de a 126-ik lapon már egyenesen *sepsihez tartozónak* íratik; a *Sepsi széki* plébániák pedig a 133. lapon (l. fennebb) az *Alsófehéri főesperességhez tartozónak* íratnak.

Itt tehát valami tévedésnek kell lenni; mert két külön főesperességhez egy időben ugyanaz a község — pl. Peselnek — nem tartozhatott. A pápai tizedjegyzékben pedig egyházilag *Sepsihez tartozólag*, a *Miklósvár* fiúszéki, a *sepsi és kézdi* széki falvak, melyekben plébániák voltak, mind fel vannak sorolva, *Dálnok* és *Polyán* kivételével.

1364-ben is vármegyei terület volt s az erdélyi vajda hatósága alatt állott; a székely földön a birtokba iktatást a *szék tisztjei* és nem a király és a káptalan vagy convent emberei teljesítették.

Másrészt maga a kifejezés: „in terra Kizdi siculorum“ is bizonyítja, hogy itt nem a *kézdi széki székelyekről*, hanem a *Kézdi nevű székelyekről* van szó, itt tehát a Kézdi név személy- (vezeték-) név gyanánt áll.

Lássuk tehát, hogy kik voltak azok a *Kézdi* nevű székelyek. Hogy a kérdést minél jobban megvilágítsam, közlöm itten a *Kézdi* nevű székelyek rövid nemzedékrendjét.

Kézdi Olcs				
Balázs, ispán (1311-ben végrendelezik)		Apor		
János, ispán		Sándor,	Apor	István (peselneki)
István, Miklós, Demeter, Péter (szárazpataki)			István, Kadocs László † 1364. (osdolai)	László, Egyed István Jakab, Péter.
		Gergely, Miklós, Jakab.		

1307. szeptember 19-én kelt oklevél szerint, a gyulafehérvári káptalan bizonyítja, hogy András, Udvar fia, Kézdi székely és fiai Fulkun és István, Torján és Rekettyásvölgyén lévő örökölt birtokukat *Jánosnak* és *Sándornak*, *Apor* fiainak és *Egyednek*, István fiának 120 márkáért örökbe vallották (Szék. okt. III. 6.)

1311. júl. 24-én kelt oklevél szerint, *Balázs* ispán, a *Kézdi Olcs* fia, *Olcsá-n*, (a mai Ocsán, Pestmegyében) megbetegedvén, *Szárazpatak* nevű birtokát testvére *Apor* fia János fiainak: Istvánnak, Miklósnak, Demeternek és Péternek hagyja végrendeletében¹⁾.

¹⁾ Szék. okt. I. 34. Dr. Szádeczky Lajos az ő szerkesztette „Br. Apor P. verses művei stb.“ című munka I. k. Bevezetésében, a XVII. lapon, jegyzetben ezeket írja: „Ez a Balázs Olcha faluban lakott, amely a Királyföldre ékelt Felső-Fehérmegye helysége volt (Ujgyház közelében) s régi oklevelekben *Olchona*, *Olczna* alakban is előfordul; ma *Alczina*, németül *Alzen*. Az *Olcius*, *Olcha* és a mai *Alczina* név között az összefüggés nyilvánvaló.

Ezek nyilvánvaló téves állítások. Az *Olchona*, *Olczna* név összefügghet a mai *Alczina* névvel, de az *Olcha* névvel nem. Aztán az is világosan kitűnik az 1311-iki végrendeletből, hogy a pestmegyei Olcsán (mai Ócsán) lakott Balázs István. A kérdés megvilágítása végett közlöm eme végrendeletet a következőkben:

„Nos frater Stephanus Procurator Religiosarum Dominarum in Insula beate Virginis Marie deo famulancium, memorie commendantes significamus universis quibus expedit presencium per tenorem. Quod cum Comes Blasius filius Olcij

1320. február 17-én, a gyulafehérvári káptalan átírja az 1311-ik évi végrendeletet Apor unokái: István, Miklós, Demeter és Péter részére; ebben is ez áll: „Stephanus, filius Comitiss Joannis, filii Apor de Siculis de Kezdy (a Kézdi nevű székelyek, azaz a Kézdi Olcs ivadékaik közül való István), pro se et Nicolao, Demetrio et Petro fratribus suis . . .“¹⁾.

1324. január 14-én kelt okl. szerint, *István*, a János fia, rokonai: *Sándor*, az Apor fia, Apor a Sándor testvére, és Egyed az István fia ellen panaszt tett *Tamás* erdélyi vajdánál, hogy emezek Szárazpatakat és Feltorját az ő kárával igaztalanul osztották fel, *vajdai és káptalani ember nélkül*²⁾.

1324. február 5-én a gyulafehérvári káptalan jelenti Tamás erdélyi vajdának, hogy az ügyet megvizsgálta s úgy találta, hogy szárazpataki István János fia s rokonai: Sándor, Apor és Egyed, Szárazpatak és *Feltorja* fölosztásában igazságtalanul jártak el (Szék. okt. I. 40).

de Kizdy, in territorio domini Regis constitutus gravi fuisset infirmitate detentus, decumbens in villa Olcha vocata, presentibus nobis et aliis viris idoneis per ipsum illic vocatis, senciens se de hac valle miserie decessurum, tale condidit testamentum. Quod corpus suum in Cemeterio predictae ecclesie beate Virginis Marie in Insula commisit sepeliri. Item dicte ecclesie commisit pro remedio anime sue unum equum, unum Sciphum argenteum, et unum cingulum argenteum . . . Item ecclesie beate Marie Virginis de Olcha unum equum etc . . . Item terram (a *terra* jelent helységet, falut is; itt Szárazpatak helység értendő) suam Zarazpatak vocatam legavit Stephano, Nicolao, Demetrio et Petro filiis Comitiss Iohannis filij *Opor* fratris sui . . . stb.“

Az idézetek szerint István szerzetes, a margitszigeti apácák ügyvédje, bizonyítja, hogy Balázs ispán előtte és meghívott tanúk előtt, úgy végrendekezett Olcsán, hogy holttestét a margitszigeti apácák templomának Cinteremében (kerítésében) temessék el s a maga lelkiüdvéért emez egyháznak hagyott egy lovat, egy ezüst serleget és egy ezüst övet. Az Olcsi egyháznak is hagyott egy lovat, testvére Opor fia János fiainak pedig hagyta Szárazpatak nevű helységet.

Már most, ha meggondoljuk, hogy még a 19. század elején is pl. Brassótól Budapestig, legalább két hétig tartott az utazás, emellett veszélyes és rendkívül drága is volt az, kizártnak kell tartanunk, hogy István szerzetes, a margitszigeti apácák ügyvédje, a mai szebenmegyei Alcinán jelent volna meg, hogy onnan Balázs ispán holttestét a Margitszigetre szállítsák föl, eltemetés végett. Ellenben a pestmegyei Olcsáról a holttest szállítása s eltemetése a kikötött helyen könnyen s nehézség nélkül megtörténhetett. Hiszen éppen *Olcsa* közelében, Taksony és Ráda vidékén, kaptak a margitszigeti apácák V. Istvántól — kinek leánya Erzsébet, Margit nagy-nénje mellett e kolostorban neveltetett — kaptak terjedelmes birtokot (Fejér Cod. Dipl. V. d. I. k. 49. l.). Itt, a pestmegyei Olcsán (ma Ocsa) lakott Balázs ispán (comes) a királyi birtokon, mint birtokos s így innen a margitszigeti apácák temploma cintermében el lehetett temetni. A királytól katonáskodásért kaptak némelyek birtokot, az ilyen birtok neve „*territorium regis*“ és „*comitatus*“ vala, aki ezt birta „*comes*“ volt a neve.

¹⁾ Szék. okl. I. 37—8.

²⁾ Szék. okl. I. 38—9.

1349. okt. 6-án Péter erdélyi alvajda megparancsolja a gyulafehérvári káptalannak, hogy Istvánt Apor fiát, Miklóst, János fiát, Apor unokáját osztoztassa meg Gergelylyel, Miklóssal és Jakabbal, Sándor fiaival, Péterrel, János fiával, Lászlóval, István fiával **Peselnek és Szárazpatak** helységeken (Szék. oklt. III. 12—3.)

1360. febr. 18-án kelt oklevélben „Ladislaus filius Stephani de Kyzd, Petrus filius Joannis de Torja“ említettnek. (Szék. oklt. I. 67).

1360. december 31-én a gyulafehérvári káptalan jelenti Dénes erdélyi vajdának, hogy ítélet-levele értelmében peselneki *Lászlót*, István fiát, úgy osztoztatta meg Miklóssal, János fiával, Istvánnal, Apor fiával, és a Sándor fiaival s azok rokonaival, a Peselnek és Kászon patakai közt fekvő földön és *Bálványos vár* felén, hogy három ötödrész az Apor fiaie s rokoniaié, két ötödrész pedig a Peselneki Lászlóé legyen (Szék. oklt. III. 14.)

1364. március 21-én Péter erdélyi alvajda Kadocsnak, Apor fiának, és Lászlónak, István fiának, Apor unokájának, *Peselneki László* István fia ellen folyt perében végítéletet hozván, meghagyja a gyulafehérvári káptalannak, hogy miután *Kadocs* idő közben elhalt s joga rokonára Lászlóra, István fiára szállt, ezt igtassa be a *Kézdi* (nevű) székelyek birtokán lévő (in terra Kizdi siculorum habita) **Peselnek helység felébe** (Szék. oklt. III. 15—20. 1.).

Egy 1408-ban ápr. 9-én kelt oklevélben Sandrini de Kyzdi iratik (Sz. oklt. III. 23.)

1448. február 20. kelt oklevélben szintén Sandrinus de Kizdi (és Kysdi) említettetik (Szék. oklt. III. 61) 1487. kelt oklevélben Sandrinus özvegye: „Katharina relicta condam Sandrini de Kyzd“ említettetik, kinek fiai Péter, János, István, akik *Alsó Torjára* vonatkozó okleveleik viszszerzése ügyében az erdélyi vajdához fordultak, aki a gyulafehérvári káptalant bizza meg, hogy az ügyben eljárjon (Szék. oklt. IV. 11—12.)

1517. április 14-én kelt oklevélben is „*Nobilis condam Gasparus filli olim Sandrini Kyzdij de Zentmarthon*“ említettetik. (Szék. oklt. III. 193.) Ezek mind a Kézdi Olcs ivadékai. Megjegyzendő, hogy osztozásaik folytán, birtokaik után használták a Torjai, Peselneki, Szárazpataki, Osdolai előneveket, mint a fenti példa mutatja (Szentmárton másképp Felsőtorja). Azt is meg kell jegyeznünk, hogy a vajdák és alvajdák csak a 15. századtól kezdve egyszersmind székely ispánok és alispánok is. Fenti esetekben tehát csak mint megyei hatóság intézkedtek megyei területen.

Ezekből világosan láthatja az olvasó, hogy az itt szereplő *Kézdi* nevű székelyek egytől-egyig a Kézdi Olcs leszármazói. Az idézett összes oklevelekben mind ezekről van szó. És a gyulafehérvári káptalan osztoz-

tatja meg őket, az erdélyi vajda rendeletére, Peselnek, Szárazpatak és Bálványos váron, melynek uradalmához említett községek tartoztak.

Mivel Kézdi Balázs ispán 1311-ben végrendelezik, az ő atyjának férfikora legalább is a 13. század közepére esett. A 13. sz. közepétől a 16. század elejéig ezek a Kézdi Olcstól leszármazó Kézdi nevű székelyek szerepelnek. Az 1307-ből említett János és Sándor Kézdi Olcs unokái, Egyed dédunokája. Az 1320-ból való oklevél kifejezése: „*Stephanus filius Comitiss Iohannis filii Opor*“ is azt jelenti, hogy István a Kézdi Olcs nemzetségéből való, ennek szintén dédunokája. Az 1324. évből való két oklevél, az 1349, 1360. február 18-ról és dec. 31-ről keltezett oklevelek mind Kézdi Olcs ivadékairól szólnak.

A Karácsonyi is idézte 1364. évből való oklevél (Szék. oklt. III. 16.) kifejezése: „*ad faciem possessionis Pisulnuk vocate, in terra Kizdi siculorum habite*“ azt jelenti, hogy ez a helység a Kézdi — később Apor — nevű székely család megyei területen lévő uradalmán és nem Kézdi széken vala.

Ellenben pl. az 1448. febr. 20-án kelt két oklevél, — egyik a kézdi széki székelyekhez, a másik a törösvári várnagyokhoz Hunyadi J. kormányzó által intézve, — világosan megkülönbözteti a kézdi széki székelyeket és a Kézdi nevű székelyeket: „*Vobis universis siculis in sede Kizdi commorantibus . . .*“ és: „*. . . per Sandrinum de Kizdi*“; aztán: „*universi Siculi in sede Kysdi existentes*“ és „*Sandrinum de Kysdi . . .*“ (Szék. oklt. III. 61.) 1408-ból is van egy oklevél, mely a székbeli székely földet megkülönbözteti: „*. . . possessio in terra Siculorum in sede Maros.*“ (Szék. oklt. III. 24.)

Ismétlem tehát, hogy az idézett összes oklevelekben mind a Kézdi nevű székelyek szerepelnek; ezeknek ügyeit, az erdélyi vajda rendeletére, a gyulafehérvári káptalan vizsgálja meg, az osztoztatja meg őket, székely hatóság nem avatkozik az ő ügyeikbe, mert a kérdéses birtokok, Bálványos vár s az ahhoz tartozó helységek: Peselnek, Szárazpatak, Alfeltorja megyei területen voltak úgy 1307-ben, 1311-ben, mint 1364-ben is, csak a 17. században csatoltattak Háromszékhez; tehát a király el nem szakíthatta, plane 1364 után, a Székelyföldtől és így ius regiumot nem is gyakorolhatott a Székelyföldön.

A fentiek megerősítése és bővebb megvilágítása végett még a következőket említem föl.

Egy 1289-ben kelt, a „*Br. Apor P. verses művei*“ c. munka I. k. 337. lapján közölt oklevél szerint Saros (Sáros v. Száraz?) fia László comes a maga és fiai Mihály, László, Imre és Opour nevében eladta Muhi és Száraztelek nevű birtokát, melyek a régi Felső-Fehér vármegyében (most Nagyküküllő megyében) vannak. Szádeczky L. is

azt írja — Br. Apor vers. műv. I. K. XVI. l. — hogy ez a László comes a Kézdi — ma Apor — székely családdal, azaz a Kézdi Olcs családjával rokon család vala.

Az is kétségtelen, hogy ama vidéken régen (1210—1280-ban) székelyek laktak s a helynevek tőlük származtak. Maga Karácsonyi J. is azt írja, hogy:

„A mai Szászkézsd környékén a helynevek világosan magyar (értsd: székely) vagy szláv eredetűek és így nem a később oda telepedett szászoktól, hanem a régebben ott lakott szlávoktól és magyaroktól (értsd: székelyektől) származnak. S valóban van is nyomuk¹⁾, hogy itt valaha, 1264 előtt székelyek laktak, mert az aranyosszéki székelyek levelei világosan mondják, hogy az aranyosszéki székelyek először Kézsd vidékén laktak s csak V. István adta nekik Aranyosszéket.“ (Századok, 1912. évf. 294. l.)

Innen ered a Kézdi család neve is; Mohi birtok is, az 1289. oklevél szerint, Kozd nevű patak fejeánél fekvék — sitas in capite rivuli Kozd, — ettől északra van a Kézdi nevű patak és Kézsd (ma Szászkézsd) nevű helység, mely név Kozd, Kezd, Kizd, Kezdi, Kizdi, Kisdi változatokban fordul elő az oklevelekben s hun-kabar-székely eredetű név, mint az V. fejezetben, a K. betű alatt látható.

A birtok — Muhi — megyei területen volt s így a királytól kapták, amit az is bizonyít, hogy az eladó tulajdonos László is Comes címet visel, Comes a Kézdi Olcs fia Balázs, ki szintén királyi birtokon lakott, és testvére Apor fia János is (L. a leszárm. táblán); s a János fiai kapják Szárazpatak helységet Balázs comestől; Szárazpatak pedig Bálványos vár uradalmához tartozott Peselnekkel együtt, mely várat s uradalmat ez a Kézdi — később Apor — nevű család bírta, mint királyi bér-birtokot (territorium regis, Comitatus), melyet, ugylátszik, később örök tulajdonul kaptak meg, melyen, 1360-ban, mint fennebb láttuk, osztoznak is.

Hogy ez így volt, megerősíti az a ténykörülmeny is, hogy eme területen nem székelyek, hanem jobbágy népség lakott, többnyire ruthének (oroszok), pl. Szárazpatakon, az 1324. okl. szerint, 96 telken laktak ruthének. (L. K. J. székf. 22. lapján, ahol a Szék. okl. I. k. 39—41. lapján közölt oklevélben a Bisseni név „rutheni“-re van helyesbitve).

Mindezek megerősítik, kétségtelenné teszik, hogy a fentiek a Kézdi nevű és nem kézdi széki székelyek s hogy a „Iohannes filius Apor de siculis de Kezdy“ kifejezés csakis eme családra vonatkozik, valamint a

¹⁾ Egy 1250. oklevél alapján (Századok, 1910. évf. 292. l.) most már biztosnak mondja, hogy 1210-ben a szebeni ispán hatalma alatt székelyek is voltak. (Századok, 1913. évf. 393. l.).

„*Possessio Peselnek in terra Kizdy sicularum habita*“ kifejezés is azt teszi, hogy *Peselnek* község eme Kézdi nevű család megyei területéhez tartozó — bár egészen székely földdel körülvett — uradalmán, birtokán és nem a székely kézdi székben vala.

Ezt még a következő adat is bizonyítja: *Karathna* helység szintén Bálványos vár uradalmához tartozott. Senki, még Karácsonyi sem vonhatja kétségbe, hogy ez a helység 1497-ben megyei területen feküdt. Mégis II. Ulászlónak 1497. január 24-én kelt oklevelében ezt olvassuk: „ . . . possessionem Karathna in districtu Sedis Kyzd existentem habitam“ (Szék. oklt. III. 128). Olyan forma a helyzet, mint Toldalagnál is láttuk. Ellenben, ugyancsak 1497-ben nov.-ben kelt oklevélben a székhöz tartozó faluról így írja: „*Markosfalva in Sede Kizdiy existentis*“.

Ez a Bálványos vár is tehát királyi birtok volt valamikor, mint Görgény s a *Kézdi*, — ma *Apor* — székely család kapta egykoron a királytól, ezért viselték a Comes címet; ezért kéri Lakkászon székely birtokot is kir. adományul — melyhez azonban kir. adomány dacára sem juthattak (L. Lakkászon tárgyalásánál). A királyok ugyanis szoktak volt hűbeiknek bizonyos kir. területet adni hadi szolgálat fejében. Az ilyen, hadiszolgálatért kapott terület neve *Comitatus* (és territorium regis) vala; erről aztán aki a területet kapta s birta *comes*-nek címeztetett. Az arany bulla 7. pontjában is van erről emlékezet: „ . . . És ha az országon kívül akarunk sereget vezetni s abban magunk is jelen leszünk, mind azok, kik ispánságokat tartanak — qui Comitatus tenent — kötelesek . . . velünk menni“.

Karácsonyinak tehát *Peselnek* helység hovátartozásából vett bizonyítéka is erőtelen.

3. Sárd.

Most vizsgáljuk meg Sárdot. Mint fennebb már idéztem, azt írja Karácsonyi J. székfoglalója 24. lapján, hogy:

„A Nagyküküllő mellett eső Sárd falu is, a pápai tizedjegyzék szerint, valaha a telegdi főesperességhez és így a székelységhez tartozott, tehát csak később szakadt el a székelységtől akként, hogy a király áttette Küküllő megyébe.“

Mindenek előtt meg kell állapítanunk, hogy sem K. J., sem senki más még soha be nem bizonyította, hogy a N. Küküllő mellett eső Sárd falu valaha is a székelységhez tartozott volna; annál kevésbé bizonyította be azt, hogy említett Sárdot a király a Székelyföldről elszakította és Küküllő megyéhez csatolta volna.

Karácsonyi is csak a pápai tizedjegyzéknek egyetlen — s félreértett — följegyzésével próbálja állításának bizonyítását. Vizsgáljuk meg tehát és tisztázzuk ezt a kérdést is.

Még ha való volna is az, hogy a Székelyföld közvetlen szomszédságában fekvő Sárd 1333-ban a Telegdi főesperességhez tartozott, abból még nem föltétlenül következik, hogy tehát a Székelyföldhöz is tartozott, amint erre már Peselnek tárgyalásánál rámutattam s példával igazoltam.

Ámde én azt mondom s bizonyítom is, hogy a pápai tizedjegyzékben fölemlített s Karácsonyi által hivatolt Sárd falu nem tartozott sem a Telegdi főesperességhez, sem egyáltalán a Székelyföldhöz, de nem is a Küküllő mellett eső Sárdról van szó a pápai tizedjegyzékben.

Hogy a kérdést teljesen megvilágítsam, először is idejegyzem a pápai tizedjegyzékből a következő adatokat:

I.

Notandum, quod anno Dom. MCCCXXXIII. (1333) Sacerdotes de Erdenhath pro prima et secunda solutione secundi anni levationis decimarum in festo beate Marie Magdalene, (jul. 22.) In primis Abraam Sacerdos de Sancto Martino solvit VIII. banales antiquos. Item Petrus sac. de Almas, de Vduorhel, de Sto Georgio, de Sto Toma, de villa Vorkad, de villa Torta, de Jandalaka, de Sto Symone, de Dalya, de Dobov, de villa Karachut, de Sto Spiritu, de Zokaloka, de Kanad.

Notandum, quod de decanatu de Regun miserunt VI. registra indistincta, in quibus inventum est medius ferto argenti et XIII. grossi et XXIX. banales ant.

Item in vigilia sancti Laurentii (azaz aug. 9-én) anno ut supra dominus Emericus plebanus de Sárd solvit V. pensas denariorum et XXII. denarios.

Item Iacobus de villa Salonib solvit VI. banales *Item de villa Patak, de villa Marie, de Bugus, de Solumus, de Kusmend, de villa Ste Marie, de villa Ste Elyzabeth, de Kurnud, de Zalduabus, de Sancta Cruce, de Sto Michaelle, de villa Sti Michaelis.*

(Mon. Vat. Hung. I. sor. I. k. 115—116. l.)

II.

Nota, quod eodem anno (1333.) quarto die festi Omnium Sanctorum (nov. 4.) dominus Regurmannus plebanus de Ramacha, decanus de Warasio, solvit III. pensas denariorum.

Item Nycolaus plebanus de Warasio, de Kaztonia, de Purkaz, de Tordas de Krakow.

Item Stephanus plebanus de Clusvar solvit LVI. grossos et I. fertonem argenti minus sectino.

Item de Ezmer, de Bonchida, de Zarkad.

Item Iohannes plebanus de Igun solvit . . .

Item in octavis Omnium Sanctorum dominus Emericus plebanus de Saard, solvit III. pensas denariorum.

Item eodem anno et die dominus Iohannes rector ecclesie de Spring solvit LXXXVIII. denarios, de Vingarthkir, de Kutis, de Buzd, de Drasov etc.

(Mon. Vat. Hung. I. Sor. I. k. 121. l.)

III.

Hec sunt nomina plebanorum de decanatu de Warasio, qui ultimam solutionem tertii anni fecerunt in festo ascensionis (május) Domini anno Domini M. ut supra (1334).

In primis Paulus plebanus de Crakov solvit VI. pensas denariorum.

Item dominus Sugurmannus plebanus de Ramatha solvit III. pensas denariorum.

Item de Koztovia, de Purkas, de Zarkad, de Thordas, de Warasio, de Beryn.

Item Emericus plebanus de Saard solvit X. pensas denariorum.

Hec sunt nomina sacerdotum de Sebusi qui ultimam solutionem fecerunt. In primis Petrus Sacerdos de Lehman solvit XIII. banales antiquos, item Paulus de Sancto Spiritu, de Torya Inferiori, de Izkulnuk, de Pusu Inuk etc.

(Mon. Vat. Hung. I. Sor. I. k. 126. l.)

Meg kell itt jegyezni még azt is, hogy a pápai tizedjegyzékben nem mindenütt vannak az egy főesperességhez tartozó községek nevei egymás után felsorolva, hanem több helyen elszórtan, a különböző főesperességekhez tartozó községek vegyesen soroltatnak föl, a tizedfizetés befolyta szerint, mint az I. és II. pont alatti példák is mutatják.

Az I. pont alatti följegyzések szerint ugyanis az *Erdőhdti* (Erdővidéki), tehát a Telegdi (udvarhelyszéki) főesperességhez tartozó székely községek vannak felsorolva, sorrendben, 1333. jul. 22-én történt tizedfizetések szerint. Utánuk mindjárt a *Régeni dekanatusból*, tehát az *Ozdi főesperességből* beérkezett lajstromok vannak bejegyezve. Itt aztán megszakad a bejegyzés.

Azután *Imre sárdi plebanosnak* 1333 aug. 9-én történt tizedfizetése van bejegyezve, mely után újra néhány, a telegdi főesperességhez tartozó község neve következik.

Ebből következteti K. J., hogy itt a mai K.-Küküllő megyei Sárdról volna szó, amely, szerinte, a Székelyföldre tartozott volna 1333-ban. Pedig világos, hogy itt különböző főesperességekhez tartozó községeknek különböző időbeli följegyzéséről van szó, a hovátartozás megjelölése nélkül, s ez adatokból kétségtelen bizonyossággal meg nem állapítható, hogy melyik Sárdról van itt szó, hanem tudjuk más adatból, mivel több Sárd is volt és van Erdélyben.

Hiszen pl. a Mon. Vat. H. ugyanazon I. k. 108—109. lapjain is az ózdi, szolnoki, kézdí és alsófehéri főesperességbeli községek vegyesen soroltatnak föl, a tizedfizetések befolyta szerint, mert csak az van mondva, hogy „Hec sunt nomina Sacerdotum, qui primam solutionem fecerunt, anno Domini 1332“. A hová, melyik főesperességhez való tartozás itt sincs megmondva.

Nézzük hát a II. pont alattiakat. Itt is világos, hogy először, nov. 4-ről a (szász-)városi *decanatusbeli*, tehát az *Alsófehéri* (Albensi) főesperességből, azután a Kolozsvári főesperességből való községek vannak följegyezve, s mindjárt utána ismét ugyancsak az *Alsófehéri* (Albensi) főesperességből való (Magyar-)Igen község következik, utána nov. 8-áról *Emericus pleb. de Saard* következik, Sárd után ugyanazon évről és napról ugyancsak Alsófehéri főesperességbeli községek következnek. Itt tehát vagy azt kell mondanunk, hogy az Alsófehértmegyei Sárd ez, vagy pedig függőben kell tartanunk ítéletünket e Sárd hovátartozandóságát illetőleg, mert sem e II., sem az I. pont alatt nincs a hovátartozásáról szó.

Nézzük tehát a III. pontot. E pont alatt már egyenesen és határozottan a (szász-) városi *decanatus*hoz, tehát az *Alsófehéri* (Albensi) fő-

esperességhez tartozó községek lelkészeinek tizedfizetéseiről van szó, egytől egyig az odatartozó községek vannak megnevezve, ezek között az utolsó **Emericus plebanus de Saard.**

Közvetlen utána, új dátummal, már *Sepsi széki* székely községek vannak felsorolva.

E III-ik pont alattiakból az I. és II. pontok alatt említett *Sárd* hovatarozását már pontosan meghatározhatjuk. Mindhárom pont alatt egy és ugyanazon községről van szó, és ez az *Alsófehér megyében lévő s az Alsófehéri főesperességhez tartozó Sárd*. Ezt bizonyítja az is, hogy mindhárom pont alatt egy és ugyanaz az **Emericus plebanus de Sard** szerepel. Aztán ez a Sárd község akkor is, ma is jelentékenyebb, népesebb volt, mint a kolozsmegyei és a Küküllőmegyei Sárd. Két utóbbinak együttvéve sincs annyi lélekszáma ma sem, mint előbbinek egyedül.

A *kolozsmegyei Sárdnak* ma 680, a *küküllőmegyeinek* 536 a lélekszáma; az *Alsófehér megyeinek* 1422. Marosszéken (Maros-Torda m.) is van egy Sárd, de ez 1567-ben is csak egy kapuval szerepel, itt tehát plebánia a 14. században nem is lehetett. Hogy a kolozs- és küküllőmegyei Sárdon lett volna plébánia a 14. században, erről a pápai tizedjegyzék nem szól.

Kardcsnyi J. tehát tévedett feltevésében, mert a N. Küküllő mellett eső Sárd a pápai tizedjegyzék szerint sem tartozott a Székelyföldre s így azt a király ettől el sem szakíthatta. Hogy ez így van, errenézve még más bizonyítékot is hozok fel.

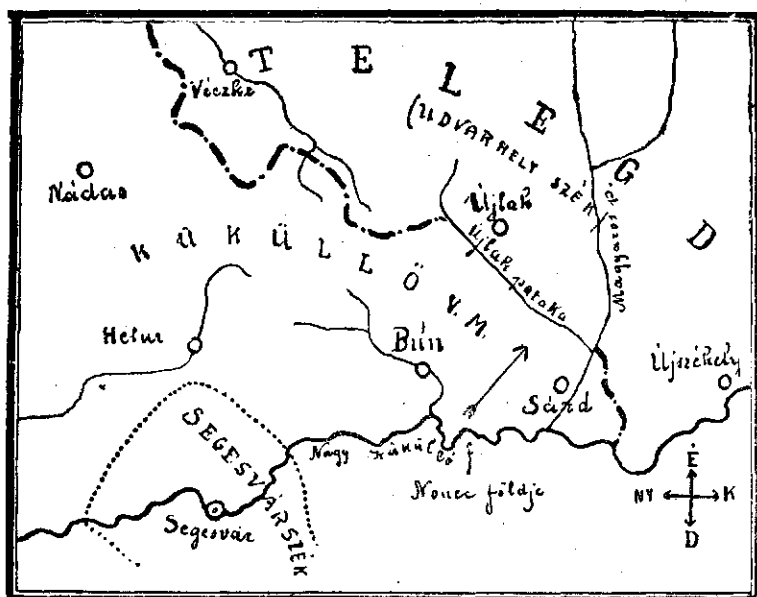
Nevezetesen, László erdélyi vajda a Küküllő vármegyei *Bun* helységet, az ő örökös birtokát s Ujlak helységnek Küküllőmegyében, Bun határában fekvő részét elcseréli 1301-ben.¹⁾ Az eladott birtok határait a határjárók így írják le:

„Prima meta fluv. Kükellw, qui dividit terram Bun a t.rra *Nonec* vocata, a parte vero terrae *Sagus* distingvit ipsam metam *Seguswar*, item qñdam *Byrch* veniens in superiori parte cuiusdam fontis, qui dicitur *Hidegkut*, qui dividit terram *Hetur* ab ipsa terra *Bwn*, in eadem *Byrch* tendendo usque ad metam, quae est in *Byrch* super *Meeznest-pataka*, qui dividit ipsam terram *Bwn* ab terra *Nadas*, item altera *Simonis Wajwode* dividit meta ipsius *Bwn*, quae est super *Weichkefew*, a parte vero *Thylegh* metam *Bwn* distingvit fluvius *Vjlak*, prout ipse fluvius dividit a *Thylegh* medietatem dictae terrae *Vjlak*, ad terram *Bwn*, a parte autem terrae *Sard* dividit meta ipsius terrae *Bwn*, quae iacet in medio earundem, et deinde vertitur super uno *Byrch*, pervenit ad ipsum fluvium Kükellw prenotatum, in latere ipsius *Byrch* descendendo . . . etc.“

Bun község határának az oklevél szerinti leírásából Sárd községnek 1301-ben hovátartozandósága világosan kitűnik. Az oklevél határozottan megmondja, hogy hol huzódik el Telegd (Udvarhelyszék) határa,

¹⁾ Az oklevél közölve van a Szék. Okt. I. k. 32—33. lapjain.

amikor Bun községnek szomszédos határait jelöli meg. Ugyanis, az oklevél a Küküllő megyei Bun község határát olyan értelemben választja el *Sárdtól*, mint az ugyanazon Küküllő megyei szomszédos *Hétur* és *Nádas* községektől és *Simon* vajda birtokától, amikor ezt mondja (L. a térképvázlatot):

„Bun község határa kezdődik a Küküllő folyónál, amely elválasztja Bun földét *Nonec* földétől, *Seges* földje (— Segesvárszék) felől pedig a határt Segesvár határa jelöli, ahol egy bércezen felmenve, *Hidegkutnak* nevezett forrás felső részénél vonul el a határ, mely elválasztja *Hétur* földjét Bun földjétől, ugyanazon bércezen haladva, a *Meeznest* patakánál vonul el a határ, amely Bun község földjét elválasztja *Nádas* község földjétől; onnan tovább haladva, Bun földjének határát *Simon* vajda földjének határa jelöli, mely határ *Véczkéfőnél* vonul el¹⁾; *Telegdtől*

¹⁾ A közölt kis térképvázlaton *Telegd* határa a mai állapot szerint van feltüntetve. Az 1301. oklevél *Véczkéfő* felől *Simon Vajda* birtokát mondja Bun határának. Egy 1342. május 9-én kelt oklevél szerint, *Tamás* erdélyi vajda bizonyítja, hogy az erdélyi nemességnek *Tordán* tartott közgyűlésében *Miklós*, néhai *Simon* bán (1301. okl.-ben vajdának irva) fia, tiltakozott az ellen, hogy *Veychake* (= *Véczke*) helységet, mely az ő és testvérei öröksége, a székelyek elfoglalták. (Szék. Okl. I. 50). Ebből az tűnik ki, hogy *Véczke* 1301-ben megyei területen van s a székelyek később foglalták el. *Véczke-fő* a *Véczke* helységen keresztül folyó patak feje (l. a térképen); ott húzódott el *Simon* földjének határa egészen *Ujlak* patakáig, ahol már *Telegd* határa kezdődik.

(Udvarhelyszéktől) pedig Bun határát *Ujlak* pataka választja el, amely patak egyszersmind Ujlak földjének eladott részét Bun földjéhez csatolólág elválasztja Telegdtől.

Sárd földjétől pedig maga Bun földje határa választja el, mely határ Bun és Sárd között a közepen — a térkép vázlaton körülbelül a nyíllal jelzett helyen — vonul el Ujlak patakától a N.-Küküllő folyóig.

Ezekből tehát Sárd és Bun községeknek Küküllő megyéhez való tartozandósága a legvilágosabban kitűnik akkor, amikor e községekről és Simon vajda birtokáról úgy beszél, mint ugyanazon egy megyéhez tartozó községekről és birtokról. Tehát semmi szín alatt nem lehetett Bun és Sárd között Telegdi (udvarh-széki) határ. Ellenben Bun községnek *Telegddel* (Udv.-székkel) határos északi részét is pontosan kijelöli, amikor megmondja, hogy *Bun község határát Telegdtől (Udv.-széktől) Ujlak pataka választja el.* Világos tehát az oklevél leírása alapján az, hogy ha Sárd *Telegdhez* tartozott volna, akkor nem különböztette volna meg, külön is nem említette volna föl, hanem csak a Telegd felőli határt jelöli vala meg. E szerint Telegd (Udv.-szék) és Segesvár szék határai Bun helység közelében 1301-ben is ugyanazok voltak, mint napjainkban.

Nem tartozott tehát Sárd 1333-ban Telegdhez, mint ezt K. J. a pápai tizedjegyzéknek egy általa tévesen értelmezett adatával akarja bebizonyítani.

Ha Sárd 1333-ban a Székelyföldhöz tartozott volna, akkor 1301 és 1333 között előbb a megyétől kellett volna elszakítani s a Székelyföldhöz csatolni; aztán 1333 és 1490. közt a Székelyföldről kellett volna elszakítani s a megyéhez vissza csatolni, mert a hiteles adatok alapján készült s a vármegyéket és a székely székeket 1490-ben feltüntető térképen is Sárd Küküllő megyéhez tartozónak van feltüntetve, s maig is oda tartozik (L. Magyaror. Mátyás kir. halálakor 1490-ben. Tervezte dr. Márki S.)

Ime, ilyen „képzelt adatok“-kal akarja K. J. bebizonyítani, hogy a Székelyföldön 1562 előtt is volt *ius regium*! De jól van ez így, hadd lássa meg végre-valahára a világ, hogy a legpedánsabb kutatással sem tudnak egyetlen igazi bizonyító adatot felmutatni a tudós urak a székely történelem igazainak lecafolására, s hogy az összehordott téves és hamis bizonyítékok magokban összeomlanak a legkisebb érintésre.

4. Lakkászon.

Lakkászon esetével sem áll másképpen a dolog. Kihalt család birtoka volt Lak-Kászon. Kihalás esetén a régi székely jog szerint a birtok a szomszédokra vagy a községre szállott. *Sándor az Apor fia s roko-*

nai kihalás címén kéri a királytól adományul Lakkászont. A tévésen informált király nekik is adományozta. De az Alcsiki székelyek főtisztjükkal, a hadnagygyal (major exercitus) élükön, tehát mintegy hivatból, törvényesen, ellene mondtak, tiltakoztak. A király ismételten is megidézte az ellenmondókat ellenmondásuk megokolása végett, de ezek egyszer sem jelentek meg, mivel ellenmondásuk oka egyszerű és világos volt, hogy t. i. a király székely birtokot nem adományozhat senkinek, a Székelyföldön nincs *iur regium*. A király tehát a székelyek meg nem jelenése miatt az Aporok sürgető kérésére, 3-adszor is elrendelte az Aporoknak Lak-Kászon birtokba való beiktatását¹⁾. Mindennek dacára az Aporok soha sem jutottak Lak-Lászon birtokába, megmaradt az a székelyeknek²⁾.

Karácsonyi dr. azonban azt állítja és azt akarja bebizonyítani, hogy a székelyek ellenmondás joga „nem a királyi hatalom kirekesztésében, vagy a honfoglalásban gyökeredzett, hanem a királytól nyert kiváltságban“.

Hogy a Karácsonyi tévedését itt is minél világosabbá tegyem, idézem Székfoglaló értekezésének 24. és 25. lapjairól a következőket:

„Rettentő nagyra vannak a székelység külön jogainak vitatói azzal, hogy 1324-ben a csiki székelyek kétszer is ellenmondtak annak, hogy Lak-Kászon nevű falut a király eladományozta. Ime világos jele annak, hogy a Székelyföldön székelytől bírt jószágot elajándékozni nem tehetett!

Nem akarom ennek ellenébe vetni azt, hogy a király, a székelyek ellenmondásának dacára, harmadszor is elrendelte a megajándékozott Apor fia Sándornak a lakkászoni birtokba való beiktatását . . . hanem csak azt a kérdést vetem föl, hogy a székelyek kétszeres ellenmondó jogából következik-e a királyi hatalom kirekesztése?

Előveszem a királyoktól egyes társadalmi osztályoknak osztogatott kiváltságleveleket és látom, hogy 1240-ben a bakonyi ispán nem tudja átadni a máncskereszturi kápolnának a királytól kijelölt földeket egyrésztől a királyi szakácsok, másrésztől a királyi ardók (erdőővők) ellenmondása miatt s így másutt adja ki a földeket. Vajjon ez ellenmondásból szabad-e következtetni, hogy a királyi szakácsok és ardók földjei nem tartoztak a királyi hatalom alá? Következik-e, hogy ezek külön nemzetből származó honfoglalók?

Még valamivel feljebb megyek és az erdélyi (nagysebeni ispánsághoz tartozó) szászoknak adott kiváltságok közt ezt is olvasom: „Volumus etiam et regia auctoritate precipimus, ut nullus de iobagionibus nostris villam vel predium aliquod a regia Maestate audeat postulare. Si vero aliquis postulaverit, indulta eis libertate a nobis, contradicant“.

A szászoknak is teljes joguk volt tehát az ellenmondásra, ha valaki királyi adomány alapján valamelyik földdarab vagy falu birtokába be akart ülni. Csakhogy ez ellenmondás joga éppen nem a királyi hatalom kirekesztésében, vagy a honfoglalásban gyökeredzett, hanem a királytól nyert kiváltságban.

¹⁾ Szék. okt. I. 42.

²⁾ E Lakkászon Alcsikban volt és van, azért mondtak csikiak ellen; tehát nem az a birtok, melyikre K. J. célozgat Székf. 25. lapján.

Az ily ellenmondás éppen nem szünteti, hanem megfordítva, fenntartja a királyi hatalmat az illető föld felett s nem engedi, hogy az a föld nemesek kezére kerüljön s a király egyenes rendelkezése alól kiessék.

Sietek megjegyezni, hogy Karácsonyinak a királyi szakácsok, ardók és a szászok ellenmondás jogára vonatkozó állítása igaz, s abból vont következtetése helyes. Téved azonban K. J., mikor a királyi szakácsok, ardók és a szászok ellenmondás jogával azonosnak, ugyanazon forrásból származónak veszi a székelyek ellenmondás jogát.

Nézzük csak. Ugyebár való igaz, hogy a királyi szakácsok és ardók a királytól kapták földeiket; és élnek és a földek tényleges birtokában vannak s azokért adót: *pénzt és terményeket fizetnek és személyes szolgálatot teljesítenek*, amikor a király földjeiket a máncskereszturi kápolnának akarja adni; pedig nem követtek el semmi bűnt, mely miatt tőlük eme földeket elvehetné s a kápolnának adhatná.

Ellenmondottak tehát az új eladományozásnak, mert velük szemben is érvényes volt a donatioból folyó jogelv: *„Princeps non potest donationi suae prius factae iterum refragari.“* Mert az ily adományozásnak mindig mások jogsérelme nélkül, mások jogainak tiszteletbentartásával — salvo jure alieno — kellett történnie. Ebben leli alapját és magyarázatát a szászoknak biztosított ellenmondás joga is, akik földbért (terragium) fizetnek a királynak.

Maga K. J. is (Székf. 25. l.) világosan írja, hogy előveszi a királyoktól egyes társadalmi osztályoknak — mint az említett *királyi szakácsoknak, ardóknak* (erdővédőknek) *és szászoknak* — *osztogatott kiváltságleveleket s azokból látja és olvassa a fentti ellenmondásokat*. Tehát eme népek kétségtelenül mind a királyoktól kapták földjeiket és kihalás meg hűtlenség esetében a király feltétlenül rendelkezik emez adománybirtokokkal. Ezt bizonyítja a Karácsonyi idézte amaz adat is (Székf. 23. l.), amely szerint a *győri vár szőlőmunkásainak* 1240-ben azt a *szabadalmat* adja a király, hogy ha valaki közülök fiörökös nélkül hal meg, de fivére van, az a fivér lesz az örököse. Ebből önként foly, hogy ha sem fia, sem fivére nincsen, a király rendelkezik újra az elhaltnak földjével; s hogy hűtlenség esetében is ez áll, ezt eléggé bizonyítja a német lovagrend esete. Ez a rend a lakatlan Barcaságot kapta a királytól 1211-ben, de el akar szakadni s függetlenné akarja a Barcaságot a rend számára tenni, mire a király (II. Endre) a Barcaság visszavételét határozá el s mivel a rend ellenállott, fegyveres erővel űzte ki az országból.

Ellenben, először is, sem Karácsonyi, sem senki más még soha be nem bizonyította, hogy az Erdély keleti részén lakó székelyek földjüket valaha is királyi adományul kapták volna; ellenkezőleg, a hagyomány,

a krónikák, írók és oklevelek mind-mind azt tanítják, a jogi intézmények is azt bizonyítják, hogy a székelyek összefoglalók hazájukban; másodsor, a székelyek ellenmondásának alkalma is egészen más, mint a királyi szakácsok, ardók esetében vagy a szászok kiváltságlevelében feltételezett alkalom. Míg a fenti esetekben a tiszta adományos, tényleges birtokosok maguk, a saját egyéni érdekükben mondanak ellen, tiltakoznak a donatio jogelvének, a *salvo jure alieno*-nak megsértése ellen: addig a székelyek nem mint egyénileg érdekelt tényleges birtokosok, hanem mint a szék képviselői, főtisztjükkal élükön, egy kihalt székely család gazdátlanul maradt jószágáa eladományozásának mondanak ellen, a székelység egyetemének közérdekéből, védelmezvén és megvédelmezvén a székelyek ősi birtokjogát, mert kihalás esetében a székely közösség az örökös. Hiszen az Aporok is székelyek, és így, ha ezek kapják vala is meg a kihalt székely család birtokát, az a birtok akkor is csak székelyekre száll vala; mégis ellene mondanak a csíkiak az eladományozásnak, mert meg kellett védelmezniök a jogelvet, hogy a király székely birtokkal egyáltalában nem rendelkezhetik, azaz: a Székelyföldön nincs *ius regium*. Ez vala a csíkiak ellenmondásának indító oka. A királyi adománylevél nem is ért el hatályt soha. Nincs ugyan okleveles bizonyítékunk, de az alábbi, 16. századi esetből következtetni lehet, hogy a felvilágosított király maga semmisítette meg Lak-Kászonra vonatkozó törvényellenes adományát.

Székely birtok eladományozásának emez első sikertelen kísérlete után a 16. század elején, Szapolyai János erdélyi vajdasága alatt történik a 2-ik kísérlet székely birtok eladományozására, még pedig *hűtlenség* címén. Ugyanis, 1521. febr. 21-én Szapolyai János néhai Szárhegyi Lázár András hűtlenségben elmarasztalt fiainak birtokát Szentgyörgyi Tóth Jánosnak adományozta, aki e birtokba be is iktattatott¹⁾. De a Lázárok éppen azért, mert a Székelyföldön nincs *ius regium*, nem ismerték el törvényesnek birtokuk eladományozását. Éppen azért nem nyugodtak bele s végre is Szapolyai J., mint már király, az ügy megvizsgálását Majlát I. erdélyi vajda s székely ispánra bízta s a lefolytatott hosszas és igen bonyodalmias birtokperben a vajdai törvényszék kimondotta, hogy a *jog és az igazság az Lázárok részén van, mert a székely ember birtokát soha semmi okból el nem vehetheti*; a döntő ítéletet azonban a királyra hárítja²⁾. A király elébe kerülván az ügy, a király is alaposan megvizsgálta azt; az eredmény az lett, hogy a király adománylevelét, mint a törvénnyel ellenkezőt, hatályon kívül helyezte s a Lázároknak

¹⁾ Szék. Oklt. II. 5.

²⁾ L. a vajdai törvényszék ítéletét Szék. Oklt. II. 28. § köv. I.

a birtokot örökre visszaitélte¹⁾ s ezzel elismerte, hogy a székely birtok még hűtlenség címén sem szállhatott a koronára, azaz nincs ius regium a Székelyföldön 1562 előtt.

II. János választott király is elismerte 1562-ben, hogy a fiscus nem örökölt a Székelyföldön hűtlenség esetében sem; ugyanis, midőn a székelyek ősi szabadságát eltörölte, azt azzal indokolta, hogy a székelyek gyakori lázadásának oka az a régi joguk, hogy a fejedelem még hűtlenség esetében sem foglalhatja le birtokukat. (Szék. okt. II. 162).

De amint nem adományozhatta el a király a Székelyföld egy darabját sem jogosan, épp úgy nem csatolhatott ahhoz *királyi hatalmával* egy darabot sem, mely körülmény újra csak megerősíti, hogy nem volt ius regium a Székelyföldön. Történt ugyanis, hogy V. István (1270—72), *Lőrincet* és *fiát*, Szederjes és Szentkereszt (mai Szász-Keresztur) nevű falvaikkal, melyek akkor a Székelyfölddel közvetlen szomszédosok voltak, az erdélyi vajdák hatósága alól felmentette s megparancsolta a telegdi (udvarhelyszéki) székelyeknek, hogy fogadják be magok közé őket birtokaikkal együtt²⁾. A király levelének azonban semmi hatálya nem lett, a székelyek nem fogadták be. IV. László átírja és megerősíti V. István eme levelét³⁾, de ennek sem lett hatálya, nevezett birtokok soha egy pillanatig sem tartoztak a Székelyföldhöz (Szederjes újabb időben csak).

Ellenben a székelyek maguk bővítették területüket foglalással. Pl. Simon vajda küllömegyei birtoka volt Véczeke is, egy 1342. oklevél szerint. Ugyanis Miklós, néhai Simon bán (1301-ben vajdának iratik) fia tiltakozott az erdélyi nemességnek Tordán tartott közgyűlésében az ellen, hogy a székelyek elfoglalják Veychake (= Véczeke) helységet, mely az ő és testvérei öröksége⁴⁾. Véczeke mégis azóta a Székelyföldhöz tartozik. (L. erről még Sárd tárgyalásánál).

Tehát Székelyföldjüktől *királyi hatalommal* sem elszakítani, sem ahhoz hozzácsatolni nem engedtek egy darabot sem. Mindkét esetben a jogelvet védelmezték, hogy nincs ius regium a Székelyföldön.

Még Különte is azt írja, Karácsonyival szemben is, hogy:

„Van a székelynek egy nagyszerű kiváltsága, amely közjogi helyzete tekintélyét a magyar nemesé fölé emeli s ez az, hogy amíg a magyar nemes birtoka kihalás, vagy főbenjáró bűnben való elmarasztalás esetén a királyi fiskusra szállott, addig a szabad székely birtoka teljesen mentes volt a „ius regium” hatalmától, még abban az esetben is, ha haza- vagy felségárulást követett el. Ha leszármazottja,

¹⁾ Szék. Okt. II. 45.

²⁾ Szék. Okt. III. 2—3.

³⁾ Szék. Okt. III. 3.

⁴⁾ Szék. Okt. I. 50.

vagy rokona nem is volt, szomszédja mindig akadt.“ — (Gyergyó története, 67-ik lap).

Ebben teljesen igaza van. A felhozott adatok is ezt bizonyítják.¹⁾

5. Önkormányzat.

K. J. székfoglalója 27. lapján ezeket írja :

„Még a székely önkormányzat sem mutat valami külön nemzetiségre. Először is főtisztviselőiknek, a székely ispánoknak és alispánoknak kinevezéséhez semmi közülük sem volt. A kisebb tisztviselők választására pedig szívesen adtak királyaink engedélyt a csupán magyarokból alakult társadalmi osztályoknak is. Így kaptak kiváltságot Győr vár szőlőművesei arra, hogy falubirájukat maguk választhassák és a megyeispán ne mondhasson felettük ítéletet egyedül, hanem csak a várjobbágyok közbejöttével.“

K. J. nem ismerteti meg az olvasóval a székelyek önkormányzatát, hanem csak nagy általánosságban mondja a fennebb idézettek, de úgy, hogy az olvasó valami olyan félét gondoljon a székelyek önkormányzatáról, mint amilyen volt Győr vár szőlőműmunkásainak falubiró-választási „*önkormányzata*“. Ami tehát komolyan figyelemre sem méltó. Éppen ezért röviden megismertetem a székelyek önkormányzatát.

A hagyomány fenntartotta s a krónikák följegyezték s történetírók is ismertették, hogy amidőn Szt. István király a keresztény székelyek segítségével a felkelt Gyula erdélyi vezért s a felkelt erdélyi pogány székelyeket legyőzte s a székely nemzetbe a keresztény hitet beplántálta, Szent Istvánnal a székelyek szerződést kötének s a magyarokkal egy királyi korona alatt egyesültek. De ekkor sem állottak el őseik alaptörvényeitől, melyeknek lényege *az országos terhektől (adózástól) való mentesség és a hazának saját költségükön való védelme*; és csak — bizonyos ünnepélyes alkalmakkor — önkéntes ököradot ajánlottak föl a királynak, *megmaradván külön nemzeti kormányzatuk is*. Mindezeket a maguk és maradékaik számára nyilván fenntartották.

Akik a krónikák följegyzéseinek nem hisznek, azok emlékezzenek meg, hogy a székelyek egész története s századok általános joggyakorlata igazolja a fennebb mondottakat. A meghódított Erdély élén eleinte kir. hercegek állanak, majd magyar nemesekből kinevezett vajdák, mint királyi helytartók. A király a székelyekre nézve csak *Comes* (ispán); helyettese ugyanazt a nevet viseli: *Comes Siculorum*. Ez fűzte a székely-

¹⁾ *Kölöntének* az a megjegyzése (i. m. 57. l.), hogy a „*ius regium*“ a Székelyföldön 1562-ig hatályon kívül volt helyezve“, már csak a szalmaszállhoz való kapkodás jelentőségével bír,

séget a magyar nemzet államtestéhez és a koronához. A XV. században ruházták a királyok az erdélyi vajdaságot és ispánságot egyazon személyre.

A királyi helytartó székely ispán azonban csak főfelügyeletet gyakorolt a székely székekben, ahol időnként jelent meg ítéllettelre, de ekkor sem önállólag működött, hanem az illető szék főtisztjével és assessoraival együttesen, amint az oklevelek bizonyítják. A törvénykezés 15 napig tartott s ez időre 40 lóra tartást kapott az illető széktől s a bejött birságok fele is az övé volt, fele pedig a szék főtisztjéé, — mint ezekről alább, az *Adózásnól* is szólok.

A székely székek főtisztjai ezek voltak: 1. *hadnagy*. 2. *biró* (főbiró). 3. 12—24 *assesor* (széktűlő).

A hadnagy nevének latin változatai ezek: 1324-ből: *maior exercitus* (Szék. olt. I. 42). 1381-ből: *maior exercitus*.¹⁾; 1408-ből: *maior exercitus*.²⁾; 1409 ápr. 10-ről: *maior exercituantium seu primipilus*³⁾; és dec. 10-ről: *primipilus* (Sz. o. I. 106); 1410-ből: *maior exercitus*⁴⁾; 1439-ből: *ductor* (Sz. o. I. 139); 1444-ből: *capitaneus*⁵⁾; 1448-ből: *capitaneus exercitus*⁶⁾; 1451-ből: *capitaneus maioris exercitus*⁷⁾; 1459-ből: *capitaneus exercitus* (Sz. o. I. 177); 1462-ből: *belliductor*⁸⁾; 1466-ből: *primipilus sive capitaneus*⁹⁾; 1481-ből (Sz. o. III. 84) és 1484-ből *capitaneus*¹⁰⁾.

Ezentul *kapitánynak* hivatik és iratik, mely főtiszttség a fejedelmi korszak és a nemzeti katonaság megszűntével megszűnik.

A *biró* nevének latin változatai: 1370-ből: *Comes terrestris*¹¹⁾; 1381-ből: *iudex terrestris*¹²⁾; 1407-ből: *iudex terrestris*¹³⁾; 1408-ből: *principalis iudex*¹⁴⁾; 1410-ből: *iudex Sedis* (így először ez évből fordul elő¹⁵⁾; 1426-ből: *iudex terrestris*¹⁶⁾; 1444-ből: *iudex sedis Kyzdi*¹⁷⁾; 1451-ből: *capitalis iudex*¹⁸⁾; 1459-ből: *iudex terrestris* (Sz. o. I. 177); 1460-ből: *iudices de Sedibus Odvarhel et Maros* (-*iudex Sedis*¹⁹⁾); 1466-ből: *iud. terrestr.*²⁰⁾; 1481-ből: *iud. Sedis*²¹⁾; 1515-ből: *iud. terrestr. Sedis Maros*²²⁾

A *iudex terrestris* tehát ugyanaz, mint a *iudex Sedis*.

A főtiszteken kívül ott vannak a székek *seniorjai*, akik a közgyűléseken a főtisztekkel együtt mindig jelen vannak. 1322-ben említettnek (Szék. okt. IV. 9). 1381-ben Marosszék közgyűlésén is ott látjuk szerepelni őket. (Szék. okt. IV. 8). 1407-ben Háromszék közgyűlésén az ispán, a főtisztek jelen vannak „una cum 12 personatis Senioribus Sicu-

¹⁾ Szék. okt. IV. 8. ²⁾ Sz. o. III. 25. ³⁾ U. o. III. 27. ⁴⁾ U. o. III. 31. ⁵⁾ U. o. III. 59. ⁶⁾ U. o. I. 159. ⁷⁾ U. o. I. 163. ⁸⁾ U. o. I. 195. V. 20. ⁹⁾ U. o. I. 205. ¹⁰⁾ U. o. I. 235. ¹¹⁾ U. o. I. 76. ¹²⁾ U. o. IV. 8. ¹³⁾ U. o. I. 102. ¹⁴⁾ U. o. III. 25. ¹⁵⁾ U. o. III. 31. ¹⁶⁾ U. o. IV. 8. ¹⁷⁾ U. o. III. 59. ¹⁸⁾ U. o. I. 163. ¹⁹⁾ U. o. III. 76. ²⁰⁾ U. o. I. 205. ²¹⁾ U. o. I. 235. ²²⁾ U. o. I. 328.

lorum (Sz. okt. I. 102.): 1408-ban (Sz. o. III. 25); 1444-ben (Sz. o. III. 59) még mind „*Seniores Sedis*“ néven említetnek; 1448-tól pedig „*jurati assessores*“ (hites ülnökök, táblabírák, segédbírák) néven szerepelnek s azontúl 1848-ig. 1451-ben Marosszéken tartott közgyűlésen 24 *assessor* van jelen (Sz. okt. I. 163).

Mivel a Székelyföldnek politikailag kikerekített egyes területeit kezdetben latinul *terra* szóval jelölték, a *biró* neve is e szerint *iudex terrestris*; 1322-ben fordul elő először a *Sedes Maros*, azután kezdik a többiek is *Sedes*-nek írni. *Sedes Csik*, *Udvarhely*, *Kézdi*, *Aranyos* stb. ettől kezdve fölváltva hol *iudex terrestris*, hol *iudex Sedis* a *biró* neve, míg végre a *Sedis*, s így a *iudex Sedis* elnevezés lesz általánossá, s meg is marad a legujabb időkig.

A székelyek főura tehát a király, aki helytartóját, a székely ispánt, legalább a 14. századtól kezdve, maga nevezi ki; az ispán helyettese az alispán, kit az ispán nevezett ki. A szék főtisztjeit, a hadnagyot, főbíró és az assessorokat maguk a székelyek választják. Ezek a főtisztek intézték az illető székek polgári, katonai és büntető ügyeit s minden egyéb a nemzetet illető ügyeket; büntettekben halálos ítéletet hozhattak¹⁾ s minden ügyben utolsó forum a király. Nemzeti közgyűléseket tartanak; régen Udvarhelyt és Marosvásárhelyt gyűltek össze s az ispán elnöklésével a főtisztekkel törvényerejű s a legujabb időkig érvényben volt határozatokat hoztak, melyek többnyire olyanok voltak, melyek honfoglalásuk óta követett szokásaikkal megegyeztek; azért mondták ki mindenkor, hogy ősidők óta követett szokásaik alapján hozzák azokat. Ilyen nemzeti gyűlést tartottak pl. 1344-ben (Szék. okt. I. 51.), 1357-ben Sz. Udvarhelyt (Szék. okt. I. 64.). 1448-ban jan. 21-én Székelyudvarhelyt Udvarhelyszék közgyűlésén Magyarország kormányzója s székelyek ispánja: Hunyady János elnököl s egy birtok ügyben intézkedik (Szék. okt. I. 157.); 1451-ben pedig bírákul küldte ki Vizaknai Miklós alvajdát és Vingárti Geréb János várnagyot Marosszékre, kik a szék főtisztjeivel „*iuxta laudabilem legem universorum Siculorum et Consuetudinem ab antiquo approbatam*“ az elévülésre és örökösödésre vonatkozó törvényt hoztak (fiú-leány törv.), melyek 1848-ig érvényben voltak. Szék. okt. I. 163.).

Hunyadi M. király a sepsi, orbai, kézdi, Csik és Gyergyó széki székelyeknek 1462-ben Kézdi székben Torja-Vásárhelyen tartott közgyű-

¹⁾ L. az 1555-iki törv. 37. pontját. Szék. okt. II. 122. 37. §. „*Szántsándékkal való halálért a gyilkos meghaljon; a vajda urak kegyelme még a király is meg ne oltalmazhassa a peres ellen.*“

lésébe helyetteseikül bírákul küldi ki királyi kancelláriája secretáriusát és királyi személynök-országbíráját. (Szék. okt. V. 19.)

1555-ben Székelyudvarhelyen írták össze a székely nemzetnek régi szokásos törvényeit 88 pontban, melyeket Kendi Ferenc és Dobó István vajdák megerősítettek. E törvények polgári, katonai, büntető, kereskedelmi, költözködési, szóval az állami s társadalmi élet minden vonatkozásait illető ügyekben intézkedéseket tartalmaznak (Szék. okt. II. 119—126.), mely törvények 1848-ig érvényben maradtak.

Saját zászlójuk alatt, saját ispánjuk vezette őket a táborba. Saját fegyverükkel és saját költségükön katonáskodtak. Még külön nemzeti betűik és írásuk is volt a székelyeknek¹⁾.

Ebből a vázlatból is látható, hogy a király fősege alatt igazi nemzeti életet élt a székelység. Minden széknek tulajdon jurisdictioja vala s a maguk kebeléből maguk választották bíráikat, tisztviseleiket, akik tulajdon székeiken ítélkeztek s az utolsó forum a kir. udvar vala. És hogy ez régi, hogy már a legrégibb időben külön törvényei és statutumai voltak a székelyeknek, bizonyítják V. István király 1270—72-ben kelt oklevelének e szavai is: „perfrui et uti secundum legem et statutum omnium Siculorum de Telegd“ (Szék. okt. III. 3.) stb.

És dr. Karácsonyi János a székelyeknek ezt az önkormányzatát egy füst alatt emlegeti Győr vár szöllumunkásainak falubíróválasztási „önkormányzatával“! Aztán azt írja székfoglalója 28-ik lapján, hogy: „A székely jogi intézmények csak 1270 után kezdenek jelentkezni“, holott már ekkor megállapodott törvényeik és statutumaik vannak. No hát, a fiú-leány törvényt is épp ily alaposan ítélte meg K. J.!

Ami már most a kérdésnek azt a részét illeti, hogy a székelyeknek az ispánok és alispánok kinevezéséhez — legalább a 14. századtól kezdve — nem volt semmi közük, ezt valami fontosnak nem tartom. Mert, mint említettem, már kezdetől fogva saját külön nemzeti törvényeik és statutumaik szerint éltek, mint az 1270. évbeli oklevél is mutatja s ezeknek megtartását esküvel fogadták a királyok s így az ispán kinevezéséhez való hozzászólás vagy nem szólás nem birt s nem is bírhatott reájok nézve fontossággal, annál inkább nem, mert ha olyan ispánjuk volt, aki törvényeiket megszegte és zsarnokoskodott, erélyesen és hathatósan beleszóltak annak elmozdításába. És ez a fő. Báthori István ilyen zsarnok ispánjuk volt és az 1492-ik év utoljára felé az összes székely

¹⁾ Az 1913. évben Jósza Sándor igazgató-tanító Csikban, Ditró község határában egész csoportot követ fedezett fel, melyek teleirvák hun-székely betűikkel. Ez is egy újabb bizonyítéka hun-székely származásuknak. Ez iratok megfejtése sok érdekes dolgot tárhat még fel.

székek közönsége súlyos panással fordult II. Ulászló királyhoz Báthori ispánjuk ellen, melyből kiténik, hogy nem a kinevezést tartották fontosnak, hanem törvényeik és szabadságaik megtartását. Többek között ezeket írják:

„Mi megesküdtünk felséged követei felhívására felséged hűségére s felséged követi is erősítették előttünk, hogy felséged is megesküdött a mi régi törvényeinknek és szokásainknak azonképen megtartására, mint Magyarország többi szent királyai megtartották. . . Mi felségednek akarunk örök hivei lenni, de oly feltétellel, hogy felséged minket jogainkban és szabadságunkban megtart. . . De a vajda úr felséged nekünk tett ígéretét számba sem vette. Tudja meg felséged, hogy bárminő elnyomást és kinokat szenvedünk, a vajda miatt nem merünk felségedhez menni, mert azt mondja, hogy ő Erdélyben király és vajda, akik felségedhez akarnak menni, legyen két fejük, hogyha egyiket elveszítik, a mászt használhassák; azt is mondja, hogy felséged neki a vajdaságot örökösen adományozta. . . Mikor a vajda úr közöttünk forgott, azt beszélte, hogy jobb lenne, ha felséged ezt a cudar székelységet, melytől semmi haszon nincs, eldobná magától. Pedig mi úgy tudjuk, hogy hiven szolgáltunk felségednek s ezután is szolgálni akarunk. . . Mindezeknél fogva kérjük felségedet, mint kegyelmes urunkat, méltóztassék a vajdát közülünk elvinni. Tudja meg felséged bizonyosan, hogy alatta többé nem maradunk, fejünket többé rá nem bizzuk, még ha nőinkkel és fiainkkal együtt idegen földre kell is kibujdosnunk. Tudja meg felséged azon elhatározásunkat, hogyha ismét a vajda úr lesz felettünk úr, amint mondók, felséged országából el fogunk távozni. Azt is tudja meg felséged, hogy a minap, mikor néhány ártatlant elítéltetett, csak *nehány székelý volt jelen s nem mindenek közakarátával történt*, csakis félelemből szavaztak, mert a vajda akkorra akasztófát állíttatott a kastély elé, melyre mindjárt felakasztatta volna a ki vele ellenkezett.“ (Szék. okt. I. 272—280).

II. Ulászló király 1493. január 19-én Báthorit a vajdaságból és székelý ispánságból el is bocsátotta. (Szék. okt. III. 124). Ezekből is kiténik, hogy a király volt a székelýek főura, Comes Siculorum s a vajda-ispán csak helytartó vala. Az 1555-ben összeírt régi szokásos törvények 62-ike is azt mondja, hogy székelý ember magát le nem kötheti (t. i. jobbagyul) senkinek, *mert a székelý ember a király nemesé*. Innen van az őstörténeti elnevezés: „*Siculi regales*“, „*királyi székelýek*“; ezért említi a király már a 13. században őket „*siculi nostri*“ a „*mi székelýeink*“ (Szék. okt. I. 22, 26, 70, 74. stb.) és „*Siculi nostri Regales*“, „*a mi királyi székelýeink*“ (Szék. okt. III. 36. stb.) néven.

A magyar nemesek „*servientes regis*“, „*a király szolgálói*“ néven említettnek. Ennél nem alábbvaló a „*Siculi regales*“, „*királyi székelýek*“ elnevezés:

Még lakóhelyüket is, megkülönböztetőleg, tulajdon földjüknek, „*Terra Siculorum*“-nak nevezik királyaink; pl. Zsigmond király¹⁾; a

¹⁾ Szék. okt. I. 120.

neje „*Terra seu provincia Siculorum*“-nak írja¹⁾); hívják és írják: „Székelyország“-nak is. A 16. század elejéről ezt olvassuk: „*Capitalis Sedes Regni Siculorum Wdvarhelzek*“²⁾). Ezért nevezi Szapolyai vajda 1514-ben az ő közgyűlésüket „*Dietá*“-nak³⁾).

Karácsonyi pedig „szőlőmunkások falubíróválasztási kiváltságával“ egy színvonalra helyezi. Valóban, szép egy história! De hát, így „csinálják“ a székelyek „új történetét“.

Most külön szólok valamit a királybírói hivatalról,

Connert J, a székelyek alkotmányáról írt munkájában ezt mondja:

„Kétségtelen, hogy a fejedelem a királybírákat a többi széki tisztviselő fölé tenni s nekik a várnegyzei főispánokéhoz hasonló állást akar adni. Fejedelmi hivatalnok lép az eddig szabadon választott bíró helyére, mely állapot annál megalázóbb, mert ezzel a székelyek szabadságán igen súlyos csorba esett“.

Kölönte Béla „Gyergyó története“ című munkájában (71—2. l.) ezeket írja:

A királybíró királyi tisztviselő, s e következtetésre nem pusztán a cím: „királybíró“ vezetett rá, hanem Ulászló király oklevele, amely ilyen formában említi őket: „*Viccomes, qui appellantur iudices regii*“.

A királybíró . . . tehát „*viccomes*“, azaz a comes segédhivatalnok, aki helyettesíti, miután állandóan a szék területén lakik . . . Nem esett csorba a székelység szabadságán, mert a királybíró kezdettől fogva királyi tisztviselő . . . A királyi hatalom képviselője a székek élén nem lehet más, mint a székely ispán, a „comes“ helyettese: a királybíró, a „*viccomes*“.

Itt tehát két ellentétes felfogás áll egymással szemben. Connert szerint nagy csorba esett a királybírói hivatal felállításával a székelyek szabadságán.

Kölönte szerint nem esett csorba eme hivatal felállításával a székelység szabadságán. K. még azt is kiemeli ismételtén, hogy „a székely ispán, a „*Comes*“ helyettese: a királybíró, a *viccomes*“. Vizsgáljuk meg tehát a kérdést.

Tudva van, hogy a magyar király a székelyekre nézve csak ispán, *comes sicularum*. Helyettese, helytartója, akit maga a király nevez ki, szintén a „*comes sicularum*“ címet viseli. A 15. század óta az erdélyi vajdák egyszersmind székely ispánok is. A király által kinevezett comes nevezi ki a maga helyettesét, a *vicecomest*; néha egy, gyakran kettő is van ilyen *viccomes*, akik 1322-től, tegyük 1548-ig, állandóan megvannak és szerepelnek.⁴⁾ Á székely székeken a polgári, katonai és büntető ügyeket a székbíró, kapitány, s a többi tisztek együttes ülésében

¹⁾ Szék. okt. I. 122. ²⁾ Sz. okt. II. 81. ³⁾ Sz. okt. III. 183. ⁴⁾ Sz. okt. I—V. k. 1322—1548.

intézik el. Az egyes székektől a felebhezés Udvarhelyre, onnan az ispáni székre történt, a hol az ispán vagy helyettese az alispán (vicecomes) intézte el az ügyet. Az ispáni székből a kir. udvarhoz ment a felebhezés.

1407-ben látjuk először, hogy Háromszék közgyűlésében a comesen, mint elnökön, a szék kapitányán, biráján és seniorjain kívül jelen van egy tanuskodó királyi ember, „*homo regius*“ is¹⁾, aki 1426-ban *iudex Regalis* néven említették²⁾ a *iudex terrestris* mellett.

Háromszék közgyűlésének 1466-ban kelt végzéseiben már az olvasható, hogy a székely szék törvényszékén a kapitány v. primipiluson és székbírón kívül még a királybíró — *iudex Regius* — is jelen legyen: „*ubi et Primipilus sive Capitaneus, necnon Iudex terrestris, sed et Regius Iudex . . . intersit*“³⁾. II. Ulászló 1499. júl. 13-iki oklevelében „*vicēcomes, qui appellantur iudices regii*“ néven említi őket. Az is kitűnik az oklevelekből, hogy minden széken külön királybíró van.⁴⁾

Tehát 1322-től 1548-ig a székely *comesek* mellett ott látjuk működni a *comesek* helyettesét a *vicecomeseket* is, néha egyet, néha kettőt is egyszerre.

Ellenben 1407-ben tűnik föl először a király embere a székely közgyűlésen, s aztán „*homo regius*“, *iudex regalis*, *vicecomes* alias *iudex regius*, végre állandóan csak *iudex regius* néven látjuk szerepelni a székely székeken 1548-ig, tehát egyidőben, egyidejűleg a *comes* helyettesével, a *vicecomesekkel*; amiből anyi kétségtelen, hogy a *comes* *vicecomesei* és a székeken szereplő *iudex regius*-*vicecomesek* egymástól teljesen különálló, más és más hivatalt betöltő személyek.

Mig tehát a *Comes* és ennek *vicecomesei* az összes székely székek fölött az általános kormányzói felügyeletet gyakorolják a király nevében, addig a királybírák az egyes székeken a királyi hatalmat közvetlenül és állandóan képviselő, a király által kinevezett királyi tisztviselők, de akik a székek főtisztjei alatt állanak. Hogy ez így volt, be fogom bizonyítani. Fennebb kimutattam, hogy a szék főbírája 1370-ben „*Comes terrestris*“nek iratik. 1402-ben Zsigmond király *Medgyes* és *Selyk* székeket a székely ispán hatósága alól felmenti s megengedi nekik, hogy (szék-) *ispánt vagy bírót (Comitem seu iudicem)* válasszanak⁵⁾. 1408-ban „*principalis iudex*“ (terrestris); 1451-ben *Capitalis iudex* (terrestris v. Sedis) a székely főbíró neve. Tehát a székbíró a *főbíró*, akit néha „*Comes*“nek is irtak.

¹⁾ Szék. okt. I. 102. ²⁾ Sz. okt. I. 120—1. ³⁾ Sz. okt. I. 205. ⁴⁾ Sz. okt. I. 328. 330. II. 15. stb. ⁵⁾ Sz. okt. I. 94.

A király embere, a *királybíró* a székely székeken albirói jelleggel bir csak, amit igazol II. Ulászló királynak fennebb említett 1499. évi oklevele is, melynek éppen a királybírákról intézkedő részében „*királybíráknak nevezett alispánok*“-nak mondja őket: „*vicecomites, qui appellantur iudices regii*“¹⁾, vagyis a székbíró (főbíró): *comes* v. *iudex terrestris* (v. *Sedis*), a királybíró: *vicecomes* v. *iudex regius*“). Ezt bizonyítja az 1555-ben összeírt törvények között a 75-ik, midőn azt mondja, hogy a királybírák a szék-(fő-)bíráktól várjanak, ők maguk a (szék-)bíró nélkül birságot nem vehetnek. Mindezeket megerősíti az alcsiki közszékszékségnek 1559. évből való folyamodványa is. (L. alább a vonatkozó részt).

Ezek a királybírák a székelyek előtt nem voltak rokonszenvesek. Ezeket a hatalom csaknem beerőszakolta a székelyek főtisztjei közé és később föléjük a székekben. Jól tudták a székeiek, hogy a királybírói hivatalnak a székely székeken a királyi hatalom, befolyás emelése s a királyi jövedelmek gyarapítása vala a célja. Ezért volt aztán, hogy — ami a *comesek* helyetteseivel, a *vicecomesekkel* nem történt meg soha, — a székelyek, sok időn át, a királybírákat nem részesítik olyan tiszteletben, mint a maguk választotta főtisztjeiket; nem akarnak nekik még a birságpénzekből sem adni, amint ezt az alább felhozott adatok bizonyítják; mellőzik őket törvényszékeiken is huzamos időn keresztül. Hiányoznak is gyakran a székek üléseiről. A király és az ispánok is rendeleteiket gyakran csak a szék bírájának, hadnagyának és assessorainak küldik. Pl. *Nádasdi Mihály* székely ispán *1409-ben Marosszéken* közgyűlést tart, de azon nincs jelen a királyi ember (királybíró, Szék. okt. III. 28). *1410-ben Zsigmond király* parancsa csak a székely ispánnak, Marosszék maior exercitusá-nak és székbírájának szól (Szék. okt. III. 31). *1444-ben Hunyadi János* erd. vajda és székely ispán parancsa Kézdi szék bírájának, kapitányának és seniorjainak szól (Szék. okt. III. 59). *1459-ben Vingárti Geréb János* erdélyi főkapitány Udvarhelyszék kapitányának (mai exerc.), bírájának (iudex terrestr.) és seniorjainak küldi rendeletét (Szék. okt. I. 177). 1548-ban Ödöfni László székely ispán parancsa Kézdi szék kapitányának, székbírájának és assessorainak szól arranézve, hogy bizonyos perben a legelső ülésükben ítéletet hozzanak (Szék. okt. III. 297). Királybírákról nincs szó.

¹⁾ Szék. okt. III. 142.

²⁾ Különte itt is összezavarja a dolgot; ő a II. Ulászló emlegette „*vicecomes*“ alatt a királyi helytartó székely *Comes*-nek az általa kinevezett *vicecomes* nevű helyettesét érti. „A királyi hatalom képviselője a székek élén nem lehet más, mint a *székely ispán*, a „*Comes*“ helyettese: a királybíró, a *vicecomes*“ írja Különte Gyergyó tört. 72. lapján. Ez tévedés, mint a fentiekben látható.

Végre is, a 16. század végén, országgyűlési végzésre volt szükség, hogy a Székelységen „főkirálybíró jelenléte nélkül széket ülni s törvényt tenni ne merészeljenek“. (l. alább).

Az 1555-ben összeírt régi szokásos törvényekben is van némely intézkedés a királybírákról. Eme törvények között a 75-ik így szól¹⁾:

„A királybírák dolga ez, hogy a székhelyeken üljenek vagy lakjanak is, és bíráktól várjanak, esztendeig a bíráktól 3-or számot vehessenek; ha nem hiszik, hiteket vehetnek; de ők magok bíró nélkül (t. i. a székbíró nélkül) bírságot nem vehetnek“.

A 78-ik így szól: „A királybíráknak ilyen bírságból vagyon részek: *orv* bírságból, *vér* bírságból, *parázna* bírságból; azoknak mindenike 3 gyrát teszen, annak felével a bíró és királybíró osztozik, a más felével a hadnagy a széktartókkal.“

E törvényekkel voltaképen korlátot akartak emelni a királybíráknak tulkapásai, kapzsisága, zsarolása és a szék főtisztjei fölé kerülni akarása ellen; mert ekkor még, mint fennebb láttuk, a Szék főtisztjei fölöttük állanak.

Hogy e gondoskodás nem volt ok nélkül való, kitűnik ez a csiki közsékszekelységnek 1559-ben II. János vál. királyhoz intézett folyamodványából, melyben éppen a királyi tisztviselők (királybírák) s az ezeket utánzó főemberek zsarolásai s törvénytelen ségei ellen kérnek orvoslást. Az oklevélből közlöm a következő részt:

„Nekünk törvényünk és módunk (— szokásunk) az volt, hogy az Ő felsége kívánságát szék helyén mondták meg, mostan pedig ugyan hírtünk nélkül eljönnek és ha estve el jő, reggel mindjárt rója a szegén népet . . .

Továbbá az Ő felsége nevére sarcoltattak meg bennünket, kin ötven forintot, kin hetvenöt forintot vőtt, annak fölötté buzáját kalangyán elvitte, azután némelynek az kinek pere volt, és kérdőre vőtte az dolgát, az alatt 50 forintot vőtt rajta, kin negyvent. Az mely bíránk hadnagyunk volt, ez előtt és a széken folyt a per, ez (t. i. a királybíró) elvitte (a perest) és a házánál itél az mit akar, az mi bíránkra nem hagyja és székünknél sincs, ennekelőtte az volt törvényünk, hogy az bírótól, hadnagyunktól várta a királybíró igazságát²⁾ az bírót és az hadnagyot háromszor szabad volt megesketni esztendeig az ő felsége igazságáért³⁾, hogy ki lelje és kiszolgáltassák, az hol az bírónak az hadnagynak igazsága⁴⁾ nem volt, ott az királybíró sem vehet-

¹⁾ Szék. okt. II. 125.

²⁾ T. i. a begyűlt jövedelmekből (bírságokból) az őt illető részt.

³⁾ *Kölönte* azt írja: „Köteleességük, hogy évenként 3-or az esküt velük leté- tessék (Gyergyó tört. 73. l.). Ez téves értelmezés; a bírságot a szék főtisztjei szedik be, s a királynak és királybíráknak járó részt ők adták ki. Mint fennebb idéztem, a királybírónak meg volt engedve, hogy az átszolgáltatáskor esküt tétethet a szék fő- tisztjeivel arra nézve, hogy kellő mértékben szolgáltatják ki a királyt és királybíró- t illető részt a jövedelmekből. Fennebb az is meg van mondva, hogy miféle bírságok- ból kap részt a királybíró.

⁴⁾ A hol a székbíró és hadnagy jövedelmet (bírságot) nem szedhetett, ott a királybírónak sem volt szabad szedni, de megszegték e törvényt is.

tett . . . Vagyon oly atyánkfia, hogy Ő felsége kegyelmességét vötte és az mutatta igazságában, de azzal semmit nem gondolt vele, ilyen módon cselekedett, hogy az hadnagynak megizente, hogy széket ne tegyen, hogy az Ő felsége paracsolatját elő ne adhassuk, ki törvénytelen dolog rajtunk“. (Szék. okt. II. 178—180).

A folyamodvány 1559. aug. 14. előtt kelt, mert az 1559-iki aug. 14-iki Gyulafehérváron hozott országgyűlési végzéseken van arra válasz adva, melyből közlöm a vonatkozó részt.

„A királybiráknak a hivataluk azért adatott, hogy az egyes székekben tiszteltes és ő felségeik (t. i. Izabella özv. királyné és II. János vál. kir.) méltóságának megfelelő szokásokkal éljenek és meg nem engedhető, hogy hivatalukban önkény-nyel törvénykezési és büntetési pénzeket szedjenek. De azt sem engedik ő felségeik, hogy ok a jövedelmeiktől valamikép elűtessenek, vagy őket a többinél kevesebbire becsüljék; mivel pedig ő *szent felségeik világosan látják, hogy a királybirákat a székelyek többi statusai között nem becsülik eléggé*, s a bírságpénzekből nekik megfelelő részt nem adnak, amint az igazságos és illendő volna s a mint azt fejedelmi hivatalnokok megérdemelnék, azért megrendeljük, hogy czentul a királybirák a székelyszékekben méltó tiszteletben és olyan tekintélyben részesüljenek, hogy ebből a fejedelmi méltóság meglátszodjék“. (Szék. okt. II. 151)¹⁾

Már ebből a folyamodványból és arra adott válaszból is megismerhetné az olvasó, hogy kik és mik voltak kezdetben a királybirák a székelyekre. Látható azokból, hogy nem becsülik a székelyek az ő maguk választotta főtisztjeik között kellőképen a királybirákat, s hogy itt tulajdonképen a fejedelmi hatalom küzd az ős székely népjoggal. Ezért volt aztán, hogy még az 1559-iki országgyűlési végzéseknek sem volt sok időn át foganatja, mert a székelyek széküléseiken s törvénykezéseiken lehetőleg mellőzték a királybirákat, úgy hogy végre a Gyulafehérvári országgyűlés ilyen végzést hozott 1594-ben:

„A székelységen semminémü Székes helyeken főkirálybíró jelenléte nélkül széket ülni és törvényt tenni ne merészellenek, ha pedig széket ülnének és törvényt tennének, efféle törvényeknek semmi helye és ereje ne legyen“.

Végre is győzött a fejedelmi hatalom, s a király által kinevezett fejedelmi hivatalnok lépett a szék által választott főbíró (iudex sedis) helyére, s ennek a fejedelmi hivatalnoknak neve most már főkirálybíró

¹⁾ Idézi Kölönte is e részt, de csak azért, hogy bizonyítsa vele az amugy is világos és kétségtelen dolgot, t. i. hogy a királybíró királyi tisztviselő (i. m. 71. l.) A 72. lapon pedig következő megjegyzést fűzi hozzá: „Nem egy régi székely jognak eldobása a fent idézett rendelkezés, hanem egy régi, célját tekintve veszendőbe menő királyi jognak a felújítása“. Érti is, hogy nincs igaza, mert nyomban „súlyos kijelentés“-nek mondja maga is a saját állítását, s aztán megpróbálja annak bebizonyítását, de hiába! . . .

(supremus iudex regius), a szék választotta főbiróból pedig alkirálybíró (viceiudex regius) lett.

Helyesen írja tehát Connert J., hogy ezzel nagy csorba esett a székelyek szabadságán, ősi alkotmányán.

6. Primipilus.

A fentiekkel kapcsolatosan szólok itt röviden¹⁾ a *primipilus* szóról is. Karácsonyi ugyanis hangsúlyozza és kiemeli, hogy:

„A hadi szervezetre vonatkozó *maior exercitus* (hadnagy) és *primipilus* (lőfő) szavakat is sokkal előbb megtaláljuk a Királyhágón tul (Magyarországon), mint a székelyeknél... A híres *primipilusok* neve a székelyeknél csak 1407-ben kerül elő²⁾, holott Magyarországon már 1218-ban előfordul.“ (Székfogl. 27. l.) Tehát nem székely termék, hanem Magyarországból átvitt szó a *primipilus* is, mint a „hadnagy“ és a „lőfő“ hivatalnév“ (Székf. 58. l.).

Megjegyzem, hogy Karácsonyinak fenti (a *primipilus*, lőfő szóra vonatkozó) állításai valók. Azonban azért hangsúlyozza és azért emeli ki K. J., hogy a *maior exercitus* és *primipilus-lőfő* szók előbb fordulnak elő a Királyhágón tul (Magyarországon), mint a székelyeknél, mert ezzel is a székelyek telepes voltát akarja bizonyítani.

Pedig ha egy kissé alaposabban vizsgáljuk a kérdést, ama szóknak a Királyhágón tul előbb előfordulása ténye éppen a székelyek telepes volta ellen bizonyít.

Tudva van ugyanis, hogy a *primipilus* és *maior exercitus* megnevezések a latin hivatalos nyelvvel hozattak be hazánkba. A székelyek tehát ezeket a — mondjuk hivatalneveket, sokkal későbbben fogadták el, mint a testvér magyarok. Először a hadnagyot (*maior exerc.*) kezdték hivatalosan, az oklevelekben *primipilusnak* nevezni. (Szék. okt. III. 27. 1409. és l. 106. L. az Önkorm. c. fej.) Majd a *hadnagy* (*capit.*) és *bíró* közös neve lett (Szék. okt. l. 286).

Azonban, míg e székely főtisztek *hivatalos latin neve primipilus*, addig *nem hivatalosan* ősi hun-kabard-székely „*Khe*“ és „*Kende*“ szavakkal nevezték őket, amint ezt az 1496. és 1559. évből való oklevelek bizonyítják.

Khe, *kha* hun-kabard-székelyül annyi, mint *bíró*, *kende* = törvénytévés atyja, feje. Az oklevél 18. századbéli lemásolói már nem értették meg, azért *ked* és *kedd*-re fordították el az ősi szót.

¹⁾ L. erről bővebbet a dr. Sz. L. akadémiai székfoglalójára irt *Felelet* c. munkám 26—7. lapjain.

²⁾ Ekkor is egy királyi embert (*homo regius*) neveznek így.

A magyaroknál ellenben, az 1559-iki oklevél¹ tanúsága szerint, „igaztevő bíró” az, aki a székelyeknél Khe és Kende vala (Szék. okt. II. 155). Tehát itt is éppen a kettő közötti különbség tűnik ki. Ha királyhágóntuli (magyarországi) telepés lett volna a székely, lehetetlen, hogy ne az anyaországban használt szóval, hanem hun-kabard-székely szóval nevezze főtisztjeit, még a 16. században is, a közéletben.

A „hires primipilus” tehát, — ahogy K. J. nevezi, — éppen a Karácsonyi „telepes magyar” elméletére cáfol rá. Különben a primipilus név a 16. század elején kialakult székely 3 katonai rendosztály 2-ikának: a lovag (lovas) rendnek lett hivatalos nevévé Hunyadi M. király 1473. évi intézkedése folytán s aztán a harcterekeken csakugyan híresekké lettek ezek a székely primipilusok.

Az olvasó azt is láthatja itten is, hogy a bámulatos nyelvtudású dr. Bálint Gábor nyelvészeti munkáinak a tudós urak által figyelembe nem vétele a történelmi igazság nagy kárára esik.

7. Adózás?

A hagyomány, a krónikák és királyi oklevelek mind arról tanuskodnak, hogy a székelyek, 1562 előtt, *sem a kirdlynak, sem senki másnak semminemű adófizetéssel vagy szolgálattétellel* nem tartoztak, csak bizonyos ünnepélyes alkalommal (*kirdly koronázása, házassága s fia születése alkalmával*) *önkéntes ajándéku* minden telek után egy-egy ökröt *adtak a kirdlynak* (ökörsütés!).

Dr. Karácsonyi János székfoglalójában ennek az ellenkezőjét akarja bebizonyítani. Bizonyítékait a következő sorrendben ismertetem:

a) „A székely ispán — írja K. J. székfoglaló értekezése 28. lapján — a székely ispán 1322-ben követeli Marosszék székelyeitől a neki járó szokásos jövedelmet (*iura nostra de vestri medio nobis, ut moris est, provenire debentia*). Ha már most fizettek a régi székelyek a király tisztviselőjének, mennyivel inkább kellett adózniuk a királynak! S bőven adóztak is.

b) A székelyek eredetileg adó fejében bizonyos számú szarvasmarhát, juhot és sertést fizettek a királynak, még pedig akkora mennyiségben, hogy a király abból épp úgy tizedet adott az esztergomi érseknek, mint pl. a pénzverésből.

Két ízben is, 1256-ban és 1262-ben ünnepiesen megerősíti a Király az esztergomi érsek abbéli kiváltságát, hogy a székelyektől „*in pecudibus, pecoribus et animalibus quibuslibet*” fizetett királyi jövedelem tizedrészét megkapja. Nem lehet tehát kételkedni azon, hogy a székelyek eredetileg a királynak szarvasmarhák, juhokkal és sertésekkel adóztak, mert a „*pecora, pecudes et animalia quaelibet*” szavak legalább is e hármat kétség kívül magokban foglalják. (Székfoglaló, 61. l.)

c) Az erdélyi püspök 1213-ban sem mond le a székelyektől fizetett tizedről még az esetben sem, ha azok a Barczaságra költöznek.

d) A székelyek tizedet fizetnek még 1466-ban is, pedig akkor már az ország rendes nemesei attól mentesek” (Székf. 28. l.).

A felsorolt adatokkal K. J. bebizonyítottanak veszi és hirdeti, hogy a székelyek az ispánnak is, de még inkább a királynak régen is adóztak, még pedig szarvasmarhával, juhokkal és sertésekkel.

Vizsgáljuk meg tehát Karácsonyinak eme, úgy szólva csak odavetett bizonyítékait egy kissé közelebbről s tüzetesebben.

Az a) pont alatt idézett adat szerint a székely ispán 1322-ben Marosszék székelyeitől a *neki járó szokásos jövedelmet követeli*. Karácsonyi azonban, sajnálatunkra, nem mondja meg, hogy mi is volt hát az az ispánnak járó szokásos jövedelem? hogy megismerhetnők annak adó- vagy másnemű természetét. Mert sem az emlékezetben, sem az oklevelekben nincs nyoma annak, hogy a székelyek az ispánnak valaha is adóztak volna.

Azonban biztos adatok vannak arra nézve, hogy miféle járandóságai voltak az ispánnak hivatalos functiói alkalmával az illető székely székektől. Nevezetesen:

Egy 1469. oklevél szerint, az erdélyi vajda s székely ispán Aranyos szék székelyei részére, köztük teendő szolgálatok végett, ispánt nevez és rendel, s meghagyja a szék székelyeinek, hogy a tőlük a teendő szolgálatokért járó *jövedelmet* és birságokat senki másnak, csak neki adják ki. (Szék. oklt. I. 212).

Werbőczy Trip. III. r. 4. tit.-ban, az erdélyi székelyekről szólva, ezt mondja: „... Továbbá, minden dologban a szentenczia kimondásának utánna, az *ispán és a viceispán az ő bíró részeket* (még ha a más fél megegyenesednék is véle) méltán megveheti“.

Az 1555-ben a székely nemzeti gyűlés által összeírt s a vajdák által megerősített ős régi szokásos törvények 85-ike ezt mondja: „Mind den széken ítélnének a vajda urak (isp.) tizenötöd napig, s az alatt tartozott a szék *40 lóra élést adni*. Azon székek, bíró, hadnagygyal egyetemben 12 személyt adtanak melléjük, és *valami birság a vajda (isp.) uraknak jutott, annak felé azon 12 személyeké volt*“. (Szék. okt. II. 126).

Tehát az ispánok, mikor törvényszéket ültek a székely székekben, a befolyt birságoknak felét kapták, másik fele a székely főtiszteké volt, aztán hivatalos működésük alatt lótartást is kaptak s az appellált perekből is szép jövedelmük volt. Ennél egyébbről sem Karácsonyi, sem senki más nem tud. Az 1322-iki oklevélben is valójában csak szolgáltatásról, (lótartás) és birságbeli jövedelmekről van szó. Eme járandóságokat azonban nem lehet semmi szín alatt a rendes adó és adózás fogalma alá vonni. Leghelyesebben azt mondhatni, hogy ezek a járandóságok az ispánnak teljesített szolgálataiért járó tiszteletdíjak voltak a székek részéről.

Ebből ugyan nincs miért himet varrni, nincs miért „rettenetesen hirdetni“, hogy a székelyek adóztak az ispánnak, a király tisztviselőjének; mert az ispánt a király fizette, tőle kapta Görgény várát s uradalmát, a székelyek önkéntes ökoradójából is 200 ökröt kapott az ispán a királytól (Pray, Hist. Regn. I. 117.).

Az erdélyrészi székely székeken kívül Magyarország területén több helyen laktak székelyek, nagyobb-kisebb számban¹⁾. Maga Karácsonyi megállapítja, hogy Magyarország területén 17 helyen laktak székelyek²⁾. A Vág mellett lakó székelyekről 4. Béla kir. is megemlékezik 1235—70 közt kelt oklevelében³⁾. Ezek a székelyek természetesen más polit. viszonyok közt éltek, mint az Erdély keleti részén élő székelyek — Aranyos székét kivéve.

¹⁾ Jakab E. Székely telepek Magyarországon, *Századok*, 1896. VII—VIII. füz. Szabó K. *Századok*, 1880. évf. 490—499. I. ²⁾ A Szék. Ered. 17. I. ³⁾ Szék. oklt. I. 14—15.

A „*Siculi de Wagh*“ kifejezésre a következőket jegyzi meg Karácsonyi (Székf. 56. I.):

„A történetirodalmunkban rég ismert „*Siculi de Wagh*“ a baranyamegyei Váty (most Nagy-Váty) falura vonatkozik, s helytelenül fordították e tételt „vágmelléki székelyek“-re. Ha az oklevél írója a Vág folyót akarta volna jelezni, akkor „*Siculi de iuxta Vagh*“-ot irt volna“. Aztán állításának megerősítésére példa gyanánt felhossa a „*Monasterium de iuxta Gron*“ kifejezést.

Bátor vagyok kijelenteni, hogy K. J. itt is téved. Először is, tisztán ki van írva az oklevélben a *Wagh* folyónév; 2-or az 1258-iki oklevél is határozottan a Vág mellékére utal, midőn a székelyeklakta terület határát nyugatra a nagy erdővel (Fehér hegység) jelöli meg; 3-or, kétségtelen, hogy az oklevél írója a Vág folyót akarta jelezni s hogy azt is jelezte, ezt éppen a K. J. által felhozott példával bizonyítom. Ugyanis az esztergomi főegyháznak 1156—1285. évekből való okleveleiben a Garan-melletti szent-benedeki Apátságra vonatkozóan **tizenkétszer** (12) fordul elő a „**Monasterium Sanc. Ben. de Gron**“ tétel (a név Gran, Grana, Goron, Granna változatokban iratik); ellenben a **Monast. de iuxta Gron**“ csak **ötször** fordul elő. (L. Knauz: Az eszterg. főegyh. okm. I. füz. 47. I. II. füz. 2. 31. 41. 46. 53. 53. 67. 102. 109. 134. 149. II.).

IX. Gergely pápának 1235. szept. 17-én kelt, a csanádi püspökhöz irt levelében is ezt olvassuk: „... *monaster. Sancti Benedicti de Grana*. (Theiner: Vet. Monum. stb. I. 135—6. I. és az „*Argumenta*“ XVII. I. Tehát **háromszor** írva „*mon. S. Bened. de Grana*“). Az Aranyos folyó melletti székelyekről egy 1313. júl. 4-én kelt oklevél így emlékezik meg: „... *Siculi de Oronos*“, aztán írja u. o. „*Sic. de iuxta eadem Oronos*“nak is (Szék. oklt. I. 35.)

Egy 1351. oklevélben is ez áll: „... in possessione Monasterii Sanc. Ben. **de Goron** constr.“ (Knauz: A Garan-melletti Sz. B. apátság I. 224.).

A 4-ik Béla kir. 1258-ik évi oklevelében a „*Siculi de Wagh*“ kifejezés tehát a Vág-melletti székelyeket jelzi. Itt tévedés ki van zárva. Csak K. J. dr. tévedett feltevésében.

Mikor Karácsonyi székfoglaló értekezésében a székelyek adózására vonatkozó latin idézetet olvastam, egyenesen a Magyarország területén lakó székelyekre gondoltam. Nem tudtam elképzelni, hogy erdélyi székely őseink oly nagy juhászok lettek volna, mikor mi úgy hallottuk, úgy tudtuk mindig, hogy az ősök szarvasmarhát és lovat tenyésztettek. Még ma is a juhtenyésztés jelentéktelen a Székelyföldön. Emlékszem gyermekkoromból, hogy akiknek volt néhány juha, még több községbeliek is, összezsapták a juhokat, s aztán majornak (főjuhász, sajtkészítő) oláh embert vittek, s a juhok őrzésére, legeltetésére *pakulárt* szintén oláh egyéneket alkalmaztak. Közülök akárhány ott maradt a székelyek közt, ivadékaik teljesen magyarok lettek, ma is ismerem ilyeneket. A kérdés tisztázása végett elolvastam Fejér Cod. Dipl.-ban az egész szöveget, melyből Karácsonyi idézett, s akkor láttam, hogy K. ismét csonkán idézett, a mi a jelen esetben, épp úgy mint az 1451-ki törvénytől láttuk, lényeges hiba, mert a szöveget egészében elolvasva, más felfogásra jutunk azonnal.

Mielőtt tovább mennék, idézem tehát az oklevél idevonatkozó részét egészében :

„Similiter in decimis percipiendis regalium proventuum ex parte Sicularum et Olacorum, in pecudibus, pecoribus, animalibus quibuslibet, exceptis terragiis Saxonum; sed ex parte Olacorum etiam ubique, et a quocunque provenientium in regno Hungariae persolvi consvetorum....“

Karácsonyi is azt mondja, hogy a *pecora, pecudes et animalia quaelibet* szavak a szarvasmarhát, juhot, sertést kétségkívül magokban foglalják (Székf. 61. l.). Helyes!

Az oklevélben azonban csak általánosságban van mondva, — nem is volt szükség részletezésre — hogy a *székelyek* és *oláhok* szarvasmarhát, juhot, sertést adnak a királynak.

Fennebb arra is rámutattam, hogy a székelyek szarvasmarhát és lovat tenyésztettek, juh, sertés tenyésztése jelentéktelen volt, ha egyáltalán volt, s így juhot, sertést nem fizethettek, erről nincs is sehol emlékezet, csak ökörről.

A hazánkbeli oláhok foglalkozásáról pedig azok, akik az ők történetével foglalkoztak, következőket mondják:

Bunyitay Vince akadémiai értekezésében¹⁾ azt írja, hogy az oláhok

¹⁾ Biharvármegye oláhjai s a vallás-unio,

kizárólag juh- és sertéstenyésztéssel foglalkoztak, a 13., 14., 15 században juhokat, kecskéket és sertéseket legeltettek a havasokon, 9-edet, tizedet és ötvenedet fizettek azokból.

Lehoczky Tiv. azt írja, hogy kizárólag a juhászat, juhpásztorkodás kifejezésére használtatott a valach (olac, oláh szó ¹⁾).

Ernyei J. oláh vagy Valach? című cikkében azt írja, hogy a 15—16. században szláv juh és kecskepásztorokat neveztek valachoknak ²⁾).

Csik-Gyergyó- és Kászsónszéknek 1650-iki constitutioiban is a fenti írók állítása nyer igazolást, irván a 16. pont alatt, hogy „*Gazdák hiri nélkül az oldhoktól sem juhot, sem esztenán levő gyütemént ne vegyen senki*“. (Szék. okt. VI. 192.).

Ismétlem, az oklevélben csak általánosságban van fölemlítve, nincs külön részletezve, hogy a székelyek és oláhok külön-külön miféle barmot adnak; erre nem is volt szükség; de mivel bizonyos, hogy a székelyek szarvasmarhát tenyésztettek, az oláhok pedig csak juhot és sertést, önként következik, hogy az oklevélben említett szarvasmarhát a székelyek, a juhot és sertést pedig az oláhok fizették. Természetesen, ha a kérdéses oklevelet csak a Karácsonyi idézetében olvassa valaki, kénytelen elhinni, hogy a székelyek fizették a *juhot és sertést* is, mert a Karácsonyi idézetében *az oláhokról nincs szó*, azokat egyszerűen kihagyta idézetéből.

Az oklevél szerint a szászok *földbért* (terrarium), *tehát pénzt fizettek a királynak* a nekik adott földért; e földbérből az érsek nem kap tizedet. De megtudjuk az egész oklevélből azt is, hogy az oláhok, a juhon és sertésen kívül, mindenhol és a Magyarországon fizetni szokott jövedelmek minden fájából adót fizettek a királynak. Magyarországon pedig már Szent István idejében különféle *terményeket, élelmi szereket*, pénzt (szabad denárokat) stb. fizettek adóba az emberek, s személyes szolgálatot tettek és ingyen munkát is végeztek ³⁾).

De megtudjuk IV. Béla emez okleveléből, ha azt egészében, és nem megcsonkított alakjában olvassuk, azt is, hogy a **míg a szászok földbért (terrarium), tehát pénzt, az oláhok juhot, sertést, s azonkívül a Magyarországon fizetni szokott kir. jövedelmek minden fájából adót fizetnek a királynak: addig a székelyek sem pénzt, sem terményeket, sem egyéb, az országban szokásos adónemekből nem**

¹⁾ Etnográfia, XII. k. 110. l. ²⁾ Ethnogr. XV. k. 258. l. ³⁾ Erre nézve N. Kovács Istv. közöl Szt. István 1015. és 1024-ben kelt okleveleiből adatokat a *Nemzeti Társ.* 1833. évf. 365—6. lapjain. L. még a *Századok* 1913. évf. 3. füzetében *Adó vagy földbér* c. cikket, ahol a különféle adónemek és szolgálattetelek felsorolva.

fizettek semmit sem a királynak, sem senki másnak és semmiféle szolgálattétellel nem tartoztak senkinek¹⁾, csak barmokat adtak a királynak.

Most pedig már semmi okunk sem lehet kételkedni abban, hogy itt a barmok alatt csakis a hagyomány, a kronikák, és királyi oklevelek em'elte önkéntes ökör-adót kell értenünk, amint ezt *Szegedi, Kövári* s más történetírók is fölfogták s értelmezték, s amit Hunyadi Mátyás királynak mindjárt alább következő oklevele csakugyan világossá és kétségtelenné tesz. IV. Béla oklevelének kiadásától, 1262-től 1473-ig 211 esztendő telt el. Lehetetlen, hogy ez idő alatt a királyi udvarban elfeledtek volna, hogy mit és miért fizetnek a székelyek a királynak, mikor ott a jövedelmeket évről évre pontosan és gondosan számon tartották és be is hajtották. Nos, Hunyadi M. király 1473-ban kiadott oklevelében maga bizonyítja s hirdeti, hogy a székelyek ősidőktől fogva semmivel sem tartoznak az önkéntes ökör-adón kívül.

Mátyás oklevele így szól:

Nyilván tudva lévén, hogy székely hiveink sem nekünk, sem embereinknek ősidőktől fogva semmi pénzbeli fizetéssel nem tartoztak, *csak egyedül önként és jó szándékbeli ajánlásuk szerint a mi és más felsőges magyar királyok házassága magzatuk születése alkalmából jövedelmük arányában ajándékot adni tartoztak* (Szék. okt. I. 220).

Ez oklevél azt is bizonyítja, hogy az ispánnak sem fizettek semmit a székelyek, a fennebb ismertetett, birói functióért járó tiszteletdíjakon kívül.

Nevezetes, hogy éppen az a Mátyás bizonyítja ezeket, aki szorultságában — cseh-háboruja idején — még törvénytelen adót is vetett a magyarokra, megadóztatta a királyi városokat és az egyházi rendre erőltetett *segedelmet* vetett ki (Hunyadiak kora IV. 217—8). II. Ulászló is 1499. oklevelében ugyancsak elismeri, *hogy a székelyek önkéntes ökör-adón kívül semmivel sem tartoztak. I. Ferdinánd hasonlóan, 1554-ben megerősíti a székelyek ősidőktől-fogva való adómentességét, csak a szokásos ököradót köti ki.* (Szék. okt. II. 112—4.)

Az 1690-iki Lipót-féle diploma is a székelyekre nézve kimondja, hogy ők — „*Siculi genus hominum bellicosissimum*“ — a haza védel-

¹⁾ Ez a — Karácsonyi által is, de csonkán, idézett — oklevél tehát teljes igazságott szolgáltat Szabó Károlynak, aki ugyanazt állította, amit az oklevél, s amiről (t. i. a székelyek adómentességéről) K. székf. 28-ik lapján azt mondja, hogy „*nevetséges volna az egész állítás, ha nem volna másrésről annak bizonyítása és vitatása oly roppantul szomorú.*“ Nohát ennél sokkal nevetségesebb volna, ha nem volna még sokkal szomorubb a történeti tényeknek ilyen való elferdítése, elmagyarázása!

mére katonáskodni továbbra is kötelesek maradjanak, de adózástól, kvártélynak és javaiktól egyébnek adásától *ezentul is kivételve legyenek, valamint azelőtt is kivételve voltak.*

Tehát semmi emlékezet, semmi bizonyíték a székelyek adózására nézve nincsen; de a hagyomány, kronikák, kir. oklevelek az ellenkezőjét hirdetik és bizonyítják; mégis Karácsonyi ki akarja sütni ennek ellenkezőjét.

Ne varrjon himet abból sem K. ur, hogy a székelyek 1466-ban is tizedet fizettek az erdélyi püspöknek, a mikor a magyar nemesség már nem fizetett tizedet. Hiszen ebből először is az konstatalható, hogy a székely és magyar jogviszonyok még e tekintetben is különbözök valának. Aztán, ha a magyar király saját jövedelméből országa első főpapjának tizedet fizetett, egy cseppet sem válik kisebbségére a székelyeknek, hogy ők püspöküknek tizedet fizettek. A székely mindig vallásos volt, s püspökének s lelkészeinek régen is szívesen fizetett, sőt napjainkban is fizeti lelkészeinek a képét.

Különben is alapos ok forog fenn ama feltevésre, hogy a székelyek püspöküknek a tizedet szintén önként, jóindulatukból fizették, mert csak így változtathatták később, önkényesen a tizedet 16-odra. Ugyanis Hunyadi Mátyás királynak 1466. jun. 27-én, Budán kelt oklevele tanúsága szerint, az erdélyi püspök a királyhoz fordult, mivel a székelyek régi szokásuktól eltérőleg 16-odot kezdtek fizetni; a király meghagyja a székelyeknek, hogy *ne új rossz szokások szerint, hanem a régi, eddig is megtartott szokásuk szerint, fizessék a püspöket.* Ez önkéntes tizedfizetésre mutat, s csak szokásról van szó. Éppen így áll a dolog a lelkészek és kántorok fizetésével, a képével is.¹⁾ Magok a székelyek határozták meg, a legrégibb időktől fogva, hogy mit és mennyit adjanak nekik. Pl. Csikkozma egyházközségének („egyházmegyéjének“) egyházi ügyekben 1692-ben hozott határozataiban következőket olvassuk:

„Eleitől fogva közönséges szokás és törvény volt Kozma teljes megyéjében²⁾ a jó rendtartásnak megmaradása . . .“ s aztán hivatkozva az 1608.-ik évbeli „teljes megye együltlétére s határozataira, gondoskodnak az „egyházmegye bírái és szent-

¹⁾ Egyik fővárosi napi lapban 1913. évi márc. számban egy székelyföldi jegyző ismertette a keperendszert. „Ez abból állott — írja — hogy ősi szokás alapján minden családfentartó fizet 12 kalangya termés után 2 kalangya gabonát a lelkésznek, egyet a kántorantónának“. Ez tehát megegyezik a régi századokbeli szokásokkal. A szerk. aztán ilyen címet adott az ismertetésnek: „*jobbágyfelszabadítás a Székelyföldön*“. A kepemegváltás folyamatban van; de nem jobbágyfelszabadításról van szó, hanem a székelyek egy régi, a mai korszakba már bele nem illő ősi szokásának, a kepeének eltörléséről.

²⁾ „*Teljes egyházmegye*“ alatt az egyházközséghez tartozott néhány falu értetődött.

egyház fiai" többek közt a „Pap és Deák (kántor) béreiről" is. „A Pap bére 2 kalangya buza és annyi zab, a Deáké egy kalangya buza és annyi zab" (Szék okt. VI. 438.).

A kérdésben az is egészen jelentéktelen dolog, hogy Vilmos erdélyi püspök (1213-ban) nem engedi el a tizedet akkor sem, ha a *magyarok* vagy a székelyek a Barczaságra költöznek. A Barczaságot a német lovagrend azzal a feltétellel kaptá volt 1211-ben, hogy telepítse be azt, de külföldiekkel.

Mivel a székelyeknek szabad volt bárhova költözni, s így, úgy látszik, a Barczaságra is mentek, a püspök tudatja a német lovagrenddel, hogy a Barczaságra költözött vagy költöző magyarok¹⁾ avagy székelyek ott sem tekintethetvén külföldieknek, tőlük tizedet nem szedhet a rend, hanem az odaköltöző magyarok avagy székelyek azontul is a püspöknek fizetnek. Ennyi az egész.

II. FEJEZET.

A személy- és helynevek bizonyágtétele.

Nem lesz érdektelen, Karácsonyi urnak a székely helységek keletkezésére vonatkozó elméletére is egy kissé rávilágítani s aztán megvizsgálni, hogy maradt-e nyoma a székelyek személy- és helyneveiben külön nemzetből való származásuknak? Négy csoportra osztja K. a székely helységeket vizsgálódása megkönnyítése végett.

Az első csoportban 37 községnevet sorol fel székfoglalója 35. lapján, mely községek szentekről, Boldogasszonyról neveztetnek, vagy pálos-remete szerzetesek birtoklásával függnek össze. Ilyen községek a 37 között pl. *Boldogasszonyfalva* (Kis- és Nagy-), *Szentkirály*, *Szent-Mihály*, *Szent-István*, *Szent-Márton* *Szent-Miklós*, stb. Miután felsorolta a 37 községet, így folytatja:

„Azt hiszem, fölösleges magyarázni, hogy Boldogasszonyfalvát azért nevezték el ekként, mert egyháza a régi magyaroktól boldogasszonynak hívott Szüz-Mária tiszteletére volt avatva. . . Hogy a remete helynevek vagy a pálos-remete szerzetesek birtoklásával, vagy egyes keresztény remeték ott lakásával függ össze, világos.

¹⁾ „...eo tamen excepto, quod si **Hungaros** vel **Siculos** ad dictam terram transire contigerit, nobis... in decimis teneantur respondere..“ (Szék. Olt. I. 4.) Magyarokról és székelyekről van tehát itt szó,

Kézzel fogható dolog, hogy e 37 helység csak a keresztény vallás erős meggyökeresedése után keletkezett. Még pedig a *Szent-Király* és *Szent-Imre* nevűek csak 1083 után, a *Szent-László* nevűek csak 1192 után alakultak.

Második csoportot alkotnak a székely helynevek közt azok, a melyek egykori alapítójuk nevét őrzik. Ezek közül ismét nagyon figyelmenre méltók a következők: *Adorján*, *Andrásfalva*, *Ábrahámfalva*, *Kelementelke*, *Miklósfalva*, *Demeterfalva*, *Benczéd*, *Jánosfalva* stb. (összesen 25 község).

E 25 község sem keletkezhetett alapítójuk előtt. Nyilván való az is, hogy alapítói nem élhettek a keresztény vallás felvétele előtt, mert különben nem viseltek volna keresztény neveket. Ekként már 62 falunak a kereszténység elterjedése után való keletkezése biztos.

Harmadik csoportot tesznek azon helynevek, a melyeknek alapítói nem keresztény személynéveket viseltek. E helynevekben kellene tehát legerősebben megnyilatkoznia a székelyek eredeti nyelvének, vagy legalább azon különbségnek, amely a mesebeli 453-tól 895-ig tartó, a közmagyaroktól való távollakás ideje alatt okvetlenül előállott volna. (Székf. 35—7. l.)

A mi már most a Karácsonyi által az *első csoportba* sorozott községek nevét illeti, Karácsonyinak alaptétele helyes, mert kétségtelen s példákkal fogom alább bizonyítani, hogy azért nevezték Boldogasszonyról s szentekről a községeket, mert templomaikat azok tiszteletére avatták föl.

De már nagyon téved Karácsonyi, s a kérdés kellőképpen való megnemfontolására mutat, mikor alaptételéből azt a következtetést vonja le, sőt kézzel fogható dolognak mondja, hogy az *első csoportba* sorozta 37 helység csak a keresztény vallás erős meggyökeresedése után keletkezett. Hogy ez nagy tévedés — és K. kitűzött célját tekintve sajnálatos és káros tévedés, mert a történeti igazság rovására esik, — azt példákkal igazolom.

Nevezetesen, egy 1406. jul. 1-én kelt oklevélben ezt olvassuk: „Nos Laurentius . . . Plebanos de Nagy Boldog Asszony et Vice Archidiaconus Sedium Csik et Gyergyó . . .” (Szék. okt. I. 100).

Karácsonyi okoskodása szerint tehát ez a Nagyboldogasszony nevű helység csak a keresztény vallás erős meggyökeresedése után keletkezett volna. Csak hogy a dolog úgy áll, hogy a Nagyboldogasszony nevet ma is viselő székely egyházközség más-más nevű községekből alakult. Az erdélyi egyházmegye Schematizmusában (1882-ből, 69. l.) ez áll: „Nagy Boldogasszony (alias Jenő et Karczfalva). Tehát csak a név új, de az egyházilag emez új név alatt egyesült községek bizony régi időkben, századokkal az új név fölvétele előtt, megalakultak volt. A N. Boldogasszonyról nevezett plebániát és templomot közösen alapították.

A remete Szent Pálról nevezett egyetlen magyar szerzetes rend 1225-ben keletkezett¹⁾. E remete Szent Pál rendi szerzetnek kolostora Marosszéken **Székelyházán** 1350-ben alapított²⁾. A *Székelyháza* név a kereszténységgel semmi féle vonatkozásban nem áll. A helység nevét már 1332–6-ban „de Sancto Rege” írják (pápai tizedj. 96. 132. 141 l.); 1409-ben **Zenkerál**, (Szék. okt. III. 29); 1431-ben **Zenthkijral** (u. o. 49. l.); azonban még 1471-ben is ezt olvassuk: „Frater Petrus de Miske, fratrum heremitarum prior de *Szekelyhaza* (Szék. okt. III. 92.).

Székelyháza volt a helység régi neve; később Szentkirály nevet kapott; de még — mint ez, az alábbi példák szerint is, nem volt éppen ritkaság — használták a régi nevet is hol felváltva, hol együtt megnevezve. *Székelyháza* helység alapítása után tehát hosszú idő elteltével kapta a *Szentkirály* nevet, mely végre aztán állandóan meg is maradt. Ma Marosszentkirály.

V. László királynak egy 1456-ban kelt oklevelében (Szék. okt. I. 172.) többek közt előfordul „**Villa Zent Mihali**“. E falu eredeti neve *Tharnatfalva*; de Szt. Mihály tiszteletére templomot építettek ottan s úgy változtatták a falu nevét *Szent-Mihályra* (u. o.). H. Mátyás király egy 1460-ban kelt oklevelében (Sz. okt. I. 185.) így említi föl: „*Zenthmihalfalva alio nomine Tharnatfalva*“. Még 1500-ban is, II. Ulászló oklevelében *Szentmihályfalva* néven fordul elő; ma Csernátfalu. A hitújítás lehet oka, hogy eredeti nevét tartotta meg a falu, némi változtatással. Ma 2688 lélek van benne, de csak 82 r. k. van közöttük.

Al-Torja háromszéki falu 1332-ben is Torja (pápai tizedjegyzékben Torya); a név hun-kabard-székely eredetű. (L. a névjegyzékben alább a T. betű alatt). Szent Miklós tiszteletére templomot építettek ottan, és már 1479-ben „**Zentmiklos Torjá**“-nak iratlik (Szék. okt. I. 231.).

Feltorján Szent Mártonnak szentelték a templomot, és 1479-ben „**Zenthmárton Thorjá**“-nak írják (u. o.); 1517-ben pedig már csak

¹⁾ *Karcsu Antal* Arzén: A szerzetes rendek egyet. tört. II. 184.

²⁾ *Orosz F.*: Synopsis Annual. Ord. S. P. I. Eremitae, 386. 1.; és *Karcsu A.* Á. A szerz. rendek egyet. tört. II. 233.: „A boldogságos Szűz M. kolostora *Székelyházán* vagy *Szentkirályon* 1350-ben Tóth János s Bolgár L. által alapított“,

Zenthmarton. Valami okból azonban a régi nevükön nevezik ma már.

Báthori Istvánnak egy 1580. márc. 24-én kelt oklevelében olvasuk (Szék. okt. IV. 69): „*Moniath, alias Boldoghazzonfalwa*“. Egy 1609-ben kelt oklevélben szintén „*Monyath alias Boldogasszonyfalva*“ olvasható (Szék. okt. VI. 29). Itt is a boldogasszonynak szentelt templomról nevezték el Boldogasszonyfalvának a Monyát (ma *Nyomát*) marósszéki helységet; ahol azonban 1634-ben „*a falubeliek között a religioban scissio lött, mely miatt közötlök nagy vilongás vagyon*“ (Szék. okt. VI. 127), úgy hogy Rákóczi Gy. fejedelem maga avatkozik a dologba, hogy lecsendesítse a vallási villongást. A vall. villongás volt oka, hogy a falu régi nevét tartá meg, *Moniat* helyett azonban *Nyomát lett*; a lakosok $\frac{4}{5}$ -de protestáns.

Csikszentkirály 1332-ben, a pápai tized jegyzékben is *de Sancto Rege* iratik. Néhai Vitos M. r. k. lelkész a székelvekről írt kéziratostört. művében azt írja, hogy Szentkirály neve régi oklevelekben (ő sokat gyűjtött össze ilyeneket) *Istvánfalva* volt, mely nevet I. István király uralkodása alatt vette föl s csak későbbben, Istvánnak a szentek közzé iktatása után vette föl a *Szenikirály* nevet, mely név alatt először csak egyházilag egyesült a 3 különnevű rész; pl. *Poklondfalva* még 1567-ben is politikailag külön községként szerepel 11 kapuval. (Szék. okt. II. 220.) Később azonban politikailag is egyesültek a részek, a Szent-Király név alatt. Régi pogánykori neve: *Poklondfalva* ma már csak tizese Szentkirálynak. Azonban egy, birtokomban levő, 1690-ben kelt oklevélben is még ez olvasható: „in hoc anno presenti, midőn volnánk alcsikszékben *Szent királyon* alias *Poklondfalvában*“.

Csikszentdomokos község parochiája, az egyházi Schematismus szerint is, egyike a legrégebbeknek; alapítási ideje is teljesen ismeretlen.

Még sem fordul elő e néven a pápai tizedjegyzékben. Az a vélemény, hogy a pápai tizedjegyzékben *Torku*, *Torkov* (Tarkő) ¹⁾ néven szereplő község azonos a mai *Csikszentdomokossal*. A pápai tizedjegyzék készülté utáni időben templomát Szent *Domokos* tiszteletére avatták föl, s akkor vette föl mai — Szent-Domokos — nevét. Tényleg Tarku, Tarkő nevű község nincs *Csikban*.

¹⁾ Mon. Vat. Hung. I. S. I. K, 112. 116. 132. Notandum, quod sacerdoties de Chyk . . . Nicolaus de Torku solv. X. ban. ant. (116. 1.).

A csikvármegyei *Szárhegy* község eredeti neve *Gyergyó* vala. Ennek bizonyítására idejegyzem a *pápai tizedjegyzékből* és a *székely oklevéltárból* a következő adatokat.

Pápai tizedjegyzék.

a) **Notandum**, quod de archidiaconatu de Tylegd Paulus sacerdos („de Sumbov“ kimaradt) de Chik solvit II. grossos.

Item *Stephanus de Dolna* solv. III. ban.

Item *Nicolaus de Gyargio* solv. III. ban.

Item *Symeon de Rakus* solv. I. gross. ¹⁾

b) **Notandum**, quod. . . sacerdotes de *Chyk*, in primis Paulus sac. de *Sumbov* solvit X. banales antiquos.

Item *Stephanus sac. de Dolna* solv. II. gros.

Item *Nicolaus sac. de Gorgio* solv. III. ban.

Item *Stephanus sacerdos. Item Laurentius sac. de Sancto Thoma* solv. I. grossum. ²⁾

c) **Hec sunt nomina de Chik**. In primis *Nicolaus sacerdos de Gorgio* solvit III. banales.

Item *Thomas sacerdos* solv. I. gros. Item *Laurentius sac. de Sancto Thoma* solv. I. ban. ³⁾

A pápai tizedjegyzék fennebb idézett adataiból látható, hogy 1332—1334-ben a Csikszéki községek egyikének neve: *Gyergyó*. A 15. században, 1406-ban, a ma *Gyergyó* néven ismert székely terület már mint Csik fiúszéke szerepel, melynek *Gyergyó* község lett a központja, s ettől kapta a fiúszék a *Gyergyó* nevet (mint Kereszturtól Keresztur-fiúszék). A fiú szék neve maradt aztán *Gyergyó*; *Gyergyó község* neve azonban *Szárhegyalja*, majd egyszerűen *Szárhegy* lett. A „*Gyergyó tört.*“ című munka (37. l.) is azt írja, hogy „*Szárhegy* különösen a gróf *Lázár* család hatalma teljén valóságos középpontja a fiúszéknek“.

Székely oklevéltár.

1503-ban kelt oklevélben ez áll:

„*Andreas Lazar de Gijwrgijo*“ ⁴⁾

1506-ban: „*Gyergyai Lázár András*“ ⁵⁾

1508-ban: „*Andreas Lazar de Gyergijo sew Zarheghallija*“ ⁶⁾

1519-ben: „quondam *Andreas Lazar de Zarhegy*“ ⁷⁾

1521-ben: „quondam *And. Lazar de Zarhegh*“ ⁸⁾

1535-ben: „*And. Lazar de Gijergijo sew Zaarheghallija*“ (Szék. okt. II. 33); és „*And. Lazar de Gijergijo sew de Zarheghallija*“ (u. o. 34. l.)

(Aztán *Szárhegy Gyergyó* székben lévőnek iratik.)

¹⁾ Mon. V. H. I. S. I. K. 112. l. 1322-ből. ²⁾ U. o. 116. l. 1333-ból. ³⁾ U. o. 132. l. 1334-ből. Csik a *Telegdi* főesperességhez tartozott. ⁴⁾ Székely okt. III. 153. ⁵⁾ Sz. okt. I. 316. ⁶⁾ Sz. okt. III. 167—8. ⁷⁾ Sz. o. I. 345. ⁸⁾ U. o. II. 5.

Megjegyzem, hogy a *Szárhegyi* parochia eredetét 1235-re teszik. Annyi tény, hogy az nagyon régi időben keletkezett.¹⁾ Az 1882. évi *Schematismus* szerkesztője azonban téved, midőn a pápai tizedjegyzékben fölemlített *Gyargio*, *Gorgio* községet s parochiát *Szentmiklóssal* veszi azonosnak. Erre rácafolnak a Székely oklt. fenti adatai. *Lázár András* 1503 és 1506-ban is még „*de Gyergyó*” iratik; 1508-ban pedig már „*de Gyergyó seu Szárhegyalja*”: „*gyergyói vagy Szárhegyaljai*”-nak; 1519. és 1521-ben csak *Szárhegyi*-nek; 1535-ben „*Gyergyói vagy Szárhegyaljai*”-nak, később állandóan „*Szárhegyi*”-nek iratik a család Gyergyóban maradt ága. Kétségtelen tehát, hogy a mai *Szárhegy* azonos a pápai tizedjegyzék *Gyargio*, *Gorgio*-jával = *Gyergyóval*.

Igy lett és maradt a *Gyergyó* név a fiúszék neve; ellenben az előbb *Gyergyó* nevet viselő község, mely a *Szármányhegy* aljában fekszik, s melynek nagyobb része a *Lázárok* birtokába ment át, biztosan a *Lázárok* akaratából, a *Szárhegyalja*, majd pedig a *Szárhegy* nevet kapta *Szármányhegy*, röviden *Szárhegy* nevű hegytől.

A „*Gyergyó tört.*” 36. lapján ez is olvasható:

„Hogy még 1332-ben is milyen gyéren lakhatták Gyergyót a székelyek, mutatják a már említett regestrumok (t. i. a pápai tizedj.), melyeknek collectorai nem is tartják érdemesnek a három községet névleg felemlíteni, hanem mind a három lelkészt egyszertien csak „gyergyói”-nak nevezik”.

Ez idézet mutatja, hogy „*Gyergyó tört.*” írója a pápai tizedjegyzékben említett *Gyargio*, *Gorgio* községnevet 1332-ben is a Szék nevének veszi, holott ez tévedés, mint a fentiekből látható. *Gyergyó* fiú-székké a 15. században lett; 1463-ban már így szerepel. Különte is ezt írja (i. m. 35. l.); de már 1406-ban „*Laurentius Vice Archidiaconus Sedium Csik et Gyergyó*” iratik (L. e. munka 59. lapján.) és „*Lázár András*, aki először viseli a „*Szárhegyi*” előnevet, 1494-ben eszközöl ki VI. Sándor pápától a *Szárhegyi* templom részére bullát” (*Gyergyó története* 38-ik lapján). E körülmény is bizonyítja, hogy *Csik* eme területének *Gyergyó* néven fiúszékké alakulása után kezdik a *Lázárok* *Gyergyó* községet *Szárhegyaljának*, és *Szárhegynek* írni, s végre az addigi „*Gyergyó*”-nak²⁾ állandó neve *Szárhegy* lett.

¹⁾ *Schematismus Cleri dioec. Transsilv. 1882. 84. l.*: *Szárhegy*, in Comit. Csik. — Parochiae origo ad ann. 1235. refertur; id constat, eandem magnae esse antiquitatis.

²⁾ Hogy aztán a „*Gyergyó*” név hogy keletkezett? azt a kolozvári „*Erdély*”-ben a múlt évben megjelent „*A Gyergyó név eredete*” című cikk fejtegeti. A cikket közölte a „*Csikvármegye*” című újság is 1912. évi 53. számában; ismerteti

A pápai tizedjegyzékben fennebb *b)* alatt *Stephanus sacerdos* és *c)* alatt *Thomas sacerdos* után a község neve nincs kitéve a pápai-tizedjegyzék hiteles és hibátlan kiadásában. Kifeleadték. Ez téveszhette meg Gyó. tört. íróját. A kimaradt két község neve csak *Alfalu* és *Szentmiklós* lehetett, mert az erd. egyhm. *Schematismus* szerint is, a legrégebbi parochiák a *Szárhegyin* (akkor még Gyergyó) kívül — a későbbi Gyergyószékben — az *alfalui* és *szentmiklósi*. (A pápai tizedj.-ben más helyen is maradt ki a lelkész neve után a község neve).

A felhozott példákból meggyőződhetik bárki, hogy a keresztény vallással összefüggő, szentekről nevezett s Karácsonyi által felsorolt s az *első csoportba sorozott* 37 község már régen megvolt, még a keresztény vallás felvétele előtt is, (hiszen vannak, mint alább látni fogjuk, ős hunkabard-székely nevű helységek ma is) és csak új nevet kaptak a keresztény vallás felvétele s annak meggyökeresedése után, mikor templomokat építettek s azokat a boldogaszszony (Szűz Mária) és a szentek tiszteletére avatták. Karácsonyi tévedése itten is tehát nyilvánvaló.

a „*Magyar Nyelvőr*“ is f. évi 7. számában, azt írván róla, hogy: „Szádeczky magyarázata, bár nem minden tekintetben kifogástalan, igen tetszetős“.

Az „*Erdély*“ cikke szerint a Gyergyó név a „*György*“ és „*jó*“ szóból keletkezett, de itt a „*jó*“ — a cikk szerint — *vízet, patakot, folyót* jelent; a *Gyergyó* név tehát György jó, azaz „*Györgyfolyó*“. „Az első alapító *Györgytől* nevezték a helyet *Gyerjó*-nak (Györgyfolyónak) s ettől nyerte nevét később az egész vidék“. Erre bizonyítékul azt hozza fel a cikkíró, hogy *Gyergyszentmiklós* határában folyik *György pataka* nevű patak. „A György patakában maig is meg van a *György-jó* (Györgyfolyó) neve, miből a Gyergyó név származott“, mondja a cikkíró.

Ezt a magyarázatot én sem tartom minden tekintetben kifogástalannak, nem tartom teljesen sikerültnek.

Először is azért nem, mert a *Gyergyó* név a mai *Szárhegy* község neve volt legelőször, mint fennebb kimutattam. Ettől a községtől pedig távol, ennek határán kívül, *Szentmiklós* határán foly a *György pataka*. Ettől a pataktól tehát nem nevezhették el a mai *Szárhegyet Gyergyonak*, miután nem is ennek területén foly ama patak. Ha ettől származott volna a név, akkor inkább *Szentmiklóst* nevezték volna így róla el, melynek határán foly, s melyről azt írja Köllönte is (i. műve 26. l.), hogy „*Szentmiklós első nyomait valahol a György pataka táján kell keresni*“. — Ismétlem tehát, hogy *Gyergyó* (ma *Szárhegy*) község ettől a pataktól nem kaphatta, s nem is kapta a *Gyergyó* nevet. De képtelenség is, hogy György nevű alapítótól vagy birtokostól a helyet „*György-jó*“-nak, azaz „*Györgyfolyó*“-nak nevezzék el, mint cikkíró állítja. Annál inkább nem, mert turáni ember, tehát a magyar és székely is, férfi nevet viz, folyó nevével együtt nem használ. Erre hazánk területén példa nem is található. Az azonban gyakori eset, hogy a birtokos földjén eredő s ott átfolyó *patakot* a terület tulajdonosa nevével kapcsolatban nevezik meg, de mint birtokost és birtokot.

Ilyen el — vagy megnevezések az egész Székelyföldön bővíben találhatók. Pl. *Tamás pataka* (Gyergyóban), *Pócs György pataka* (Csikaptloca határán), *Kozma*

A mi a *második csoportba* foglalt 25 helységet illeti, a Karácsonyi állításával szemben teljes bizonyossággal állítható, mert tényekkel igazolható, hogy az a 25 helység is régen keletkezett, s idővel *egyszerűen fölcserélték régi nevüket* (mint a személy neveket is) a kereszténységbe átvett héber (Abrahám, János), szláv (Udvar, Belus, László), német (Fulkun, Kálmán) stb. nevekkal; vagy pedig a reformáció hatása alatt, vagy valamely más okból, elhagyták a *szent* jelzőt, Szent-Jánosból lett *Jánosfalva*; Szent-Demeterből *Demeterfalva*; Szent-Miklósból *Miklósfalva*; Szent-Simónból *Simón* (*Simén*) *falva*, stb. Pl. a pápai tizedjegyzékben 1332-ben „*de Sanctis Cozma et Damjano*”-nak íratik egy csikmegyei székely község; a Székely Oklevéltár köteteiben 1544-ig *Zentkozmademijen*” a neve, közben azonban írják csupán csak „*Kozmademjén*”-nek is. (Szék. okt. III. 143. 249.—1529. és 1533. évben.); 1547-től maig már egyszerűen „*Kozmás*”-nak hívják és írják.

A háromszéki „*Sancta Maria*” (pápai tizedj.) magyar neve 1567-ben még „*Zent Maria* azzon”, (Szék. okt. II. 213.); ugyancsak 1567-től „*Zemeria*” (Sz. okt. II. 222), ma *Szemeria*. Az udvarhelyszéki „*Szent-Lukács*”-ból lett *Bikafalva*, a marosszékből *Lukafalva*. A háromszéki *Szent Ilyésfalvából* pedig lett Ilyefalva. Még 1443-ban „*Villa S. Elyae Siculorum de Sepsy*” azaz „*Szent-Ilyésfalva*”-nak íratott. (Schematismus Cleri dioec. Transs. 37. l. 1882.).

pataka (Csikb), általában a Székelyföld különböző helyein ilyen *megnevezéseket* találni: *Domokos pataka*, *Lőrincz pataka*, *Lőrincz János pataka*, *Lázár pataka*, *György Ferencz pataka*, *Mátyás pataka*, *Márton pataka*, *Imre pataka*, *Bálint pataka*, *Gyerkovács* (= Györgykovács) *pataka*, *Gálkut pataka*, *Gáborok*, *Antalok pataka* stb. stb. Ezekhez sorakozik a szóban levő György pataka (eredetileg *György jószág pataka*) is, melynek a *Gyergyó* név keletkezésében épp úgy nincsen szerepe, mint a felsoroltak bármelyikének.

Az én véleményem is az, hogy a Gyergyó név a „*György*” és a „*jó*” szóból keletkezett, csakhogy itt a „*jó*” nem a tulajdonságot jelző (bonus) melléknév, sem pedig a *vízet, patakot, folyót jelentő* „*jó*” szócska, hanem *jót, jószágot, birtokot*, jelentő szó. A *jóm, jód, jóva* stb. a régi nyelvben gyakori (Zolnai: Nyelvtcm. 132. l.). *Jó* = jószág, birtok. „*Jóra van szüksége*” azaz jószágra, birtokra (Magy. tájszót. I. 988.). Gyergyóban, Csikban ma is használatos a tizes jóva, java — tizes jószág, birtoka — kifejezés.

Gyergyó tehát, az én meggyőződésem szerint — és ezt a meggyőződést a tényekből szereztem — annyi mint György-jó = György-jószág, György-birtok, u. m. Lázár-birtok, Sándor-jószág, stb., és György jóva, java, jószág. Ilyen forma 1292-ből: „*Gregorius fillius Chege de Kach Scenaya*” (Knauz : Az eszterg. főegyh. okm. II f. 193. l.).

Amint a „*Kach szénája*”, és a „*Kelemen telke*” (*Kelemenfelke* község Maros-Tordamegyében) egy-egy község neve lett, épp úgy lett a „*György jóva*”, a „*György-jó(ság)*” is *Gyergyó* alakban egy község neve. Mivel t. i. a *György* névnek *Gyergy* változata is van, a „*Gyergy-jó*”-ból Gyergyó lett. (L. fennebb: Gyerkovács pataka = Gyergy = György Kovács p.). — *Kach, Kaach* is személynév (I. Knauz i. m. II. f. 79. l.)

1499-ből van VI. Sándor pápának egy oklevele (Szék. okt. I. 294.), melyben előfordul „*in parochiali ecclesia Sancti Emerici in Sede Orbaij*“ kifejezés. Ilyen Szent-Imre nevű helység azonban nincsen egész Háromszéken. Valószínűleg ebből lett az Orbai széki *Imecsfalva* helységnév; parochiájának eredete ismeretlen, a Schematismus szerint is.

A „Mon. Vat. Hung.“ I. K. 115. l. (1333-ből) és 133. l. (1334-ből) az udvarhelyszéki helységnevek között „*de Sancto Symone*“ iratlik, tehát *Szent-Simon* a helység neve. Ez a Szent-Simon azonban 1567-ben már egyszerűen *Sijmijenffalwa* (Szék. okt. II. 219.), 1602-ben *Semjénfalva* (Szék. okt. V. 314), ma *Siménfalva*.

Ugyancsak a Mon. Vat. I. K. 133. l. (1334-ből) az udvarhelyszéki helységnevek között „*de Sancto Nicolao*“ iratlik, tehát *Szent-Miklós* a helységneve. Ez az egykori *Szent-Miklós* helység 1567-ben már egyszerűen „*Miklos ffalwa*“, (Szék. okt. II. 219), ma is csak „*Miklósfalva*“. Világos tehát, hogy egyik helység sem őrzi alapítója nevét, mert bizonyos, hogy sem Szent Simon, sem Szent Miklós nem alapította. Lakosai protestánsok lettek, s ez magyarázza meg nevük változását. *K. J. pedig éppen ezt a Miklósfalvát jelöli meg, mint olyant, melyik alapítója nevét őrzi.* (Székfogl. 36. l. 58. sorsz.).

A háromszékmegyei *Miklósvárról* az erd. egyházm. 1882. évi *Schematismusa* 41. lapján ez a bejegyzés olvasható: „*Miklósvár... A.(nno) 1211. castrum S.(ancti) Nicolai*“. A pápai tizedjegyzékben „*Milkosuara*“nak, (Mon. Vat. Hung. I. S. I. K. 106. l.); 1459-ben „*Zenthmijkloswara*“nak iratlik. (Szék. okt. I. 182—4.); temploma Szt. Miklós püspök tiszteletére van avatva; mégis 1567-ben már egyszerűen „*Miklosvara*, (Szék. okt. II. 222.) és ma csak „*Miklósvár*“ a neve.

Ismeretes, hogy már Szent István elrendelte, hogy 10—10 község építsen egy templomot, s arról gondoskodjék. Tehát előbb a községek keletkeztek s azután, hogy keresztényekké lettek lakosai, építettek templomokat; a hogy aztán fejlődtek a községek, idővel külön-külön templomot építettek s önálló egyházi községekké szervezkedtek, amint erre újabb időkből is van példa, és — mint már rámutattam — új templomukat valamely szent tiszteletére avatván föl, ama szentről nevezték el a községet is, igen sok esetben.

Arra is van példa, mint fennebb is rámutattam, hogy a szentekről vett új nevet elhagyva, a régi nevet vették föl újra a községek; Pl. „*Moniath*“ (ma Nyomát) régi nevét vette föl az új *Boldogasszony* név helyett; „*Altörja*“ lett megint *Szentmiklós-Torjából*; „*Feltörja*“: *Szent-Márton-Torjából* és illetve *Szent-Mártonból*; *Tarnátfalva* lett újra *Szent-mihályból*.

Igy tehát az az állítás, hogy az első és második csoportba sorozott 62 falu keletkezése a keresztény vallás elterjedése, megszüllés utánra esik, téves, alaptalan és valótlán, mert a kereszténység megszüllés után a régen alakult községek csak új nevet kaptak, mint a felhozott példák igazolják.¹⁾

¹⁾ Azt írja Karácsonyi J., hogy: „*Székelyfalva*, *Székelyszállás* és *Uj-Székely* a székelyek legrégibb telepei. Ezen Maros- és Udvarhelyszék szélein eső falvak akkor kapták nevüket, midőn még rajtuk túl kelet felé nem voltak más székely falvak. Mert, ha csak 5—6 más székely falu is állott volna körülöttük, már nem lehetett volna őket *székely* jelzővel a többitől megkülönböztetni, mert hisz a többiek is székely falvak voltak“. (Székfogl. 44. l. jzt.).

Hát ez is önkényes és téves föltevés. *Ujszékelyről* pl. tudva van, Orbán B. is kimutatta, hogy régi neve *Viztelek* volt. A Kükküllő közelében feküdt, onnan könnyebb telepedtek lakói s akkor kapta az Uj-Székely(-falva) nevet. Tehát egészen más oka volt a név keletkezésének, mint K. feltételezi. — A mai Gyergyó *Ujfalu* székelysége régen beljebb, a Délhegy lábánál levő *Katorzsa* nevű telepen lakott, s csak a 14. század közepe táján húzódott a Maros mellé s új lakóhelyét *Ujfalunak* nevezte maga is, de még természetesebben a szomszéd falvak, írja Kölönte B. „Gyergyó tört.“ 16. lapján.

Székelyszállásról nagy valószínűséggel állítható, hogy ez a helység az 1301—1342 közötti időben keletkezett. Ez időben foglalták el a székelyek Vécze helységet, s valószínűleg ama terület is hozzátartozott; úgy telepedtek, szálltak aztán oda székelyek, s így keletkezett *Székelyszállás* helység. Nem a legrégibb, hanem a legújabb székely telep volt ilyen formán *Székelyszállás* is (L. még erről e munka 33. l. jz-ben. A székelyeknek a vármegyék határszélein való foglalásairól, a 15. századból, lásd még Szék. okt. III. 65.).

Hogy régen keletkezett *székely* jelző nélküli helységek századok múlva is kaptak *székely* jelzőt, azt *Székely-Udvarhely* példája mutatja. 1332-től a 16. század közepéig csak *Odvarhel*, *Wdvarhel*, *Udvarhely* a neve, a 16. sz. közepétől lesz *Székely-Udvarhely*. Ebben az időben kapja a *székely* jelzőt, pedig akkor bizony már sok székely falu állott Udvarhely körül. Viszont *székely* jelzős helységek elhagyták későbbben a *székely* jelzőt, pl. „*Székely-Vásárhelyből*“ a 16. században lett *Maros-Vásárhely*; „*Székely-Szentmiklós*“-ból (még 1497-ben is ez a neve, Sz. okt. III. 129) lett *Káposztás-Szentmiklós*; vagy az egész *székely* jelzős helységnév fölcseréltetett, pl. *Székelyháza*-ból lett (Maros-) *Szentkirály*, mint fennebb is láttuk. — Marosvásárhelytől távolabb, északkeletre, N. Ernyén van „*Székely él*“ nevű határ; ettől keletre Csik-Udvarh.-Maros-szék összeszőgellésénél „*Székely-pataka*“. Csikban „*Székely feje*“ egy magaslat neve *Kászon-Impér* helység közelében. Ugyanazon vidéken „*Székely kut pataka*“, „*Székely sarka pataka*“, nevek vannak még.

Szóval, a Székelyföld keleti, északi részén, közepén és nyugati felén is voltak s vannak székely jelzős helység- és pataknevek. E tényből azonban nem lehet különös következtetéseket vonni. Mert ama nevek eredetüket mind *Székely* nevű családoktól vették. *Székelyfalváról* 1496-ban tételik említés a Szék. oklevéltárban (I. 284.); az 1567-iki összeírásban 2 kapuval szerepel (Sz. okl. II. 218.); az 1602-iki összeírásban e helységből csupán csak 3 jobbágy neve van fölemlítve. Ma már *Póka-kereszturhoz* tartozó pusztá. E helység is *Székely* nevű család telepe volt.

A mi a harmadik csoportba sorozott helységeket illeti, én is azt mondom, hogy „*azok nagyon figyelemre méltók*“. Fel is hívom az olvasó figyelmét azokra, mert Karácsonyi is nagyon fontosoknak tartja azokat. Szerinte e helynevekben kellene legerősebben megnyilatkozni a székelyek eredeti nyelvének, vagy legalább a különbségnek, mely a közmagyaroktól való több százados távollakás ideje alatt okvetlenül előállott volna. (Székf. 37. 1.).

Szóval, Karácsonyi ezekben erős bizonyítékokat vél találni a székelyek huneredetének megczáfolására, s telepes voltuknak bebizonyítására. Nohát alább mindjárt látni fogjuk!

Megelőzőleg megvizsgálja Karácsonyi a magyar és székely nyelvet, s bár maga is bevallja, hogy a székelyek tájszólása egyetlen magyar tájszólással sem egyezik teljesen¹⁾, konstatálja, hogy a székely és magyar nyelv azonos, tehát — szerinte — a székelyek magyar telepesek.

Én a nyelvre vonatkozólag csak annyit jegyzek meg, hogy a két nyelv azonossága érthető abból a körülményből, hogy a magyar nemeség jó része is *hun-n-kazar fajú* volt, mint maga a székely.²⁾ Aztán magyar és székely a honfoglalástól kezdve mégis csak érintkezett egymással szakadatlanul. Karácsonyi maga is azt mondja, hogy „a régen tisztán magyar erdélyi Mezőségen át állandó összeköttetésben állottak a székelyek a magyarsággal“. ³⁾ Sőt, hogy az erdélyi székelyek magyar nyelve hamarabb kifejlődött, annak kifejezésbeli ereje, tökélye, szépsége hamarabb érvényesült a magyarországi magyarok nyelvénél: erre már a XVI-ik században figyelmeztetett Székely István *Magyar Kroniká*-jában, melynek előszavában, egyebek közt, ezeket írja: „*Aki az igaz magyar nyelvet a maga eredeti igaz formájában akarja látni, tehát a régi székelyek nyelvére tekintsen, kikenél igaz magyar nyelv folytatja vagyon*“.

Kállay F. is 1829-ben megjelent munkájában megjegyezte, hogy „*rövidséggel és velős nyelvvel irtak a székelyek, oly időben, mikor még Magyarországon ugyszólván szunyadott a nyelv szeretete*“ ⁴⁾, melyről tanúságot tesznek egyebek közt az 1555-ben összeirt régi székely törvények. Hát a különben egyező nyelvnek eme magasabb fejlettsége, tökélye és szépsége éppen azt bizonyítja, hogy ősfoglaló, régibb itt lakó a székely. Érthetetlen volna, s el sem is hihető, hogy a *Karácsonyi* szerint *pásztorokból kitelepített nép* nyelve hamarabb emelkedjék a *tökély magasabb fokára, mint az anyaország előkelő népének nyelve*.

Ez a körülmény egyuttal megmagyarázza a Karácsonyi által a 4-ik csoportba sorozott, eredetüket „*fekvésüknek, alakjuknak, növényzetüknek stb.-nek köszönő*“ székely helynevek magyaros alakját is.

¹⁾ Karácsonyi: A Szék. ered. 29. 30. 1. ²⁾ Dr. Bálint Gábor: A honfogl. reviz. 129. 1. ³⁾ Karácsonyi: A Szék. ered. 55. 1. ⁴⁾ Kállay F.: Histor. Érték. 182—3. 1.

Hogy ősfoglaló és a magyarnál régibb itt lakó a székely, ezt nyelvénél jóval korábbi nagyobb és tökéletesebb fejlettségén kívül a székelyeknek ősi emlékezésén alapuló, következő mondásai is támogatják: „Székely szülte a magyart“, és: „Ha a világon székely nem lett volna, magyar sem volna“. Helyesen jegyzi meg Thury J., hogy ezeket a mondásokat a kritikával dolgozó történetbuvár is aláírhatja, mert ősi emlékezésén alapuló történeti igazság rejlik bennök¹⁾.

A székfoglaló írója, dr. Karácsonyi J. a nyelv dolgában aztán a következő kérdést veti föl:

„Ha a székelyek külön nemzetből származtak, maradt-e ennek nyoma a székelyek személy- és helyneveiben? ²⁾ Mert ha a székelyek külön nemzetből származtak volna, s a magyaroknál korábbi honfoglalók lettek volna, ennek okvetlenül nyoma volna a személy- és helynevekben, pedig nincs.“³⁾

S hogy állításának még nagyobb nyomatékot adjon, s hogy állítását még valószínűbbé tegye K. J., azt írja, hogy ime:

„A kunok egykori nyelve kihalt ugyan, és a kun beleolvadt a magyar népbe, s bár ma magyar nyelvű a kun, mégis egykori külön nyelve megnyilatkozik az ő személy-(vezeték-) és helyneveiben.“⁴⁾

Aztán példákat hoz fel (l. alább) a 13. és 14-ik századból, valamint a 15. században használt és még ma is élő kun nevekből, s azt mondja, hogy:

„Azoknak (a neveknek) párját hiába keressük egész Magyarországon, értelmét hiába kutatjuk a magyar nyelvben.“⁵⁾

Tehát — K. J. szerint — ez is a székelyeknek külön nemzetből való származása ellen szól.

Aztán összehasonlít székelyföldi helyneveket magyarországi helynevekkel, s úgy találja, hogy számos székelyföldi helynév azonos a magyarországiakkal, vagy hasonlít azokhoz, amiből természetesen ismét a székelyek Magyarországból való kitelepítésére következtet. Azt azonban elfeledi megmondani, hogy Magyarországnak azon helyein, a hol a székelyföldi helynevekhez hasonló helynevek vannak, egykoron székelyek laktak, amint ezt munkám más helyén kimutatom.

Vizsgáljuk meg tehát Karácsonyinak fennebi állításait, hogy kiderüljön azoknak helyes, vagy helytelen volta; vizsgáljuk meg, hogy maradt-e nyoma a székelyeknek személy- és helyneveiben az ő külön nem-

¹⁾ L. Thury J. A székelyek eredete. Erd. Muz. XV. K. 247. l. ²⁾ Karácsonyi székfogl. 32. l. ³⁾ U. o. 54. l. ⁴⁾ U. o. 31. l. ⁵⁾ U. o. 31. l.

zetből való származásuknak s a magyaroknál korábbi honfoglalásuknak, — amit K. J. tagad.

E célból összeállított dr. Bálint Gábor egyetemi tanár s kiváló orientalistánknak „*A honfoglalás revíziója*“ című munkájából és „*Adighe-kabard*“ szótárából egy szójegyzéket, ezeknek magyar jelentése feltüntetésével, s szembe állítom ezekkel a *Székely oklevél*dr. kötetéből, nevezetesen az V. kötetéből, a 177—320. lapokon lévő, amazoknak megfelelő székely család- és helyneveket (az 1602-iki összeírás szerint; más forrásokat külön főlemlitek), melyekről Karácsonyi nem vett tudomást, megjegyezvén és kiemelvén itt azt is, hogy dr. *Bálint Gábor* kétséget kizáró módon bebizonyította, hogy az „*Addighe-kabardok a Hunnokok egyenes leszármazói*“, tehát épp oly hunnok, mint a székelyek, amint ez a nevek összehasonlításából is kitünik.

Azután közlök néhány, Karácsonyi J. felsorolta *kun neveit*, s szembe állítom azokkal a *székely neveket* a Szék. okt. említett kötetéből, mely nevek jórészt ma is élnek. Lássuk tehát.

Adighe-kabard(-hun) szók s azok magyar jelentése.

Abe (magyarul: Szénvónó, horog).

Adik (magy.: Oda is).

Akoc (= *Akocs*) (m. tenyér).

Andol (m. lángszinű, piros szattyánbőr).

Ate (m. rakás, asztal).

Azaga (m. okosság, orvosi ismeret).

Aze (családnév, m. orvos).¹⁾

Bace (m. szőr, gyapju).

Bak (kazar kir. neve).

Bane, bene (m. tüske).

Székely személy-(vezeték-) és helynevek.

Abe patak és rét neve Udvarhelyszéken (*Abe* japán családnév).

Adik család Udvarhelyszéken.

Akacj (= *Akacs*) csal. Csikban.

Andali csal. Háromszéken.

V. ö. *Atosfalva*, Maroszákon, *Ata*, Baranya m.; *Atod*, Somogy megyében, mindkét helyen régen székelyek laktak.

Azagi csal. Háromszéken.

Azea patak, Csikban,

V. ö. *Bacson* falu, Háromsz. és Udvarhelyszéken. *Bacza* falu, Szolnokdó-boka megyében ²⁾ (1405-ben is magyar falu). *Baczi* csal. Csikban; *Beczj* csal. Háromsz., *Becsi* csal. Udvsz. *Bacz* csal. Háromszéken (1590-ben. Szék. okt. V. 146.).

Bak csal. Háromsz.

Bene csal. Csik- és Udvarhelyszéken.

Benefalva, *Bene* hegy és patak Maroszs-, *Bene* falu, Udvarhsz.; *Bene* falu Baranya megyében, *Bene* pusztá Heves és Pestmegyében, (mindenütt régen székelyek laktak).

¹⁾ L. Erd. Muz. XV. 174 ²⁾ E megyében is voltak székelyek. A *Baczától* nem messze fekvő *Magyar-Décs*e lakosait ős régi időben odatelepült igazi székelyeknek írja *Sófalvi* K. magyardécssei ref. lelkész. L. „*Adalékok a magyar-décsői nyelvjáráshoz*“, Szolnok-Dobokamegyei irodalmi, történelmi és ethnogr. Társulat 3-ik évkönyve 12. l. 1902.

Adighe-kabard(-hunn) szók és azok magyar jelentése.

Bata (magy. ütő, verő).

Beguzs' (m. érdes, koszos).

Beg (m. pók).

Birgo (Birko) (m. bércz, hegy)

Blane, blene (helene) és *Bilim, bölöm, bölön* magy. vadállat, szarvas.

Bod (m. füstölőszer, tömjén, szag)

Blenese (m. szarvastej).

Bulan (férfi neve).

Bzage (m. baj, veszély).

Berzel (férfi név).

Borotalmat (m. határ oldalon fekvő).

C'ér (m. a név).

Cine (m. vizes, nedves).

C'ide, S'id, Sjide (m. földtű, spárga);

Ciriko S'irik'o, Sjik'ik'o (magy. répa).

Cikhu (m. földgyerek).

Cife (m. földfi, ember).

Csit (S'it, Sjit) (m. megállj !)

Székely személy- és helynevek.

Bató csal. Udvarhelyszéken és a Kun-ságban; *Iteő* (Ütő) cs. Háromszéken.

Beguz (1567-ben így írva), ma Bögöz falu Udvarhelyszéken.

Beg cs. Háromszéken, *Bege* cs. Csik- és Marosszéken, *Bega* folyó Temes megyében (hol szintén laktak székek-lyek régen.)

Birga cs. Háromszéken, *Hegy*, cs. u. o. és Udvarhelyszéken.

Bejen (1334-ben és 1567-ben), ma *Bölön* falu Háromszéken; *Belény* falu Gömör megyében, *Belényes* f. Bihar megyében, (mindenütt régen székelyek laktak.)

Bod cs. Háromszéken, *Bidő* cs. u. o. *Szagos* cs. Marosszéken, *Bod-os* falu Háromszéken; *Bod* falu Heves m., *Boda* falu Baranya m., *Boda* puszta Veszprém m.-ben (mindenütt régen székelyek laktak).

Blenesi csal. Csikban.

Balánbánya Csikban.

V. ö. *Bizak* cs. Háromszéken, *Bize* falu Sopron megyében (itt is laktak székelyek.).

Berze csal. Udvarh. széken.

V. ö. *Borolt* (1224-ben) ma *Barót* község a Székelyföld szélén.

Csere cs. Udvarh. sz., *Csere*-falva Marosszéken, *Csere* puszta Baranya m.. *Csere* f. Szabolcs m.-ben (mindenütt régen székelyek laktak).

Cziene csal. Csikban.

Czider csal. Háromszéken.

V. ö. *Czierenek* cs. Háromszéken

Czikó cs. Csik- Udvarh.- és Háromszéken.

Czifó (1602), ma *Csifó* cs. Udvarhelyszéken.

Csitfalva Marosszéken, *Csit* és *Cset* csal. Marosszéken. *Csid* személynév a 13. században Győr és Sopron megyében, hol régen székelyek laktak.

Adighe-kabard(-hunn) szók s azok magyar jelentése.

Cso, Csjo, Cjo, (m. szarvasmarha).

Csobat-a (m. marhaütő, mészáros ? Székelyföldön ma is „marhát ütnek“).

Czopon (helynév).

Csjur (m. szállás, tanya).

Cut (m. szó, hang).

Czuta (családnév, Erd. Muz. XV. K. 174. l.).

Cej (*Csej*) (m. szőrből való, szűr.).

Daga (m. kövérség, zsír, olaj).

Dane (m. selyem, sericus).

De (m. töke, csutak).

Degu (m. süket).

Daka (m. vég, tuskó).

Eska (Eszka) hunnév.

Fene (m. belekötés, verekedés).

Fice (m. fütös).

Fete (m. fátyol).

Gebev (m. nagyon bő termés).

Ged (m. tik, tyuk).

Gef (m. kiáltás, jajgatás).

Gide (m. fejsze).

Gore (m. daganat).

Székely személy- és helynevek.

Czio- (1602), ma *Czo-falva* Háromszéken, *Czo* (*Czio*) csal. Haromszéken, *Czia* csal. Három- és Csikszéken.

Csobot falu és családnév Csikban.

Csupan csal. Háromszéken.

Csur csal. Udvarhelyszéken (1567).

Czut finév a székely krónikában, *Czót* falu Veszprém megyében (hol székelyek laktak régen).

Cziata cs. Csikban.

V. ö. *Csej-d* falu Marosszéken.

Dago patak Marosszéken,

Dág falu Esztergom megyében, (hol régen székelyek laktak).

Dane csal. Udvarhelyszéken. *Dánfalva* Csikban és Szatmár megyében; *Selyem* csal. Csikban, (*Dane-v* bulgár államférfi neve; a *v* betű szláv ragaszték).

De csal. Udvarhelyszéken, *Dea-*, *Dia-falva* Udvarhelyszéken, *Tőke* család Udv.- és Csikszékben, *Csutak* család u. o. *De-ság* patak Udvarhelyszéken.

Degj cs. Marosszéken, *Süket* cs. Káoszonszékben.

Dakos csal. Csikban, *Dákó* falu és pusztá Veszprém megyében, (hol székelyek laktak).

Eskő csal. Háromszéken.

Fena csal. Csikban.

Ficzj csal. Csikban, *Füstös* cs. u. o. (*Fitse-ff* bolgár tábornok, az *ff* szláv ragaszték).

Fetes csal. Háromszéken.

Gebe csal. Udvarhelyszéken.

Gede cs. Csikban, *Tikosi* és *Tyukosi* cs. Udvarhelyszéken, *Gede* falu Gömör és Nográd megyében (hol régen székelyek laktak.)

Geje patak Háromszéken.

Gido-falva Háromszéken, *Göde* csal. u. o.

Gor és *Goro* csal. Udvarhelyszéken, *Gere* cs. Csik- és Udv.-széken, *Gor* (*Guor*) falu Vas megyében, (itt is székelyek laktak régen).

Adighe-kabard(-hunn) szók s azok magyar jelentése.

Gelen, Galen, (m. omlik, esik).

Gegu (m. társ).

Ghar és *Khar* (m. szolga).

Gharkha (m. szolgabíró).

Gorda (Hunnév).

Ghun (m. ég, szárad).

Ghuszer (m. lovaskisérő).¹

Hudd (m. boszorka).

Hatikoj (hun törzsnév).

Iszla (hug. nemes neve).

Ipaó (m. feje, első).

Iki, ike (m. vége, möge).

Iko (m. fija) *Igo* (m. í-gy).

Jegen (m. olvasás, tanulás).

Jelen (m. tarka és párducz).

Keke, Koko (m. tojás, mag).

Kjenges'(sj) (m. tanácskozás).

Koc' (m. közep, bél, has).

Kite (m. áizs).

Kanze (m. szarka).

Székely személy- és helynevek.

Gele cs. Háromszéken, *Gelljen* cs. és patak Marosszéken, *Gelen-cze* falu Háromszéken, *Gellény* falu Nyitra megyében (hol régen székelyek laktak).

Gegő csal. Udvarh.- és Háromszéken. *Geges* falu Marosszéken, *Gégény* Bihar és Szabolcs megyében (hol régen székelyek laktak).

Kar cs. Marosszéken, *Szolga* cs. Udvarhelyszéken.

Harko cs. Marosszéken, *Kurkó* csal. Csikban, (*Hariko* japán családnév).

Garda, Korda, Gerdei csal. Udvarh.-széken, *Gorda* M.-Vásárhelybe beolvadt falu Marosszéken.

Gan, Gene, csal. Háromszéken, *Gen* folyó a Vág vidékén 1247-ben (a hol székelyek laktak).

Huszár cs. Csik- és Marosszéken.

Huddó helynév Háromszéken, *Hudj* cs. Marosszéken, *Hodgya* falu Udvarhelyszéken.

V. ö. *Hatolka* (1567) ma *Hatolyka* falu Háromszéken, (tehát nem szláv szó).

Iszló falu Marosszéken, *Iszlai* csal. u. o. (nem szláv név, mint K. J. állítja).

Ipo csal. Udvarhelyszéken, *Ipp* falu Szilágy megyében.

V. ö. *Ilke* (*Ülke*) falu Udvarhelyszéken, *Ilka* Szatmár megyében, *Ilka* pusztá Somogy, Veszprém, Pest várm. *Ilka-telep* Temesvm, (régen szék. lakt.).

Igo csal. Háromszéken.

V. ö. *Jegety* cs. Háromszéken.

Nyelen cs. Háromszéken.

Koko (=tojás), *Koka* csal. Csikban, *Keökes*=*Kökös* falu Háromszéken, *Koka* falu Pestm.; *Koko-jza*=*áfonya* Csikban.

V. ö. *Mengecz* csal. Marosszéken.

Koczj cs. Udvarhelyszéken.

Kite csal. Háromszéken.

Konza csal. Háromszéken, *Szarka* csal. Udvarhelyszéken.

Adighe-kabard(-hunn) szók s azok magyar jelentése.

Kamon (m. árpasör).
Kare, Kari (m. barna).
Kanamat (név).
Kaube (m. kifordult, pártütő).
Kende (m. törvénytevés feje, törvénytevés atyja).
Kile, kifje (m. szállás, kunyhó).

Kole (m. gólya (madár)).
Kolepee, Kulpee (m. gólyahely, madaras hely).

Kopes'e (kopece) (m. vadkan).

Kopon (helynév).

Ku (qu, m. haj, héj) Ku-j (m. kopasz; héjától megfosztott).

Kuzine (m. rosta).

Kuzin (m. megy, mozog).

Koza, Koszo (hun-kazar törzs névnek tőalakjai),

Székely személy- és helynevek.

Kamonci cs. Marosszéken.
Kari cs. Csikban.
V. ö. Konabi cs. Háromszéken.
Góbé, székely gunynév.
Kende a 16. század közepéig a székely főtisztek neve.
Kijltlen (1567. Szék. okt. II. 222.); *Kilin* (1602-ben), ma Kilyén falu Háromszéken.
Kolya cs. Marosszéken.
Kulpen (1332-ben), *Keolpen* (1567-ben), ma *Kölpény* falu Marosszéken (vizi madarakban gazdag nádas tava van). *Kulpin* Bács-Bodrog megyében, *Kölpény* falu Szerém megyében (mindenütt régen székelyek laktak).
Keopeocz (1567-ben), *Keöpeczi* (1602-ben), ma *Köpecz* falu Háromszéken.
Kupan csal. Háromszéken; *Kupon*: hely- és pataknev u. o.; *Kupon* hegy Szerém megyében, a hol 1210—1258-ban székelyek laktak.
Kujaszt, gujaszt és *guvaszt*: héjától megfoszt; tavasszal a nedvkeringés megindulásakor egy darab sima fűzfágról a héjat lehúzzák egészében, ez a „*kujasztás, gujasztás, guvasztás*”; a lehúzott héjból tilinkót csinálnak. *Kujad, gujad, guvad* a fa: lejön, lehúzható a héja.
Kuzin cs. Csikban, Rostás cs. Udvarhelyszéken, *Kuzin* falu Ungvm.-ben.
Kuzin cs. Undvarhelyszéken és Mozsos cs. u. o.
Koza csal. Csikban és Marosszéken; *Kosza*, egyik tizes neve Gyergyó-Alfaluban (Csik vm.); és *személynév*; ¹⁾ *Atkoza* erdő neve Ditró határán ²⁾.

¹⁾ *Kölnönte*: Gyergyó tört. 18. l. ²⁾ Nevezetes, hogy éppen Gyergyóban (Csik várm.) fedezett fel Jósza Sándor igazgató-tanító *Ditró* község határában hun-székely betülkkel teleirt köveket, 1913-ban. A fentiek is igazi hun-székely nevek. A feliratok megfejtése talán sok dologra világot derít.

Adighe-kabard(-hunn) szók s azok magyar jelentése.

Koszo-n (m. hun-kazarné, hun-kazar asszony).

Koza-rsziz (h.-kazar szüz, hun-kazarnő).
*Koscha*²⁾ (családnév).

*Kesouga*²⁾ (családnév),
*Kuvazsogo*²⁾ (családnév)
Kotrakh (törzsnév).
Kure (m. burján).

Keszt (Kezd³⁾) (családnév)

Khede (m. kert).

Kibe (m. kaliba).
Lebed (m. (fehér) madaras hely).

Lige (m. galy, ág).

Mace (m. sáska).

Makhse (m. teve).

Niko (m. oldal, lat. latus; fél, dimidium).

Székely személy- és helynevek.

Kászon, Csikszék volt fiúszéke, és *Kászon* (Kis- és Nagy-) falu.¹⁾ (V. ö. *Asszonyfalva*, *Asszonynépe* faluk a magyar vármegyékben).

Koszarszi patak neve Háromszéken.

Kósa cs. Csik-, Maros- és Udvarhelyszéken.

Kosog, patak Udvarhelyszéken.

V. ö. *Kuvaszó*, patak u. o.

Kotró és *Kotnár* cs. Háromszéken;

Kóre cs. Háromszéken, *Burján* csal. Marosszéken. (Egy fajta növényt Udvarhelyszéken *Kurgye-nak* hívnak).

Kézd hely- és pataknev. Háromszéken; *Kizdi*, *Kyzdi*, *Kyzd*, *Kezd* csal. Csik-, Maros- és Háromszékben. *Kézd* (ma Szászkézd) Szeben megyében hely- és pataknev; u. o. *Kozd* nevű patak is van, ama helyen 1210—1258-ban székelyek laktak, tőlök származott a név. (I. Századok, 1912. évf. 4. füz. 294. l.).

Kede (Nagy- és Kis-) falu Udvarhelyszéken.

Kibé-d falu Marosszéken.

Lebed pataka Csikban (1676-ban, Szék. okt. II. 359.).

Ligo csal. Udvarhelyszéken, *Ág* csal. Háromszéken.

Maczi cs. Háromsz., *Moczi* csal. Marossz. *Sáska* cs. u. o.

Maksa falu Háromszéken.

Nyíko hegy és folyó neve Udvarhelyszéken. (*Niko-v* bulgár családnév, a v szláv gázsték).

¹⁾ A „*Sepsi*“ régi székely Szék- és családnévet sem lehet a magyar nyelvből megmagyarázni. Azt hiszem, ez a név az adighe-kabard-hun „*se*“ és „*psi*“ v. „*pse*“ szók összetételéből keletkezett. „*se*“ magyarul: fehér, világos; „*psi*“ v. „*pse*“ magy.: szép; fénylő; „*Sepsi*“: világos fénylő = *fényes*. Olyan forma ez, mint a Királyhágón túl (Magyarországon) *Fény* és *Fényes*, *Világ* és *Világos*, Királyhágón innen (Erdélyben) *Hírvilág* helységnevek. „*Sepse*“ helységneve Baranya megyében, a hol régen székelyek laktak. ²⁾ L. az Erd. Muz. XV. K. 174. l. ³⁾ U. o. A. kaukázusi kabardoknál családnév.

Adighe-kabard(-hunn) szók s azok magyar jelentése.

Ogu (m. ég, caelum).

Oro (uanc) m. nyereg, *Ane* (asztal).

Pane (m. tüske, csipke).

Page (m. büszke).

Pago (m. orratlan).

Pekhu (m. előljáró, főnök).

Pir, pur (m. nevendék).

Pirip (m. pipacs),
Makho (m. hő, fény, tűz) } ezekből:

Rowa (hun fejedelem neve).

Szakho (m. pernye, hamu).

Sate (m. tejjel).

Setzs'ej (m. padka, diván),

Sido-v¹ (családnév).

Sille (m. világos, fejjér, hó).

Sina (m. félénk).

Szabe (Szabir hunnok nevének változata).

Székely személy- és helynevek.

V. ö. *Oki* csal. Marossz. (*Oku* japán családnév), *Oka* falu Sopron m.-ben.

Ana csal. Udvarhelyszéken, *ua* = fel, rajta, *ne-n* = nyugszik, székely: nyugodalomtöke = nyereg.

Pan csal. Háromszéken. *Panit* falu Marosszákon, *Pann* f. Nyitra megy., *Panyit* Gömör megyében, *Panit* Szilágy megyében (mindenütt régen székelyek laktak).

Páke falu Háromszék., Zala-, Pozsony m., (itt is székelyek laktak); és a Kunságban.

Pako cs. Háromszéken, *Pakot* cs. Udvarh.-széken, *Pago* f. Borsod m. *Pagi* major Zala m.-ben, (itt is székelyek laktak régen).

Beke cs. Csikban.

Piri, pire = csirke, *piri-ke* = kis csirke, ebből: *pirinko, purunkuly* = kis gyerekek.

Pirip-makho, ebből: *piri-mókos*. A feltűnő módon, cifrán öltözködőre mondják, aki feltűnik a társai között, mint a pipacs a buza között. „*Feltűnő nagy pirimókoson*“. *Piri* pusztá Hont megyében. (itt is székelyek laktak).

Rava falu Udvész., *Rua* személynév 1181-ben Veszprém m.-ben.

Szuko patak Háromszéken.

Sata cs. Udvarhelyszéken.

Seczj cs. Marosszákon.

Sido csal. Udvarhelyszéken, Marosszákon és Háromszéken.

Sille csal. Udvész., *Silló* cs. Csikban, *Selye* falu Marosszákon.

Sinna csal. Háromszéken.

Szabé-d falu Marosszákon.

¹⁾ Erd. Muz. XV. k. 173. l., a v betű szláv ragaszték,

Szall (m. uszó test, talp, tutaj).

Szig, Szigge, Szike (m. szék, meg-szállóhely, lakóhely).

Szoku (m. haj, sörény).

Teko (m. győzés, lat. victoria).

Tle, (tele, tile) (m. dűlő, föld), ezekből:
d (magy. tér, hely)

Tili, tuli (m. tűzszin, piros, vér).

Tirku, Tirko (m. torok, begy (inglu-vies).

Thario (m. eskü).

V. ö. *Szálttelek*, falu Marosszéken, *Száldobos*¹⁾ falu Udvarhelyszéken.

Zekes (1567-ben) ma *Székes*, falu Marosszéken, *Széki* puszta Gömör m., *Székhalom* puszta Békés megyében (mindenütt régen székelyek lakt.); *Székes* patak Háromszéken.

Szok csal. Csikban.

Tako cs. Háromszéken.

*Te-le-d, tiled, Tilled*²⁾ földtér, földterület, aztán: Tillerda, Tilega, Tylegd,³⁾ később *Telegd* (Udvhsz. régi neve).

Tulit cs. Csikban, *Piros* csal. Udvarhelyszéken.

Tirko, hegy neve Udvarhelyszéken.

Toria (1324-ben), *Thorya* (1479-ben) falu Háromszéken.

¹⁾ A Székelyföldön, még gyermekkoromból emlékszem, hogy bizonyos alkalmkor használtak zajtűtő készülékeket, az emberek összegyűjtésére. Két megfelelő hosszúságú és vastagságú deszkát úgy függesztettek föl valamely vízszintes n álló gerendára, hogy a kettő között kis rés maradt, s mindkettő szabadon lóghatott a levegőben. Ehhez járult két fából való *batóka*, ejtve *botókának* is, hasonlók voltak a huspotyolóhoz. Egy erős ember a kettőt két kezébe vette s a szabadon függő deszkákra való váltogató, gyors ütésekkal nagy és messze elhallatszó zajt csinált velük. Ez volt a „száldob”. Ősi szónak kell lennie; a *batóka* is az. A *B.* betű alatt látható, hogy „*batia*” adighe-kabard-hun nyelven: *ütő, verő*; a *ka* magyar kicsinyítő szócska; tehát *bataka*, *batóka*, *botóka* = *ütőke*, *verőke*.

Régen, bizonyos esetekben, a székelyek hadba való összehívása száldobokkal történt. A három erdélyi nemzetnek 1463. ápril. 20-án, Budán tartott közgyűlésében hozott szabályok (melyeket Mátyás kir. megerősített) X. pontja a székelyek fölkelése összehívására vonatkozólag így szól:

„A fölkelésre összehívásuk véres karddal, vagy a székely ispán levele által történik. *De mikor a szükség lármás hadi zaj keltésére kényszerít, a veszélyt minden szék kapitányai dobokkal és száldobokkal (tympanis et Zaldobonibus) kiálttassák meg.*” (Szék. oklt. I. 198.).

²⁾ L. IX. Gergely pápának 1235-ik évből való levelét: „*Archidiacono de Tilled*”. Theiner: Monumenta I. 139.

³⁾ u. o. 138. 559. 561. I. Karácsonyi, egyebek közt, azt írja székfoglalója 71. lapján, hogy 1210—41. években egyes bolgár és orosz pásztorok felkeresték a mai Székelyföld némely területét, és ott egyes pontokat elneveztek, s ezeket a neveket a később betelepülő székelymagyarok átvették, s ebből akarja aztán kimagyarázni K., hogy a Maros és Küküllő völgyeiben betelepedett székelység területének már a tatárjárás előtt, 1235-ben megvolt a hivatalos neve: *Telegd: telegdi főesperesség, telegdi megye*. A dolog pedig úgy áll, hogy a *Teled, Telegd* név ősi *hun* név, s ez is a székelyek ősfoglalását, s a névnek fölük való származását bizonyítja. A *Tilled, Telegh, Telegd* név ősnév megfelel a latin *terra* szónak, mint a fentiekből látható. Ős név a *Kézd* hely- és pataknev is (Háromszéken), a mai Szász-kézd neve is székelyektől származott. (L. Peselneknél). Sőt hihető, hogy a *Csik* név is az; Adighe-kabard-hun nyelven *Ci* (Sji, Csi) annyi mint terület, föld, vidék; *ke*: vég, hát, szél, *Csike*: földvég, földszél; idővel a végső e betű lekapott, s lett *Cik, Csik*, mely terület a székelyföld keleti szélén van.

Adighe-kabard(-hunn) szók és azok magyar jelentése.

Ukh és *Ikh* (m. folyó viz, üggy)
Var-Ukh (m. fekete üggy).

Uorei (m. verekedő).

Ur-ukh (folyó neve).

Zagan (m. megnyugvás, requies).

Ze-ze, zez (m. süttő, égető, epe).

Zsiller (m. földnép).

Székely személy- és helynevek.

Fekete Wgh,¹⁾ *Fekete ijg*²⁾ a mai *Fekete Ügy* folyó Háromsz., *Ugh* puszta Veszprém-, Vas m.-ben, *Ugh* falu és puszta Nyitra m.-ben, U. o. *Hug-er* 1338-ban³⁾, *Ug-er* 1421-ben³⁾ (Mindennütt régen székelyek laktak). *Ika*-falva Háromszéken, *Folyfalva* Marosszéken, *Fulyi* falu Vas m.-ben, *Folyó* csal. Csikban.

V. ö. *Uraj* falu Marosszéken. Uraj f. Gömör m.-ben, *Urai-Uffalu* Vas megyében, (itt is régen székelyek laktak).

Vrak (*Urak*) csal. Háromszéken.

Zágon falu Háromszéken.

Zezeg csal. Háromszéken, *Süttő* csal. Udvarhelyszéken.

Zsellér (jobbágyféle) földönlakó.

Nem folytatom tovább a nevek felsorolását s azoknak egymásmellé állítását. A felsoroltakból is meggyőződhetik az olvasó, hogy itt nem egy-két név véletlen egyezéséről, hanem az *adighe-kabard-hun* és *székely-hun* nevek egész csoportjának nyelvbeli rokonságából folyó formai és jelentésbeli azonosságáról s hasonlóságáról van szó; és ezek a nevek a mai Székelyföldön kétségtelenül mind a székelyektől származtak; s a melyek ezek közül a Királyhágón túl (Magyarországon) is megtalálhatók, azok a nevek is csaknem kivétel nélkül mind éppen ama helyeken fordulnak elő, a hol egykoron, oklevelesen bebizonyítottan, székelyek laktak; tehát azok a nevek is mind a székelyektől származtak. E tényről azonban nem szól Karácsonyi a székelyföldi és királyhágóntuli (magyarországi) helynevek összevetésénél, szembeállításánál; de amikor a „székely“ név eredetét próbálja megmagyarázni, akkor már ő is 17 helyet jelöl meg a Királyhágón túl (Magyarországon), ahol szerinte is régen székelyek laktak (L. Székf. 55—58. l.), s ahol a helynevek az egykori székely lakosok emlékét őrzik.

Elesik tehát Karácsonyinak az az állítása, hogy a székely személy (-vezeték)- és helynevekben nem maradt semmi nyoma a székelyek külön nemzetből való származásának s a magyaroknál korábbi honfoglá-

¹⁾ 1537-ben és 1548-ban így írva. Szék. oklt. III. 191—2. (1548); és IV. 14.

²⁾ 1544-ben így írva. Szék. oklt. III. 273.

³⁾ Knauz: A Szentbenedeki apátság. I. 241.

lásának, s. így amit K. J. cáfolni akart, azt éppen megerősítette; mert a fentiek szerint *igenis sűrű nyoma maradt a székelyek nyelvében az ők külön nemzetből való származásának s a magyaroknál korábbi honfoglalásának*, a mely utóbbi körülményt legujabban dr. Nagy Géza is bizonyítja¹⁾.

Meg kell említenem azt is itten, hogy Karácsonyi Csik- és Háromszéket nem is vette föl az egybevetés alapjául, pedig e székekben számos ősi hunn-kabard-székelyszemély-, hely- és folyóvíznevét találjuk ma is, mint a fennebbi névjegyzékből is látható. Felsorol ugyan (Székf. 34. l.) K. néhány helynevet említett székekből, de azokat szláv eredetűeknek mondja, s nem tartja alkalmasoknak az összevetésre. Itt sem jár el tehát kellő körültekintéssel; hiszen az általa felsorolt s szlávnak mondott nevek között is vannak hunn-kabard-székely eredetű nevek. Csikban pláne most fedeztek föl egész könyvtárra való hunn-székely feliratokat.

Most szembe állítok a Magyarországra betelepített kunoknak Karácsonyi által felsorolt²⁾ nevei közül egy néhányat a székely nevekkel, ugyancsak a Szék. okt. köteteiben lévőkkel.

A Magyarországra betelepített kunok nevei.

Keyron (1266).

Michi

Chibuk

Ona

Kuncsek

Kabak

Konta

Illan

Gyolcha

Székely nevek.

Kuron (1602-ben) csal. Marosszéken.

V. ő. Michke cs. Háromszéken.

V. ő. Chyba (Csiba) falu Marosszéken, és Csiuba u. o., Csibi csal. Csikban; (Shiho Chiba japán tudós neve.).

Ana csal. Udvarhelyszéken.

Koncsag és Koncsak csal. Csikban, Koncsa csal. Háromszéken, Koncsék cs. a Jászságban.

Kobak cs. Mărosszéken.

Konta cs. Csikban, Kanta cs. Háromszéken.

V. ő. Hama patak Udvarhelyszéken, Illan-cz patak Csibban; Illendfalva Marosszéken, Illancs finév a Szék. Krónikában; Illos patak Háromszéken.

V. ő. Olcij (Olcs v. Olcsa) székely finév 1311-ben (Szék. okt. I. 33.). Olczi cs. 1602. Háromszéken. (Sz. o. V. 188.).

¹⁾ L. *Ethnographia*, 1912. évf. 4. füz. 219. l.

²⁾ Karácsonyi J.: A székelyek eredete, 31. l.

**A Magyarországra betelepített
kunok nevei.**

Korcza

Boycha

Köncsög

Kötöny

Bugacz

Inka

Jangot-szállása

Székely nevek.

Korcza (ruharész neve). V. ö. *Karcz*-falva Csikban.

Burcha cs. Háromszéken, 1516-ban (Szék. okt. III. 191). *Bojta* (később *Böjte*) csal. Maros-, Udvarh- és Csikszékben. V. ö. még: *Bocsó* cs. Háromszéken, *Baiczi* cs. u. o.; *Bojta* kun vezér Árpád idejében (Ethnogr. 1912. évf. 4. f. 216. 1.)

Köncse cs. Csikban.

V. ö. *Kote* cs. Háromszéken, *Kető* (Kötő) cs. Udvarhelyszéken.

Bogaczi cs. Csikban.

Irka (valósz. elmás. *Inka* h.) csal. Háromszéken.

V. ö. *Szongota* csal. Udvarhelyszéken, *Zongota* hely- és patak név u. o.

Ezeket kívül vannak még a Székelyföldön következő székely családnevek (az 1602-iki összeírásban):

Urkon (Uar-khon=várkun, a hunok egyik mellékágának neve). *Okmár*, *Butak*, *Csogori*, *Kömöz*, (és *Kömöz* hegy Marosszéken). *Barok* (Baramuk?) *Saran*, *Kurkó*, *Kuna*, *Husit*, *Csaram*, *Komlat*, *Vasmat*, *Marhat*, *Kofis*, *Csükez*, *Kanisztos*, *Kortomaz*, *Jegeti*, *Ombot*, *Oncsok*, *Ketrán*, stb. Fölemlíti K. a *Koyan-Pálszállása* kun nevet is. Ehez némileg hasonló székely név: *Korion* csal. Marosszéken, és *Pálhegy* csal. Udvarhelyszéken. (Palwelge=Pálvölgye a 15. században Bars megyében, hol régén székelyek laktak).

Lám, amely neveknek párját Karácsonyi nem találja Magyarországon, s amelyeknek értelmét a magyar nyelvben hiába kutatja: azoknak párját megtaláljuk a székelyek neveiben, s értelmét megtudjuk a *hunnok egyenes leszármazói: az adighe-kabardok nyelvének segítségével*. Ennek pedig az az oka és magyarázata, hogy a *kunok* is *hunnok*, a kun név csak változata a hunn névnek. A székelyek korábban, a kunok későbbben jöttek be Magyarországra, mint a magyarok, s ezért minkettől megmaradt nyoma a nyelvben egykori külön nemzetből — és nem Árpád magyarjai közül — való voltuknak.

Kállay említi, hogy Klaproth német orientalista és utazó azt írja, hogy az orosz krónikák szerint a *palócok* éppen azok, kiket a byzanti írók *kunoknak* (kumanusoknak) neveznek (*Kállay*: Hit. Ért. 57. 1.). *Jernei* keleti utazó szintén. Karácsonyi pedig azt írja (*Székfogl.* 30. 1.), hogy „a székely tájszólás a göcsei (vasmegyei) és a mátravidéki (palóc) tájszólásokkal némely hangzóra, szavakra, mondatokra nézve egyezik.

Jakab Elek, aki a helyszínen látás, hallás, régi oklevelek és anyakönyvek segélyével alaposan tanulmányozta a *palóczokat*, *göcsejeket* és a *vágvölgyi és bihari székely telepeket*, azt írja, hogy a *palócz-székely rokonság nemcsak tájszólásbeli, de ethnographiai, gondolkozásbeli és érzelmi, műveltségi és jellembeli rokonság*. De politikai tekintetben különböznek egymástól. A göcseinél a *nyelvjádrás és ethnographiai viszonyok mutatják a palócz-székely rokonságot*.¹⁾ Különbözik *Engel, Pray* (in *Decret.*) *Szegedi* (in *Vit. Reg. Hung.*) is a székelyek és kunok rokonságát vallották. Dr. Bálint Gábor egyetemi tanár s kiváló orientalista pedig bebizonyította, mint fennebb is említettem, hogy a kunok nyelve *adighe kabard-féle* nyelv, melynek anyaga és logikája azonos a magyar nyelvvel, azért is cserélte föl a *magyarországi kun nemesség nyelvét igen rövid idő alatt a magyar nyelvvel*²⁾.

És itt idézem Karácsonyi székfoglalójából a következő részt:

„A székelyek nyelve teljesen egy a Királyhágón innen (Magyarországon) lakó magyarok nyelvével... Csodálhatnók, hogy a hun eredet vitatói ezen roppant jelentős és annyszor kifejtett, dönthetetlen nyelvi bizonyíték ellenébe nem vetették ezt: a kunok is a XI-ik század végére megalakult magyar nyelvet beszélik most, pedig lám más nemzetről származtak! Azonban, ha tudjuk, hogy a hun eredet vitatói rendszeren magyar nyelvűnek tartottak Nimródától kezdve mindenkit, a ki lóháton járt és diadalt aratott, szkitát, parthust, hunt, kunt, besenyőt, nem csodálkozhatunk, ha a kunok mai magyarnyelvűségéből vont ellenvetésre nem is gondoltak. Nekik hiába maradt fenn a Petrarca kodex (Codex Cumanicus), nekik hiába írják világosan az oklevelek, hogy a XIII. századbeli kun főurak tolmács útján érintkeztek a magyarokkal, letagadják a csillagot az égről s a kunokat már beköltözésükkor magyar nyelvűeknek tartják“³⁾.

Mindenek előtt megjegyzem, hogy éppen Karácsonyinak van a legkevesebb oka s legkevesebb joga arra, hogy a székely kérdésben ilyen hangon beszéljen, ezt kimutattam már „*Vergődés*“ című, 1911-ben megjelent füzetemben; éppen a székfoglaló tagad le holmi csillagokat az igazság egeről. Aztán meg ne igen hivatkozzék székfoglaló ur az „*ártatlanul Codex Cumanicusnak keresztelt*“ *Petrarca kodexre*, mert az ugyancsak téves dolgokat tartalmaz; hiszen kiváló orientalistánk: dr. Bálint Gábor egyetemi tanár bebizonyította, hogy *kun nyelvről az egész kodexben egy szó sincs, csak tatár nyelvről*; pl. a kidolgozó a kodex 17-ik talányának téves értelmezéséből azt hozta ki, hogy a krimi tatárok magukat *hunn* néven nevezték.

¹⁾ L. Századok, 1896. évf. 581—606. és 693—704. lap.: *Székely telepek Magyarországon*.

²⁾ Dr. Bálint Gábor: *A honfoglalás revíziója*, 169—170. l.

³⁾ L. Dr. Karácsonyi J.: „A székelyek ered.“ c. székfogl. 29. 30. 31. l.

A talány eredeti (tatár) nyelven, magyaros átírásban ez:

Kecsak uthin keg-in-de szcmirir.

Megfejtése: *Ol huun* (hibás az *ol coun*, *koun*, *kojun* helyett.)

Magyarul: *Kicsi fűnek tövén meghízik. Mi az? „Az a birka“.*

A kidolgozó így fordította:

„Paucó... crusto impingvatur. I. e.: Cumanus“

Magyarul: **„Kevés kenyérhéjon meghízik“. Mi az?**

Megfejtés: **„Az Hunn“** (vagy Kuman, Kun?)¹⁾

A Codex 1883-iki pótlékában a talány helytelen megfejtését a kidolgozó helyesbiteni akarván, így fordította: *„paucó... crusto saginatur... quis ille sit? ol hunn (i. e. cumanus).“*

E fordítást aztán úgy vélte igazolhatónak, hogy a *Tatár* volt az ur, a *Hunn* (v. Kun?) pedig a szolga, akinek a kenyérhéj is elég, hogy meghízzék.

A kidolgozó ugyanis a *kojun* (latin írással *cojun*, magyarul *birka*) szónak *coun*, *cuun* kiejtését hallotta, s ezt aztán *hunn*-nak írta.¹⁾ Ugyebár szép fordítás, és még szebb helyesbités? És erre a Codexre — amelyik a *birkából* *hunt* v. *kunt* csinált — hivatkozik a székfoglaló írója, K. J. dr.!

Azon se akadjon fönn Karácsonyi, ha az oklevelek azt írják, hogy a kun főurak a XIII. században tolmács útján érintkeztek a magyarokkal. Hiszen pl. *a szebeni, brassói és besztercei különálló területeknek egymástól annyira elütő volt a dialektusa, hogy még 1859-ben azt írta Kövári László²⁾, hogy e külön vidéki szászok némely kifejezésekben annyira nem értették meg egymást, hogy kénytelenek voltak magukat egymással oldh nyelven megértetni.* Pedig e területek nyelve mind a németből származott. Ez elütő dialektusról ezelőtt 30 évvel én is hallottam beszélni Medgyesen, ott tartzkodásom idején. Azt olvastam nem régen, hogy az osztrák és magyarországi szlávokról is a kongresszusok alkalmával mindannyiszor kiderült, hogy egymás között a német nyelvet kénytelenek használni, ha meg akarják egymást érteni.³⁾

A kunok székely-magyar rokonságán se ütközzék meg K. J. ur; gondolja meg, hogy volt idő, amikor pl. *Hunfalvi* a bolondok házába küldte azt, aki a *japán nyelvrokonságról álmodozott⁴⁾*. Dr. Bálint Gábor is bizonyítja, hogy a *Turánság* legkeletibb fájának, a Japánoknak

¹⁾ Dr. Bálint G.: A honfogl. reviz. 166—8. 1.

²⁾ Erdély tört. I. 88.

³⁾ L. „Pesti Napló“ 1912. évi szept. 1. 206. sz. 5. 1.

⁴⁾ V. ö. „Budapesti Hírlap“, 1904. évi febr. 6-iki 37. sz.

nyelve a kaukázusi Adighe-kabardok nyelvével szoros összefüggésben van, s ez csak abban lelheti magyarázatát, hogy az arisztokrata lovag Japánok egykor a szintén arisztokrata lovag *Hunnok* keleti szomszédai és rokoniak voltak¹⁾. Ma már hirdetik a japán-magyar rokonságot német, francia, angol és japán tudósok egyaránt. Sőt az iskolai könyvekben is benne van, hogy turáni nép a japán is²⁾, mint a magyar. Aki a székelyek történetével foglalkozik, és a dr. Bálint G. keleti nyelvészeti munkáit figyelmen kívül hagyja, az bizony tévétel uton jár mindig, amint ezt éppen a székfoglalóban sajnosan látjuk.

A székely személy- és helynevek tehát éppen a Karácsonyi elmélete ellen tesznek hiteles tanubizonyosságot!

A „szék” szó és a „székely” név eredete és jelentése.

Karácsonyi J. a „szék” szó és a „székely” név eredetét és jelentését is könnyen és hamar megmagyarázza. Nem kellett hozzá egyéb, csak egy kis okoskodás.

„A székelyek — írja K. J. — a magyar sereg előtt mentek, hogy átjárókat vágjanak, utat mutassanak az erdőkön át. A magyar sereg kiegészítő csapataivá váltak ekként az útkészítő székelyek. Ez az útvágás oly fontos teendőjük volt, hogy aztán erről kapták megállapodott, hivatalosan is elfogadott, napjainkig annyit kutatott és félreértett nevüket is.

Mivel most már tudjuk, hogy a magyar seregben az erdőségi székely-magyaroknak nagy, jeles teendőjük az utak vágása, elkészítése volt, könnyen rátalálunk a székely szó eredeti értelmére.

A magyarok tömérdek szlovént hódítottak meg a honfoglaláskor és tömérdek szavukat átvették.

A szlovén nyelvben e szó (főnév) szék (sjek) annyit jelent mint **vágás** (most a belőle képzett **sekati** igében él, épp így a latinban is **secare**).

A li képző török eredetű. E li képző járult az Árpádkorban a **szék** főnévhez is, és így származott e szó: **székli**. Jelentett pedig annyit, mint vágásos, vágással foglalkozó. Mivel eredetileg melléknév volt, főnevet jeleztek vele ekként: **székli ember, székli magyar, azaz vágó ember, vágó magyar**.

Mikor aztán a magyar a **székli** szót az ő jellemző s a magyar sereg egyik részének foglalkozására annyira illő voltáért átvette, az ő nyelvének törvényeihez alkalmazta.

Igy lett a **székli**-ből **székeli** vagy **széköli**, s hangbeolvastás útján végre előállott e nevezetes szó: **székely**.

„Székely-magyar tehát annyi, mint útvágó, útkészítő magyar” (Székfogl. 63—5. l.).

¹⁾ Dr. Bálint G.: *A honfoglalás revíziója*, 30. l.

²⁾ L. Márki S. dr. Egyet. tört. III. r. 173. l.

Ez igazán egyszerű magyarázat, és — Kölönte B. szerint — „zsenialis eszmemenet“! Idéztem is — a székli-magyarok gyönyörűségére!

Tartalmára, s annak igazságára néve azonban pl. már dr. Nagy Géza határozottan kijelentette, hogy: *ki van zárva, hogy a székely név annyi volna, mint a szláv székli, azaz útvágó, útkészítő, a szláv szék (sjek) vágás szóból a török eredetű li képzővel alkotva* (Etnogr. 1908. évf. 5. füz. 261. l.); az „Erdélyi Muz.“ is (XXII. k. 496. l.) *nagyon erőltetett magyarázatnak tartja*. Azonban Kölönte B. Gyergyó tört. cz. munkájában Karácsonyinak a szék (sjek) szóra vonatkozó magyarázatát teljes egészében magáévá teszi, sőt az egész fejtegetést „zsenialis eszmemenetnek“ nevezi (i. műve 21. l.), s annak jelentését még az *írtás* szóval is kibővíti (i. műve 70. lapján).¹⁾

Azért nem lesz érdektelen, ha a kérdéssel egykissé foglalkozunk, s a „zsenialis eszmemenetet“ kellőképpen megvilágítjuk.

• A Székelyföld egyes, politikailag kikerekített részeit az őshajdanokban ősi hun-kabard-székely névvel jelölték. Pl. Udvarhelyszék legrégibb, a 13. századi oklevelekben is előforduló neve *Telegd*, a Tiled, Teled hun-kabard-székely szóból lett, mely szónak jelentése föld, földterület (tehát lakóhely is); a Csík név is minden valószínűség szerint a sike, csike, földszél, földvég jelentésű, hun-kabard szóból származott. A *Kézd* névről Karácsonyi is elismeri (Századok, 1912. évf. 4. füz. 294 l.), hogy a székely-magyaroktól származott; ős hun-kabard-székely szó ez is; a kaukázusi kabardoknál ma is családnév, a Székelyföldön családés helynév. (L. a *névjegyzékben* a 74. és 76. lapokon).

Hun-kabard-székely szó a *Szig*, *Szigge*, *Szike*: szék, ülőhely, üléshegy jelentésű szó is. (L. a 76. lapon.)

A keresztény vallás felvételével s aztán az egyházi s hivatalos latin nyelv behozatalával az oklevelekben a polit. területeket *terra* névvel

¹⁾ Ez annál különösebb, mert hogy pl. dr. Cirbusz Géza a *Ditró* nevet a gót „*drohtit*“ (tekervényes) szóból származtatja, Kölönte szinte megütközve mondja: „Mindenesetre nagyon különös, hogy *Tekerőpatakot* eleink magyarul tudták elnevezni, de *Ditró* miatt már a gót „*drohtit*“ kellett kölcsön kérni“. (Gyergyó tört. 15. l.). Hát nem különösebb az, hogy amikor a *Cirbus* állításán Kölönte szinte megütközik, ugyanakkor föltétlenül elhiszi Karácsonyi állítását, hogy eleink még nemzeti nevüket is a szlávoktól kérték kölcsön, noha megvolt a szláv (sjek) szó jelentésének megfelelő magyar szavak? Sőt Karácsonyinak „zsenialis eszmemenete“ annyira fellelkcsitette Kölönte urat, hogy elragadtatásában (munkája 69. l.), ily szavakkal áldoz a székely-ősök emlékének:

„*Fejet hajtok szent emlékek előtt erdőltő (=erdővágó-útcsináló) őseim!* — De aztán mindjárt — szinte bánatosan, megbánólag teszi utána: „*En — Kölönte B. — a „renegát“ csuf nevével bélyegzett késői utód.*“ Hát ezek elég különös dolgok!

kezdik jelölni: *Terra Oronos* (Szék. okt. I. 22. 1289. évből, később *Ara-nyos szék*), *Terra Sebus*, *Terra Kyzdi*, *Terra Siculorum*; *Terra* seu provincia *Siculorum* (Szék. I. 122.); *Terra Zarazpatak*; *Terra* seu possessio *Zarazpatak* (Szék. okt. I. 40.); *Terra* seu possessio *Thorija* stb. *Terra* magyarul: föld, vidék, terület, tartomány, ország, haza, lakóhely, birtok jelentésű (L. Finály stb. latin szótár.)

1322-ben fordul elő először oklevélben a politikai terület megje-lölésére a *Sedes* latin szó; *Sedes Maros* (Szék. okt. IV. 9.); azután kezdik a többi polit. területeket is így nevezni: *Sedes Csik*, *Sedes Ud-varhely*, *Sedes Aranijas* (1464-ben először így nevezve; Szék. okt. I. 200); *Sedes Kyzdi* stb. A „*Sedes*“ szó a „*sedeo*“ latin igéből származott; se-deo annyit tesz: ülök, tartozkodom, lakom, ülést tartok, törvényt látok, „*Sedes*“: ülőhely, üléshely, szék, otthon, lakás, székhely, haza.

1462-ben fordul elő először oklevelesen a latin *Sedes* és az őshun „*szike*“ szónak teljesen megfelelő, sőt a *szike-vel* azonos *szék* szó: „*Iudices Siculorum Sedium Udvarhel et Maros-zeek*“ (Zolnai: Magy. okl. szót. 899. I.); 1508-ból: „in districtu seu Sede Maros-zeek appella-ta“ (Szék. okt. III. 169.); 1549-ből: „in districtu Maros-zek“.

Világos, hogy itt a *Zek* = *Szék* = üléshely, lakóhely, kerület — meg-nevezés a *Sedes* szónak magyar mása, azzal teljesen azonos jelentésű, amint a fennebbi „*Sedium Udvarhely et Maros-zeek*“ kifejezés is bizo-nyítja, s az őshun-székely „*szike*“ szónak, némi módosulással, diadala a latin „*sedes*“ szó felett.

De mindezekből aztán kiviláglik az is, hogy a *Teled* (Telegd), *terra*, *sedes*, *szike* és *szék* szavak jelentésükre nézve lényegben meg-egyeznek; mindenik lakóhelyül szolgáló földterületet jelent. A székely ember még a 16. században is azt a földterületet, melyen lakóháza vala, a latin *sedes* és hunn-kabard *szike* értelme szerint üléshelynek, latinul a *sedeo*-ból képzett *sessio*-nak nevezte. „...Adá a megmondott üléshelyért az ő üléshelyét... Az felett is az ő üléshelyében vesztég lehessen és lakhassék“. (Szék. okt. V. 145. 1590-ből).

És — amint az „Önkormányzat“ című fejezetben is rámutatok — a székelyek aszerint, ahogy politikai területeiket *terra*, *sedes* vagy *szék* szóval jelölték, aszerint még a bíráikat is *iudex terrestris*, *iudex Sedis* és *széki bíró* néven nevezték

De még az is világosan kiderül a fentiekből, hogy a *Teled* (Te-legd), *terra*, *sedes*, *szike* és *szék* szavak még csak a legtávolabbról sincsenek és nem is lehetnek értelmi, jelentésbeli vonatkozásban a *szláv* sjek (szék) *vágás*, *írtás* jelentésű, vagy a latin *seco* igéből képzett *sectio* szintén *vágás*, *írtás* jenletésű szavakkal.

És annyival inkább nincsenek s nem is lehetnek értelmi, jelentésbeli vonatkozásban a latin *sedes*, a hunn-kabard *Szike*, s az ezeknek megfelelő magyar *szék*, *ülést*, *lakóhelyet* stb. jelentő szavak a szláv *sjék* (*sjek*) és a latin *sectio* *vágást*, *irtást* jelentő szavakkal, mert hiszen már abban a régi időben, mikor a székelyek polit. területeiknek a fennebb jelzett módon és formában nevet adtak, már akkor is megvoltak a magyar nyelvben s a székelyek között a szláv *sjek* (*szék*) és a latin *sectio* szók jelentésének megfelelő *vágás*, *irtás*, *irtóvány*, *orotvány*, *vágott* szavak. Példák: 1271-ből: „*Terra autem purgata, que Wrtuan dicitur*“ — (Zolnai: okl. szót. 413. l.); 1298-ból: „*Particulam yrtuan*“; 1330-ból: „*terram suam per se purgatam lrtuan dictam* (Zoln. 1047 l.); 1454-ből: „*de inde ibit ad o lrtas*“ (Zolnai: 413. l.); 1544-ből: „Egy szegen embernek az kit az *irtason* a fa meg ütöt volt“ (Zoln. 413. l.); 1556-ból: „*Orothuanijok* vadnak, kiket *irtottam*“ (Szék. okt. III. 314.); 1341-ből: „*Ad viam, que vocatur vaguth uth*“ (Zoln. 1049. l.); 1381-ből: *Silvam autem Vagutherdew* vocatam (Zolnai 1049); 1487-ben „*vagoth Berek*“ nevű hely említettik Marosszéken (Szék. okt. V. 29.). 1569-ben: „Mind zeginnek mind gazdagnak zabad volt *lrtani*“. (Szék. okt. II. 283.).

Az itt felsoroltak is mind rációlnak a K. J.-féle favágó-útsináló elméletre. — Láttuk már, hogy a midőn székely őseink elfoglalták a mai Szélclyföldet, s azt egymás között felosztották, s a politikai területeket kikerekítették, azokat mind a saját hunn-kabard-székely szavaikkal nevezték el Teled (Telegd) Csik, Kyzdi, Sepsi, Kászon, vagy a folyók neve után Maros, Aranyos stb. területnek; majd a latin *sedes*, aztán a *sedes*-nek megfelelő ősi hunn-székely szavukkal, a *Szike*, *Szik*, *Szék* szóval jelölték a nagyobb polit. területeket: a *Székeket*.

Az is ismeretes, hogy kezdetben rendesen folyók völgyeiben vagy más helyen is, de térségen központosultak községekbe. Mikor aztán számuk s így szükségleteik is szaporodtak, kezdték a közeliükben lévő bokros helyeket, majd erdőket kiirtani, művelés alá venni. És az így kiirtott bokros helyeket, kivágott erdőrészeket ismét a saját szavaikkal nevezték el *irtóvány*-, *orotvány*-, *irtásnak* és *vágott erdőnek*, röviden *vágottnak*, a fentti példák tanussága szerint. A székely ma is *orotó* kapának nevezi a bokrok kiirtására szolgáló eszközt. Gyerekkoromban Udvarhelyszéken nevezetes hely volt a *bétai vágott*.

Tehát sem a nagyobb politikai területeket (Székeket), sem a kiirtott, kivágott s művelés alá fogott erdőrészeket, sem az őskorban, sem későbbi időben soha és sehol nem nevezték székely őseink a szláv *sjek* (*szék*) szóval, sem egyáltalán szláv szóval.

Minden alapot nélkülöz tehát a Karácsonyi szláv *sjek* elmélete, s hogy ezt az elméletet Kölönte B. mégis „*zseniális eszmemenet*-nek ne-

vezi, ennek magyarázatát az ismeretes olasz mondás adja meg: „si non e vero, e ben trovato“, ha nem is igaz, de jól van kigondolva!...

De a miként nem használták a szláv *sjek* (szék = vágás) szót őseink polit. területeik vagy a kiirtott erdőterületek megjelölésére, elnevezésére: éppen úgy nem vették át és nem is használták a szláv-török vegyülék szót, a *székli*, nemzeti név gyanánt.

A Karácsonyi erőltetett, minden alapot nélkülöző „favágó-útcináló székli-magyar“ elméletével szemben, igen egyszerűen, világosan és természetesen, a nyelv törvényeinek s a történelem tanításának megfelelően magyarázza meg a székelynév eredetét és jelentését dr. Bálint Gábor¹⁾ egyetemi tanár, az összes keleti nyelvek s nyelvjárások és az összes keleti történeti kutforrások alapos ismerője, tudója.

Ugyanis, a hunnok egyenes leszármazóinak, a mai kabardoknak, a székelyek rokonainak nyelvében *dzeko*, *dzako* — vagy, — mivel a

¹⁾ Dr. Bálint Gábor egyetemi tanár 1913. évi május hóban meghalt. Barabás Ábel emlékezett meg róla a *Vasárnapi Ujság* ez évi jun. hó 22-iki 25. számában. Ebből veszem át a következő sorokat:

„Bálint Gábornak már fiatal korában feltűnt nyelvtelhetsége. Mikor a gimnáziumból kikerült, tíz nyelvet beszélt már. A keleti nyelvekben rövid idő alatt olyan alapos ismereteket szerzett, hogy a legkiválóbb tudósok fényes jövőt jósoltak neki. A magyar tudományos akadémia 1871-ben kiküldte Ázsiába, hogy nyelvtudományi kutatásokat végezzen. Bejárta az európai Oroszországot, átment Szibériába, behatolt Mongolországba, s mikor az összes ázsiai nyelvekkel megismerkedett, visszatért hazájába. Ezen az úton megtanulta az összes útbaeső népek nyelvét, s azok teljes ismeretével tért vissza hazájába. — Es ezt a Bálint Gábort, kinek agyában oly nyelvismeret volt leraktározva, minő az egész világon kevés embernél fordult elő, ezt a B. G.-t semmivé degredálták, mert nem akart tudni a *finn-ugor nyelvrokonságról*... Az ugynevezett hivatások nyelvészek lenézték B. G.-t, és egész tudományát. Azt mondták róla, hogy nem is tudós. Rendesen egyetlen gesztussal intézték el B. G.-t és egész tudományát, ami azt jelentette, hogy nincs mit beszélni róla. Nem volt igazuk, és ez a gesztus egyenesen gyűlöletes volt, nem is bocsátható meg. Ha nagy tudósok, világhírű nyelvészek alkalmazták volna vele szemben azt a lenéző gesztust, még hagyján. De azok óvatosabbak voltak. De vajjon mi jögon nézték le azok, kik csak Budenz járószaágján fulkoráztak, akik csak az ő felfedezéseit váriálták, akik egy rokon nyelvnél többet nem tudtak s az összehasonlító nyelvtudományt semmivel sem vitték előre? Ez igazán érthetetlen. Minő ellentétet képez Bálint Gáborral az olyan egyetemi tanár, ki még azt az idegen nyelvet sem tudja alaposan, melyet elő kell adnia s azért magasan hordja fejét, mintha tudományával világhirre tartatna számot“.

En a magam részéről csak azt mondom, hogy bizonyára jönni fog egy olyan ifju nemzedék, mely a Bálint G. munkáinak rendkívüli nagy becsét föl fogja ismerni, s azt a tudományban értékesíteni is fogja. Az ő nyelvtudományi tanulmányainak segítségével a székely kérdésben is olyan dolgokat ismertem meg, amiket eddig nem tudott megmagyarázni senki. Nos, a mai fiatalabb nemzedék egyik tagja, Kölönte Béla ur, azért, hogy én Bálint Gábor dr. munkáit használom kűtföl megjelent munkámban, azért azt írja — mert egyébert nem írhatja — *„Gyergyó története“* c. munkája 7. lapján, hogy én „nagy, szinte könnyelmű jóhiszeműséggel használom kűtfőimet“. Irja pedig ezt az a Kölönte B., aki *Karácsonyra*, mint mesterére esküszik a székely kérdésben; az a Kölönte B., aki pl. a fiu-leányság kérdésében, kétszer is megtagadta — nem mesterét, hanem mesteréért az igazságot (l. fennebb); harmadszor pedig már elismeri könyvében (65. l.) igaznak azt, amit kétszer megtagadott. — De remélhető, hogy K. B. is megfogja találni a helyes útát.

dze alapszónak sze mellékalakja is van — **szeko, szako** annyit tesz: **hadjáró, hadkelő**; **le, li** (v. **lle lli**) pedig **test, testület** jelentésű, s így a **dzeko-li, dzako-li, szeko-li, szako-li**: **hadakozó, harcos testület** értelmű; ellentéte ennek a hunn-kabard **zsi-lle földtest, földnép**; **zsi-lle-r**: „*a földnép*“, székely-magyar **zsellér** (Honf. reviz. 127. l.). — „Zsellér vagy te. én meg székely, De egünkre egy nap jő fel, Egy eső hull a földünkre, Mért volnék hát különb mint te?“ (Szék. népdal).

Dr. Bálint Gábor kimutatta, hogy a **székely** és **zsellér** szó honfoglaláskori megnevezés, és hunn-kabard szó mindkettő.

A történelem igazolja, hogy a székely a legvitézebb harcos volt mindig, s nevében benne foglaltatik az előkelőség, nemesség; a zsellér szó pedig az oklevelek tanúsága szerint is, mindig földnép jelentésű, a székely földönlakó népnek, röviden földönlakónak nevezte magyarosítva.

Tehát a nyelvészeti adatok és történeti tények egyformán rácafolnak az erőltetett, mondhatni természetellenes útvágó, útkészítő, erdőirtóféle magyarázatra. A történelem a legrégibb időkől a legújabb időkig igazolja, hogy a székely bátor és vitéz volt mindig, és — mint Konstantin császár is mondja — értett az ellenség irtásához, azért járt elől a harcban, innen a neve **székely**, és nem a fák irtásától kapta azt.

A mi a hunneredet kérdését illeti, csak azt jegyzem meg, hogy sem Karácsonyi, aki ugyan legújabban is a székelyek hunneredetét mesének mondja¹⁾, sem Kölönte B. egyetlen elfogadható, meggyőző bizonyítékot nem tudott felhozni a hunn-eredet megcáfolására. És hogy ezt nemcsak én állítom, hanem még mások is, erre nézve idézem a „*Magyarország*“-nak Kölönte könyve²⁾ ismertetésére vonatkozó nyilatkozatából a következő részt:

„Kölönte Béla könyvének elején a székelység eredetével... foglalkozik s itt vitába bocsátkozik azzal az irányzattal, mely a székelységnek hunnszármazását bizonyítja. Munkájának ez a része kevésbé szerencsés, mert bár sok tudással és teljes jóhiszeműséggel bizonyítja állításait, a történetirő illúziókat tépő ridegségével sem képes a hunszármazás történelmi alapjait minden kétséget kizárólag lerombolni. (Magyarorsz. 1912. évi 66. sz.)

Mivel nem tud komolyan számbavehető bizonyítékot a hunszármazás **ellen** felhozni, hangulatot próbál kelteni az olvasóban véleménye elhitetése végett, irván a következőket:

„Nyugodtan mondom a hunnszármazás rajongójának(!) szemébe, hogy előttem tiszteletre méltóbb dolog az, s őseimre való emlékezet is szentebb így: t. i. hogy kiváltságaink alapja nem a respektált örökség terhe, hanem a szerzett érdemek jutalma“ (Gyergyó tört. 68. l.).

¹⁾ Századok, 1913. évf. 5. füz. 394. l. ²⁾ Gyergyó tört. 1910.

Tehát, K. szerint, rajongó volt Anonymustól kezdve Werbőczyig, Werbőczytól napjainkig az írók tisztos sora, akik a hunnszármazást vallották és hirdették.

S aztán, hogy őseink fegyverrel, vitézséggel maguk szerezték meg hazájukat, s azt ugyanugy meg is tartották, majd a magyar király főségét elismerve, vitézi tetteik s egyéb szolgálati érdemeik révén a magyar királyok szabadságaikban megtartották, megerősítették: ez a körülmény nem oly tiszteletre méltó dolog, s így az ősökre való emlékezet sem oly szent, mintha kitelepítés útján szereztek volna hazát s erdővágással, úticsinálással szerzett érdemeik jutalma lett volna kiváltságaik alapja? Hát ez egy kissé furcsa logika, és még furcsább izlésre vall, de hát, de gustibus...

Aztán, egyebek közt, a *hunnszármazást* is¹⁾ „a közhi'edelem fixa ideájának, tendentiozus valótlanságnak, a lázas agy produktumának“ nevezi, „mely tendentiozus valótlansága mellett csak árt, amennyiben, ha *tényleg nem is, de gondolatban* mindig gátat emel a nemzeti együtvértartozás érzete teljes érvényesülésének“ (i. m. 69. l.).

¹⁾ „Érdekesen“ magyarázza meg Kölönte B., hogy hogyan lett a *székelyek hunneredetősége a székelyek köztudatává*. (Gyergyó tört. 8. l.). „Az 1562-ben kegyvesztett székely örömmel kap az *Anonymus, Kézai stb. meséin* — írja K. B. —, mert dacosan vághatja a fejedelem (t. i. János Zsigmond) s az uralman levő magyarság szemébe, hogy a *jogfosztás igazságtalan, az ítélkezés jogtalan*, mert a székely régibb ura e földnek, mint a magyar. Csoda-e, ha a keserűség hajlamossá tette a székely lelkét ily tévhit befogadására?“

Aztán így folytatja: „Ez az én szerény véleményem e dologról. S ha ezt nem is fogadná így el mindenki, mindenesetre kell, hogy bosszantson minden gondolkodó embert az az erőlködés, melytyel egyesek még ma is bizonyítják a hunn eredetet“.

Emez utóbbi sorokban „minden gondolkodó ember“ észreveheti a hunn eredetet vallóknak K. B. részéről való lekicsinylését. De hogy mennyiben alapos és mennyiben jogosult ez, azt éppen a K. B. fenti magyarázatával világítom meg, még pedig minden bosszankodás nélkül. (NB. a hunn eredet hite a 12. sz. végén már általános).

Nevezetesen, az *Anonymus* munkája, mely 1200 körül készült, csak 1746-ban lett ismeretes még a tudományos világban is; a *Kézai* munkája pedig 1782 után. Mégis azt írja K. B., hogy az 1562-ben történt jogfosztás után, tehát *csaknem 200 évvel Anonymus és Kézai munkáinak ismeretessé létele előtt*, „a kegyvesztett székely örömmel kap Anonymus, Kézai stb. meséin“ — tehát a, még az ismeretlenség homályában rejtődző munkák „meséin“ kap örömmel a székely — hogy a jogfosztó János Zsigmondnak szemébe vágghassa a jogfosztás igazságtalanságát!

„Minden gondolkodó ember“ K. B. fenti magyarázatából beláthatja, hogy az ilyen magyarázat a hunn eredetet nem megcáfolja, hanem inkább megerősíti. Maga K. B. is, ha nem bosszankodnék a hun eredetet vallókra, s úgy olvasná el fenti magyarázatát, akkor valóban megtalálná az igazi okot arra, hogy vagy egyedül bosszankodjék, vagy velünk mosolyogjon a saját fenti magyarázó sorain...

Ime, most már beáll gondolat olvasónak! Mert *tényleg*, külsőleg nem látta még soha, hogy a hunnszármazás vallása ártott volna, de hátha a láthatatlan belsőben az érzületet megrontja! Hát kérem szépen: ez az igazi rajongás, amely már igazán az agy lázas állapotára mutat. Ez már sajnálatra méltó dolog. A történelem fényesen rációfol az efféle aggodalmakra.

Azt írja továbbá K. B., hogy „Szent László vagy Kálmán király (ez mellékes) telepítette ki az erdőtő magyarokat (értsd: székelyeket) Erdély keleti részére“ (i. m. 69. l.).

Erre csak azt jegyzem meg, hogy ha igaz volna, hogy a székelyeket Szt. László vagy Kálmán telepítette ki, — mint Karácsonyi és Köllönte írják — ha ez igaz volna, lehetetlen, hogy erről a kitelepítésről Anonymus, mint királyi notarius és cancellarius ne tudott volna. Hiszen Szt. László uralkodása kezdetétől, 1077-től, 1200-ig, mely idő körül írta Anonymus munkáját, 123 esztendő telt el; 1200 körül pedig Anonymus (Adorján, később erdélyi püspök) lehetett legalább 50 éves, s így a székelyek állítólagos kitelepítése alig 50—70 évvel történhetett Anonymus művének megírása előtt. De Anonymus nem tud a kitelepítésről, sőt azt mondja, hogy a székelyek azelőtt Attila népei voltak. Minden csekély népnek, mely hazánkba valamikor betelepítettett, betelepítéséről tud a történelem, csak éppen a székelyekéről nem tud, akik pedig nagyobb számmal voltak; ellenkezőleg épp azt tudja és mondja a történelem, hogy a székelyek ősfoglalók Erdély keleti részén. Hiábavaló tehát az erőlködés, nincs semmi alapja, nincs semmi elfogadható bizonyíték a telepítés elméletének. Nagy Géza dr. azt írja, hogy már a 12. század végén általános volt a hiedelem, hogy a székelyek hunnivadékok. Ez a hiedelem nem származhatott a levegőből.

III. FEJEZET.

A székfoglaló értekezés III. fejezetében „A székelyek Erdélybe való települése“ cím alatt mondottakra az eddig felsoroltak elég világosságot vetnek, azért ezekkel külön nem is foglalkozom.

Hogy a székelyeket „trium generum Siculi“ „három nemzetséggű székelyek“-nek nevezték, ezt Karácsonyi úgy értelmezi, hogy ez a megkülönböztetés a székelyeknek Magyarországból három különböző időben, különböző helyekről történt betelepülése emlékét tartotta fenn. Erre azonban Kar. maga munkájában pár sorral alább mindjárt rációfol, midőn azt mondja — s helyesen — hogy a *genus* szó soha sem jelent foglalkozást vagy katonai osztályt, hanem *csakis vérségi összeköttetést*. Annál kevésbbé jelenthet tehát akár egyszeri, akár háromszori betelepülést.

Ha ez az állítólagos, háromszor különböző időben, különböző helyekről való betelepülés igaz volna, akkor lehetetlen, hogy ennek a három nevezetes eseménynek nyoma ne maradt volna, hiszen még Kölönte is azt írja (i. m. 22. l.), hogy *a székely település* (feltéve, hogy az valóban megtörtént) *nem lehetett szórványos, vagy éppen szivárgó, hanem csakis tömeges*. Ezt a háromszori tömeges települést a hagyomány megörökítette volna s a történelem följegyezte volna. A székelyek betelepítéséről azonban sem a hagyomány, sem a történelem egyáltalában semmit sem tud. Ezek az újabb betelepülési elméletek is csak azt bizonyítják, hogy ami meg nem történt, azt nem is lehet mint megtörténtet igazolni.

VII. Konstantin görög császár szerint a székely-kabar törzs három nemzetségu volt, s a mai székelyek a szakul, szekel-nek (arabosan el-szekel, esz-szekel-nek) nevezett három nemzetségu hun-kazar törzsnek az ivadéakai, mely törzs *Ibn Roszte* szerint már Erdélyben lakott, mikor *Árpád* a többi *Kazar és Savartoiassal* néppel *Etelkuzuban* tanyázott. A „*Siculi trium generum*” latin kifejezés tehát a hunn-kabar-székely törzs három nemzetsége vérségi kapcsolatának emlékét tartotta fön­n s arra vonatkozott. Idővel azonban a 3 nemzetség vérrokonságának emléke elmosódott, az emlékezetből eltűnt, s aztán a 16. században kialakult 3 katonai rendre kezdték vonatkoztatni s így maradt ez napjainkig. Más munkámban kimutattam, hogy a 14. 15. századokban is, amikor még csak két katonai rend volt a székelyeknél, akkor is „*trium generum Siculi*”-nak nevezték a székelyeket; tehát ez csakis a fennebb említett 3 nemzetség vérségi kapcsolatára vonatkozhatott.

Összefoglalás.

Azt írja Karácsonyi székfoglalója 4. lapján, hogy „*a székelyek eredetének megfejtése valóban hazafias szolgálat*”. Helyes! De akkor emez eredetnek téves s jórészt csinált bizonyítékokkal való elhomályosítása, elferdítése legalább is nagy hiba. Ennek a nagy hibának kiigazítása is tehát valóban hazafias szolgálat.

A székelyek hunneredetiségének tudata és hirdetése soha sem vont sem „képzelt” sem semmiféle válaszfalat, legalább a székelyek részéről, a „*székelymagyarok és nagymagyarok*” közé; ezt a történelem valóban fényesen igazolja. Éppen azért csak mosolyogni lehet, mikor Karácsonyinak ilyen kijelentését olvassuk: „*...igyekeznünk kell, hogy el ne veszítsük azokat, akik velünk egy hazában élnek*” (t. i. a székelyeket). Attól fél hát K., hogy ha ki nem deríti a székelyek őseiről, hogy azok

kitelepített magyar favágó-úteszinálók voltak, akkor elvesziti a mai székelyeket a haza, — mert nem ismerjük és nem értjük meg eléggé egymást a székelyek *magyar telepes volta kiderítése nélkül*.

Hogy aztán a történeti igazságnak valótlán adatokkal való elferdítésével egymást jobban megismerjük és megértjük-e? annak eldöntését a szíves olvasóra bízom. Mert — összefoglalva a már felsoroltakat — tény, hogy amiket K. a székelyekről be akart bizonyítani, az neki teljességgel nem sikerült. Mert

1.) Karácsonyi, szakember nyilatkozata szerint, még a hunnkrónika kérdését is félreértette, tehát ebben is tévedett.

2.) A fiu-leányság kérdésének feszegetése pedig, melylyel szintén a székelyek magyar telepes voltát akarta bizonyítani, — hogy a saját kifejezését használjam, — őt egyenesen verembe vitte. Tehát itt is nagy az ő tévedése.

3.) A „*ius regium*“-nak a Székelyföldön 1562 előtt megvonta bebizonyítására felhozott érvei egytől-egyig tévedésen, félreértésen alapulnak, annyira, hogy még Kölönte B., különben hű követője is e kérdésben elhagyja őt, mesterét. Egy származászat nyújt ugyan feléje, azt mondván, hogy „a *ius regium* 1562-ig a Székelyföldön hatályon kívül van helyezve“. De ez már nem segít a megtörtént bajon...

E kérdésben különben a székfoglaló írója az oklevelek egy-egy kifejezése, egy-egy mondata alapján mond ítéletet, a kérdés tüzetesebb megvizsgálása nélkül, pl. *Görgénynél és Peselneknél*. A pápai tizedjegyzékben szó van az alsófehérmegyei *Sárdról*. Karácsonyi ez adatra hivatkozva, a N.-Küküllő mellett eső *Sárd* falut „valaha a Székelyföldre tartozottnak“ mondja, a hova pedig az soha sem tartozott; s aztán áttéteti a királylyal *Küküllő megyébe*, — s ezzel a képzelt adattal is a *ius regiumnak* Székelyföldön 1562 előtt meglétét akarja bizonyítani.

Lakkászonnál a tisztán kir. donatios birtokra vonatkozó jogelvet fejtegeti és alkalmazza a nem adományos Székelyföldre. Mert hogy a székelyek kir. adományból bírnák földjüket, azt a székfoglaló még a legnagyobb erőfeszítéssel sem tudta bebizonyítani.

4.) A székelyek önkormányzatát, úgy látszik, nem is ismeri Karácsonyi; mert ha ismerné, nem emlegetné egy füst alatt a „szabados, urbéres sorban lévő győri szőlőműves várnépek“ *falubíróválasztási szabadságával*. A székely régi önkormányzat a nemzeti élet minden ismervét feltünteti.

5.) A „híres primipilus“ szónak Magyarországon hamarabb előfordulása is éppen a székelyek külön nemzetből származása mellett szól; pedig K. az ellenkezőjét akarta ezzel is bebizonyítani.

6.) Az adózás kérdésében sem tudta megcáfolni K. a hagyomány, a krónikák és kir. oklevelek tanuságtételét, hogy a székelyek a királynak adott önkéntes ökorádón kívül semmit sem fizettek senkinek. Sőt a felhozottak s pláne az 1262-iki oklevél ezt még jobban megerősítik K. állításával szemben.

7.) A személy- és helynevek tanuságtétele kétséget kizáróan igazolja, hogy a székelyek külön nemzetből való származásának, hunnere-
detének igenis sűrű nyoma maradt személy- és helyneveiben, s K. e kérdésben is tévedett.

8.) A *szék* szó és *székely* név eredete és jelentése értelmezése tekintetében is tévteleg úton jár. K. Fejtegetése Különte B. meghatározása szerint „*Zsenidlis csmemenet*“, mert: „*si non e vero...*“ „*ha nem is igaz, de jól van kigondolva*“. Ennyi az egész értéke.¹⁾

Mire való volt hát a székelyek egész történeti multját tudományos szinezetű valótlan-
ságokkal összezavarni, visszacsinálni, vagy újracsinálni akarni, s ilyenekkel a jóhiszemű olvasó felfogását, ítéletét megtéveszteni?

1) Most jelent meg Brassóban a Gyárfás Tihámér főgimn. paptanár szerkesztette „*Balthyánum*“ c. folyóirat II. köteté. Ebben engemet érdeklőleg a következő sorokat találok:

„**Vergődés.** A székely fiú-leány törvény és dr. Karácsonyi János. Irta Jósza János, Szamosujvár, 1911. Olvasóink emlékezhetnek, hogy a „*Balthyánum*“ I. kötetében Karácsonyi János a székely fiú-leány törvényről egy cikkelyt tett közzé, melyben régi álláspontját védi Jósza támadásával szemben. Válaszképpen e cikkelyre jelent meg a fenti cím alatt Jósza János szamosujvári tanárnak feltele, mely 30 fillérért kapható a szerzőnél.

Ugyancsak tőle kaptuk Felelet dr. Szádeczky Lajos „Még egyszer a csiki székely krónikáról“ című akad. székfoglaló felolvasására című röpiratot, mely szintén a szerzőnél kapható 1 koronáért.

Nem vagyunk ugyan egy véleményen a szerzővel a csiki krónika hitelességét illetőleg, mindazonáltal kötelességünkhez híven felmértjük a vitairatok megjelenését; továbbá elismeréssel nyugtazzuk a szerzőnek nagy szorgalmát és buzgóságát, mellyel ügyének védelmére kel, de azért nem hallgathatjuk el, hogy minket kinosan érintett e röpiratnak személyeskedő hangja, melyet ha valahol, hát elsősorban tudományos vitaközlésekben kerülni kell.

Ezekre a következő szerény észrevételt vagyok bátor tenni.

Mindenekelőtt szerkesztő urnak reám vonatkozó elismerő szavait nyugtázom én is — köszönettel.

Hogy szerkesztő ur nincs egy véleményen velem a csiki krónika hitelességét illetőleg, azt én egészen természetesnek találom. Mert szerk. ur — és ezt nő tessék rosz néven venni — bizonyára nem foglalkozott a székelyek történetével, az arra vonatkozó irodalommal és az én szerény munkámmal tüzetesebben, behatóbban, s így a kérdésben már talán előbb elfoglalt álláspontját nem is adhatja föl azonnal. Akik azonban említett munkákkal tüzetesen s mélyrehatóan foglalkoztak, egészen más véleményre jutottak. Pl. *Eröss J.* főgimn. paptanár a folyó évben megjelent „*A székelyek története*“ cz. munkája 14. lapján ezeket írja:

„Jósa János főgimnáziumi tanár szorgalmas kutatás és alapos tanulmányaivaló két füzetben szétszedte a tudós akadémikusnak mindkét tanulmányában a krónika ellen felhozott érveit s cáfolatából meggyőződünk arról, hogy Szádeczky egyet. tanár végleg nem intézte el a csiki székely krónika ügyét. Ennélfogva a csiki székely krónika még mindig jelentékeny történeti forrás, melyből a székelyek hunc. eredetiségére és őstörténetére vonatkozólag fontos adatokat meríthetünk“.

És Erőss J. nem áll egyedül e felfogásával. Többek közt pl. a Nagy Alföldről, nem székelyektől is kaptam önként való nyilatkozatokat a kérdésben. Egy egyén a többek között így nyilatkozik:

„Hihetetlennek kell tartanom, hogy a történetbuvárnak közömbösek lehessenek azok a tények, a melyeket nagybecsű munkáiban, annyi „sülyesztő“ kíséreltet szemben, felszínen tud tartani. Bár nem szakszerűen, mégis előszeretettel foglalkozom ilyen tudományos problémákkal is. A székely nép eredetére utaló ezen probléma említett műveiben minden kételyt eloszlató érvelése után, meggyőződésem szerint — már nem lehet probléma! Előtte legalább ilyen világításba kerültek a tények s e tényekkel a székely nép eredetének ügye. Ezért is külön köszönettel vagyok tanár urnak!“

Egy másik írja:

„Igen köszönöm két igen érdekes értekezését. Én bizony megvallom, szentül hittem Karácsonyi János dr.-nak és Szádeczky dr. prof. urnak a székely kérdésben. De most már gondolkozóba estem a tanár ur megjegyzéseire...“ stb. stb.

Hogy szerk. urat „kinosan érintette a röpiratnak személyeskedő hangja“, azt igazán sajnálom. De ha jobban utána méltóztatnék nézni, meg fogna győződni, hogy ha volt az én munkámban személyeskedés, az csak annyi volt, amennyit, a dolog természeténél fogva, lehetetlen volt elkerülni; s így is, ha az én munkámban, tegyük föl, volt egy adag személyeskedés — ami azonban a tisztesség és igazság határát át nem lépte —, azokban, amikre nekem felelnem kellett, volt legalább száz adag személyeskedés, a mi már a tisztesség és igazság határán túl kalandozott.

De eltekintve a kérdés eme személyi vonatkozásaitól, jellemző és különös az is, hogy pl. Karácsonyi nekem még válaszolni is csak úgy tudott, hogy előbb (szellemi) öncsonkítást vitt véghez. Így beszélhetett aztán a „Battyánum“ olvasóinak „rengeteg sok tévedésről, meséről, hamis állításról, melyekből mi székelyek — szerinte — az ő csodálkozására, az ő világos (!?) előadása dacára sem tudunk kibontakozni; az ő világos (!) előadását nem tudjuk megérteni!“ Imígyen udvariaskodik K. J. dr. ur! No, hogy a sok tévedés, mese és hamis állítás melyik részen van, azt az olvasó jelen munkámból is megítélheti.

Látja, Fdó szerk. ur! mikor valaki ilyeneket lát és olvas; különösen mikor hosszas kutatás és komoly tanulmányozás segélyével azt is tisztán látja, hogy némelyek ferdítéssel, csinált vagy képzelt adatokkal akarják megdönteni a történeti igazságokat, vagy — képlegesen szólva, — látja, hogy némelyek a székely nemzet történetének szent templomába bemennek, s ott a székely történelm igaz gyöngyeit, — igazságait, — lekicsinyelve, kigunyolva letiporják, és a saját olcsó portékájukat hangos argumentumokkal árulják, nem kellene megütödni még azon sem, ha ilyenek láttára — hallattára a székely ember haragra lobbanna s a legkiméletebb módon szállana szembe az ilyenekkel.

Hiszen még az *Istenember*, a szelíd Jézus is erősen megharagudott vala a templomi árusokra, és „tettel való személyeskedéssel“ is keményen bánék el velük, amint ez *Máté* evangéliumának 21. része 12. versében szépen még nagyon írva. Mégis, azt hiszem, ennek olvasása még a Föld szerkesztő urra sem hat kínosan. Mert méltó és igazságos vala az illetőkkel szemben a harag és a „személyeskedés“. ... Isten velünk!

Kaphatók szerzőnél

szerzőnek még következő munkái:

1. **A csiki székely krónikáról.** Két hasonmással és alaprajzzal. Ára 1 korona 20 fillér.

2. **Vergődés.** (A székely fiu-leány törvény és Dr. Karácsonyi János). Ára 30 fillér.

3. **A Cs. Jósza-család története.** Képekkel, hasonmásokkal és leszármazási táblákkal. Ára 20 kor.

(Ez a munka kézirat gyanánt szolgál. könyvpiacra nem kerül. Mivel azonban számos székely családról tartalmaz adatokat, az érdekelt családok netán érdeklődő tagjai részére néhány példányt rendelkezésre bocsátok.)

4. **Felelet dr. Szádeczky Lajos egyetem tanár urnak „Még egyszer a csiki székely krónikáról“** című akadémiai székfoglaló felolvasására. Ára 1 kor.

